

**ARCHEOLOGICKÝ VÝSKUM
KAPLNKY SV. MICHALA V KOŠICIACH**

Mário Bielich

ARCHAEOLOGICA SLOVACA MONOGRAPHIAE

CATALOGI

INSTITUTI ARCHAEOLOGICI NITRIENSIS
ACADEMIAE SCIENTIARUM SLOVACAE

TOMUS XXI

NITRAE MMXIX

ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

ARCHEOLOGICKÝ VÝSKUM KAPLNKY SV. MICHALA V KOŠICIACH

Mário Bielich

S príspevkami

**Jána Tirpáka, Mariána Čurného, Jána Hunku,
Terezi Štolcovej a Juraja Zajonca, Jany Mihályiovej, Jána Jahna**

Publikácia vznikla v rámci završenia projektu

Centrum výskumu najstarších dejín stredného Podunajska (ITMS: 26220120059)

financovaného zo Štrukturálnych fondov Európskej únie a s podporou operačného programu Výskum a vývoj a projektu Vedeckej grantovej agentúry Ministerstva školstva SR a Slovenskej akadémie vied (VEGA 2/0175/16).

NITRA 2019

Mário Bielich
Archeologický výskum Kaplnky sv. Michala v Košiciach
Nitra 2019

Archaeologica Slovaca Monographiae
Catalogi, Tomus XXI

Hlavný redaktor	doc. PhDr. Matej Ruttkay, CSc.
Recenzenti	doc. PhDr. Michal Slivka, CSc.; Mgr. Rastislav Rusnák, PhD.
Jazyková redaktorka	Mgr. Miriama Nemergutová
Anglický preklad	Mgr. Marek Krnáč
Počítačová sadzba	Beáta Jančíková
Návrh obálky	Beáta Jančíková
Tlač	VEDA, vydavateľstvo SAV
Na obálke	Kaplnka sv. Michala v Košiciach (Východoslovenská galéria Košice, autor V. Klimkovič, https://www.webumenia.sk/dielo/SVK:VSG.G_63)
Rozširuje	Archeologický ústav SAV Akademická 2, 949 21 Nitra tel.: +421/37/6943 209 e-mail: nraukniz@savba.sk

Vydavateľstvo

© Archeologický ústav SAV, 2019

ISBN 978-80-89315-69-7

OBSAH

ÚVOD	7
GEOGRAFICKÝ OPIS PROSTREDIA	9
KAPLNKA SV. MICHALA AKO PREDMET ARCHEOLOGICKÉHO A HISTORICKÉHO BÁDANIA	9
VÝVOJ A OPIS KAPLNKY SV. MICHALA	11
ARCHEOLOGICKÝ VÝSKUM	14
ZÁCHRANNÝ ARCHEOLOGICKÝ VÝSKUM V ROKU 2006	15
Sonda A	15
Sonda A2	20
Sonda A3–A5	21
Sonda A6	21
Sonda A7	21
Sonda A8	21
Sonda A9	22
ZÁCHRANNÝ ARCHEOLOGICKÝ VÝSKUM V ROKU 2007	22
Sonda B	22
Sonda B2	28
Sonda B3	29
Sonda B4	30
Sonda C	30
Sonda C2	36
Sonda C3	36
Sonda D	37
Hroby v sektore D2	42
Sonda E	44
Sonda F	45
Sonda F2	45
Sonda G	46
Sonda X	47
Sonda Y	47
VÝSLEDKY ARCHEOLOGICKÉHO VÝSKUMU	48
Stredoveké objekty	48
Severná sakristia	48
Južná sakristia (1508–1903/1904)	49
Severná prístavba (1508–1903/1904)	49
Karner (1330–1360)	50
Cintorín	52
Novoveké objekty	55
Kamenný ohradový múr cintorína (koniec 16. stor.–1805)	55
Severovýchodný vstup do krypty (1778 – 1902/1904)	55
Novoveký dom južne od južnej sakristie	56
Výrobný objekt západne od vchodu	56
Novoveký dom juhovýchodne od južnej sakristie	56
ANALÝZA NÁLEZOV	56
Keramika	57
Typológia nádob	58
Výzdoba keramiky	58
Kachlice	65
Fajky	66

Ďalšie druhy materiálnej kultúry	66
Klince a kovania rakiev	67
Kľúč	69
Podkova	69
Nože	69
Šperky a súčasti odevu	69
Caravaca krížik	71
Knižné kovanie	71
Pracka	71
Špendlík	72
Prstene	72
Spínadlo alebo háčik	72
Gombík	73
Ozdobná ihlica	73
Čepce	73
Sklo	74
Kostené predmety	75
Architektonické nálezy	75
ORGANICKÉ NÁLEZY	77
Archeobotanika	77
Archeozoológia	77
Malakofauna	77
ZÁVER	77
APENDIX 1	
Geofyzikálny prieskum (<i>Ján Tirpák</i>)	81
APENDIX 2	
Technická keramika (<i>Marián Čurný</i>)	84
APENDIX 3	
Nálezy mincí (<i>Ján Hunka</i>)	88
APENDIX 4	
Textílie a koža (<i>Tereza Štolcová – Juraj Zajonc</i>)	90
APENDIX 5	
Drevené fragmenty (<i>Jana Mihályiová</i>)	92
APENDIX 6	
Petrografická analýza architektonických článkov (<i>Ján Jahn</i>)	94
ARCHEOLOGICAL RESEARCH OF THE CHAPEL OF ST. MICHAEL IN KOŠICE	
Summary	97
LITERATÚRA A PRAMENE	101
OBRAZOVÁ PRÍLOHA	104
ZOZNAM AUTOROV	128

ÚVOD

Predložená práca prináša základné informácie o archeologickom výskume pri Kaplnke sv. Michala v Košiciach a je výsledkom doterajšieho terénneho a laboratórneho výskumu. Môže byť podkladom k rozsiahlejším štúdiám týkajúcim sa vývoja Košíc v stredoveku a novoveku. Ako väčšina výskumov v posledných rokoch, aj tento bol realizovaný ako záchranný archeologický výskum. Atraktivita a vypovedacia hodnota artefaktov jednoznačne dokazuje význam archeologického výskumu historických období, ktoré sú dobre doložené písomnými prameňmi.

Výskum vyvolal nález ľudských kostí pri výkopových prácach v máji 2006 a postupne prerástol do dlhodobej akcie, ktorá trvala až do leta nasledujúceho roku. Počas výkopu dažďovej kanalizácie, južne od Kaplnky sv. Michala v Košiciach, vykopala stavebná firma jamu, ktorá obsahovala veľké množstvo ľudských kostí a porušila niekoľko murív. Archeologický výskum sa v prvej fáze sústredil na dokumentáciu archeologickej situácie. Neskôr bol vykonaný geofyzikálny prieskum okolia Kaplnky sv. Michala a Dómu sv. Alžbety, ktorého cieľom bolo identifikovať zaniknuté architektúry v okolí kostola. V roku 2007 sa pred plánovanou revitalizáciou priestoru medzi dómom a kaplnkou uskutočnil predstihový archeologický výskum. Jeho cieľom bolo identifikovať zaniknuté architektúry. Výsledky sa preniesli do architektonickej štúdie Ing. A. Lamiho, ktorý vybrané objekty prezentoval v kamennej dlažbe (obr. 1).

Výskum bol sledovaný nielen odbornou verejnosťou, ale aj obyvateľmi Košíc a turistami v rokoch 2006–2007. Bol pod stálym dohľadom Krajského pamiatkového úradu v Košiciach, pričom pracovníci Pamiatkového úradu (napr. M. Ďurišová) sa stali aktívnymi partnermi pri vedení výskumu. Komisie v priebehu výskumu boli veľmi konštruktívne a spolu s riešením vedeckých problémov sa zamerali aj na otázky prezentácie archeologických situácií pre širokú verejnosť. Ďalším partnerom pri vedení výskumu sa stala Košická Charta. Jej predstaviteľ G. Kládek svojimi podnetnými radami pomáhal pri riešení mnohých problémov. Výskum prebiehal v úzkej spolupráci s pamiatkovým a reštaurátorským výskumom, ktorý viedol J. Porubovič. Jeho vedomosti a rady často osvetlili nejasné archeologické situácie. Nakoniec je možné optimisticky konštatovať, že spolupráca všetkých zúčastnených inštitúcií sa uskutočnila v harmónii a priniesla nové poznatky o „Terre sacra“ mesta Košice (obr. 2).

Obr. 1. Košice. Kaplnka sv. Michala. Lokalizácia miesta archeologického výskumu (zamerali M. Bartík, M. Bielich).

Obr. 2. Košice. Kaplnka sv. Michala. Letecký pohľad na dóm sv. Alžbety a kaplnku sv. Michala z juhu (http://www.kosice.sk/img/history_remembrances_img2_jadro.jpg).

Archeologický výskum v centre mesta Košíc je ukončený. V posledných rokoch ho viedli najmä R. Rusnák, L. Luštková a P. Šimčík, ktorí sa zameriavali na výskum stredovekých a novovekých Košíc. Ďalšími bádateľmi, ktorí sa venovali archeologickým výskumom centra Košíc, sú D. Gašaj, P. Tajkov, L. Olexa, či M. Ďurišová.

Publikácia je zameraná na analýzu nálezov získaných archeologickým výskumom, ktoré pochádzajú zo 14.–20. stor. Priestor okolo kaplnky, ako aj jednotlivé vrstvy a kontexty boli niekoľkokrát silne porušené. Vo vrstvách zo 17. stor. sa často objavovali nálezy zo 14. stor. Na začiatku 18. stor. sa cintorín mení na park, čo je spojené s rozsiahlymi zemnými prácami južne od Dómu sv. Alžbety, ktoré značne narušili cintorín a niektoré architektúry. Na rôznych miestach bol terén znížený až o 180 cm a poniektoré hroby boli veľmi plytko, miestami len 10 cm pod súčasným povrchom.

V šiestich appendixoch sa autori vyjadrili k jednotlivým typom nálezov a metódam výskumu. J. Tírpák pred samotným výskumom, ako aj po ňom uskutočnil geofyzikálne meranie radarom, ktorého cie-

lom bolo objaviť nové architektúry v okolí kaplnky a identifikovať priebeh ohradového múru cintorína. M. Čurný spracoval nálezy technickej keramiky, a to tehly, dlaždice a strešnú krytinu. T. Štolcová a J. Zajonc vyhodnotili textilné nálezy a nálezy kožených predmetov. Dreveným fragmentom sa venovala J. Mihályiová, analýzou kamenných článkov J. Jahn.¹

GEOGRAFICKÝ OPIS PROSTREDIA

Košice sa rozprestierajú na oboch brehoch rieky Hornád v geografickom styku severného výbežku Východopanónskej panvy – Košickej kotliny a karpatského pohoria Slovenské rudohorie, ktoré mesto ohraničuje na severozápade masívom Čiernej hory a Volovských vrchov. Z východu ho obklopuje hradba Slanských vrchov sopečného pôvodu (zdroj: Wikipedia, heslo Košice).

Centrum mesta leží v nadmorskej výške 208 m a najvyšším bodom mesta je vrch Hradová (466,1 m n. m.), ktorý patrí do masívu Čiernej hory. Tektonickej stavbe okolia Košíc dominuje hornádsky zlom, kolmo obmedzujúci gemerikum, veporikum a vnútrokarpatský paleogén od Východopanónskej panvy. Pozdĺž zlomu došlo v miocéne k silnej sopečnej aktivite v Slanských vrchoch. Južná a juhovýchodná časť mesta stojí na vápnitých íloch kochanovského súvrstvia sarmatského veku (miocén), mladších riečnych pieskoch, štrkoch a hlinách kvartéru. Západná a severná časť mesta leží na starších horninách veporika a gemerika. V oblasti Ťahanoviec sú to granodiority až tonality komplexu Bujanovej a nadložné premenené pieskovce, zlepenca a tiež mezozoické vápence patriace k veporiku. V západnej časti dominujú premenené horniny gemerika, hlavne fylity čermeľskej skupiny, zlepenca, brekie krompašskej skupiny, amfibolity a metabazity rakoveckej skupiny (Lexa a i. 2000). Z nerastného bohatstva sú v severozápadnej časti mesta v masíve Bankov významnejšie ložiská magnezitu, ktoré sa do roku 1997 ťažili a spracovávali v košickej magnezitke. V oblasti Jahodnej sa nachádzajú i dosiaľ neťažené bilančné zásoby uránovej rudy s významnou prímiesou molybdénu.²

KAPLNKA SV. MICHALA AKO PREDMET ARCHEOLOGICKÉHO A HISTORICKÉHO BÁDANIA

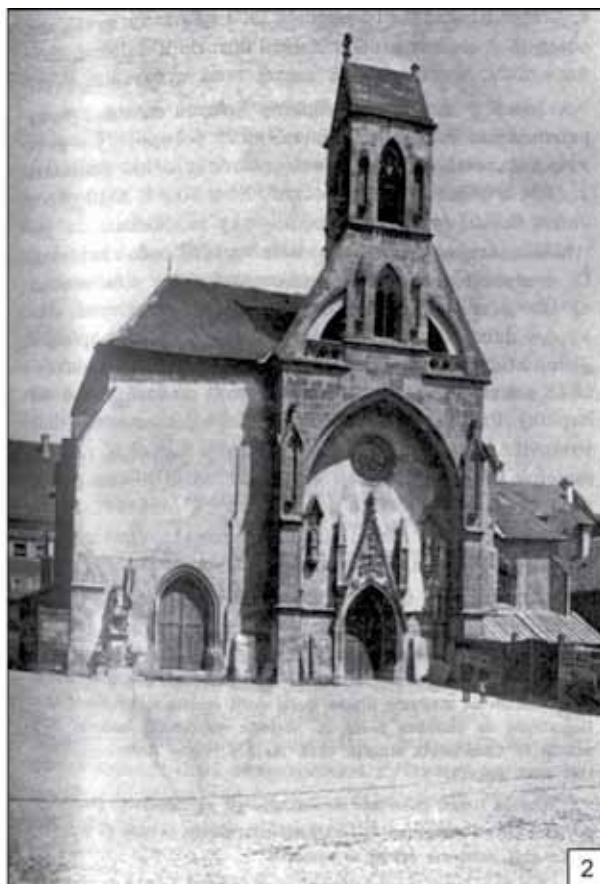
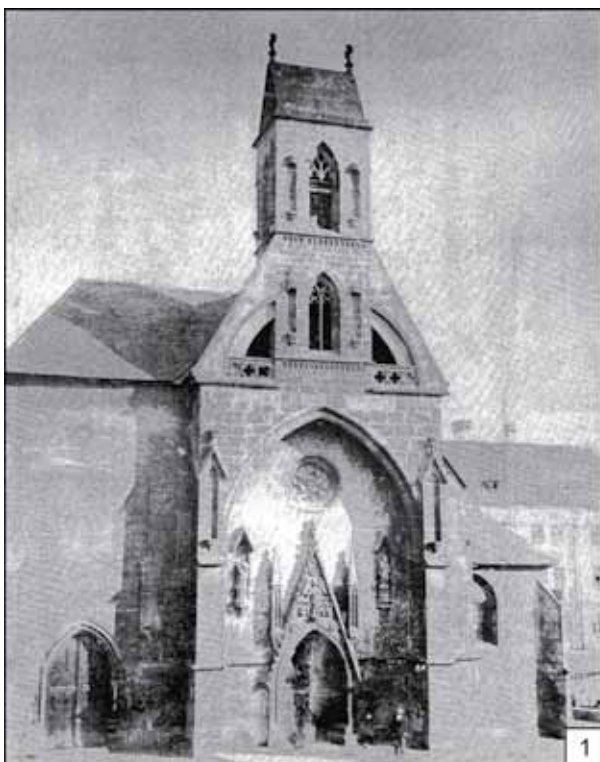
Národná kultúrna pamiatka, Kaplnka sv. Michala, sa nachádza južne od Dómu sv. Alžbety v Košiciach. V súčasnosti ju obklopuje park, ale až do roku 1771 sa táto plocha využívala ako mestský cintorín (Đurišová 2003, 197).

Históriu, významom a hodnotou kaplnky sa zaoberali viacerí bádatelia. Vlna záujmu sa zdvihla predovšetkým v období 80. rokov 19. stor., kedy sa v spojitosti s Dómom sv. Alžbety aj tu začalo pracovať na obnove a realizovali sa najnutnejšie práce súvisiace so statikou stavby. Dôsledná obnova sa realizovala až neskôr a bola ukončená v roku 1904 (Mihókova 1986, 113–115). Kaplnkou sa ďalej zaoberal J. Mihálik (1904), neskôr V. Mencl (1966), novšie O. R. Halaga (1992, 187–191) a Š. Eliáš (2007, 19–21). Archívne pramene k osáriu kaplnky publikoval V. Wick (1928, 137–140). V práci „Dóm sv. Alžbety“ z roku 1936 sa zaoberal predovšetkým Dómom sv. Alžbety a okrajovo aj kaplnkou.

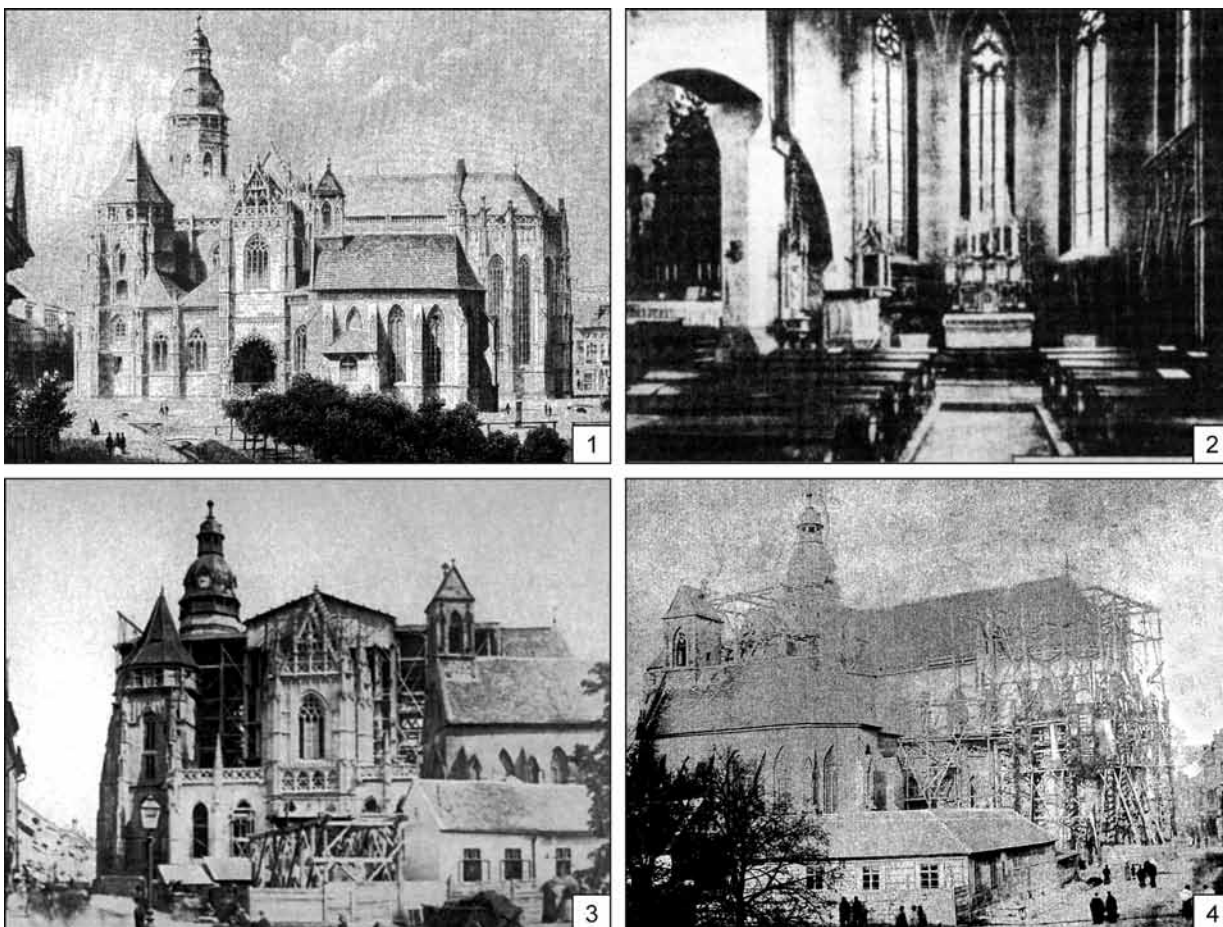
V súvislosti s prípravou obnovy kaplnky v roku 1993 realizovala pamiatkový výskum H. Haberlandová (1993). V správe z výskumu sa autorka podrobnejšie zaoberá históriou, umelecko-historickým a architektonickým vývojom objektu, a to predovšetkým jeho druhým podlažím. V prácach historikov boli rozdielne názory hlavne ohľadom jej funkcie a datovania. V súvislosti s funkciou kaplnky existujú vo všeobecnosti dve základné interpretácie. Objavili sa názory, že ide o karner alebo o samostatný kostol, prípadne o svätyňu nedostavaného kostola. Jej vznik je datovaný od 13. do 14. stor. (Halaga 1992, 190; Wick 1936, 383). H. Haberlandová (1993, 38) datovala výstavbu kaplnky do obdobia 60.–80. rokov 14. stor. Na základe rozporu medzi honosným architektonickým stvárnením

¹ Ďakujeme všetkým, ktorí sa na danom výskume zúčastnili, pomáhali pri spracovaní archeologických nálezov a príprave predmetnej publikácie. Osobitná vďaka patrí predovšetkým R. Rusnákov, M. Slivkovi, L. Lušíkovej, M. Čurnému, M. Samuelovi, J. Tirpákovi, S. Štefankovej a B. Jančíkovej.

² Nerastné suroviny Slovenska. Štátny geologický ústav Dionýza Štúra, Bratislava 2000 (Ročenka 2006, 110).

Obr. 3. Košice. Kaplnka sv. Michala. 1, 2 – pohľad na vstup do kaplnky v druhej pol. 19. storočia, so stojacou severnou prístavbou a južnou sakristiou (<http://www.abload.de/img/beznzvz-1fy2u2.jpg>); 3 – pohľad na kaplnku na zač. 20. stor.; 4 – pohľad na kaplnku v druhej pol. 20. stor. (archív autora).

Obr. 4. Košice. Kaplnka sv. Michala. 1 – historické zobrazenie Košíc, Malá promenáda pred rokom 1860 (Němec; <http://www.kosice-estranky.sk/clanky/potulky-mestom/kaplnka-sv.-michala-2015.html>); 2 – interiér kaplnky v druhej pol. 19. storočia, vpravo severná prístavba (<http://www.kosice-estranky.sk/clanky/potulky-mestom/kaplnka-sv.-michala-2015.html>); 3, 4 – pohľad na kaplnku z juhovýchodu, začiatok veľkej rekonštrukcie (1896; <http://www.cassovia.sk/historiavecer/bazilsvalzbety/a3.jpg>).

druhého podlažia a absenciou architektonických detailov prvého podlažia vyslovila H. Haberlandová (1993, 96) názor, že ich stavali rôzne stavebné huty a nevyklúčila ani predpoklad, že sa tak mohlo diať aj s určitou časovou prestávkou.

Archeologický výskum v centre Košíc má dlhú tradíciu. Prvé výsledky výskumov v Košiciach zhrnuli H. Lamiová-Schmiedlová a E. Miroššaiová v knihe „Archeologická topografia Košíc“ (1991) a o historické zhrnutie počiatkov mesta, aj na základe archeologických výskumov, sa pokúsil J. Duchoň (2001). Prvý výskum v kaplnke sa uskutočnil až v júni 1998 v súvislosti s jej obnovou. Realizovala ho M. Ďurišová z KPÚ v Košiciach. Počas rekonštrukcie priestoru medzi Dómom sv. Alžbety a Kaplnkou sv. Michala v rokoch 2006 a 2007 sa vykonal predstihový výskum, ktorý realizoval AÚ SAV (obr. 3; 4).

VÝVOJ A OPIS KAPLNKY SV. MICHALA

Kaplnka sv. Michala stojí na mieste bývalého cintorína a je zasvätená sprievodcovi duší na druhý svet, archanjelovi Michalovi. Podľa B. Wicka (1936, 383) ju postavili v prvej polovici 14. stor. Najnovší výskum H. Haberlandová (1993, 38) ju datuje až do druhej polovice 14. stor. Vznikla určite za vlády Anjovcov. Karol Robert bol po bitke pri Rozhanovciach (1312) naklonený mestu Košice, ktoré mu v boji s Omodejovcami veľmi pomohlo. Mesto získalo mnoho privilégií a kráľovskú podporu. V mestskej rade sa nachádzalo množstvo nemeckého patriciátu. Košice sa za jeho vlády stali jedným z najvýznamnejších miest

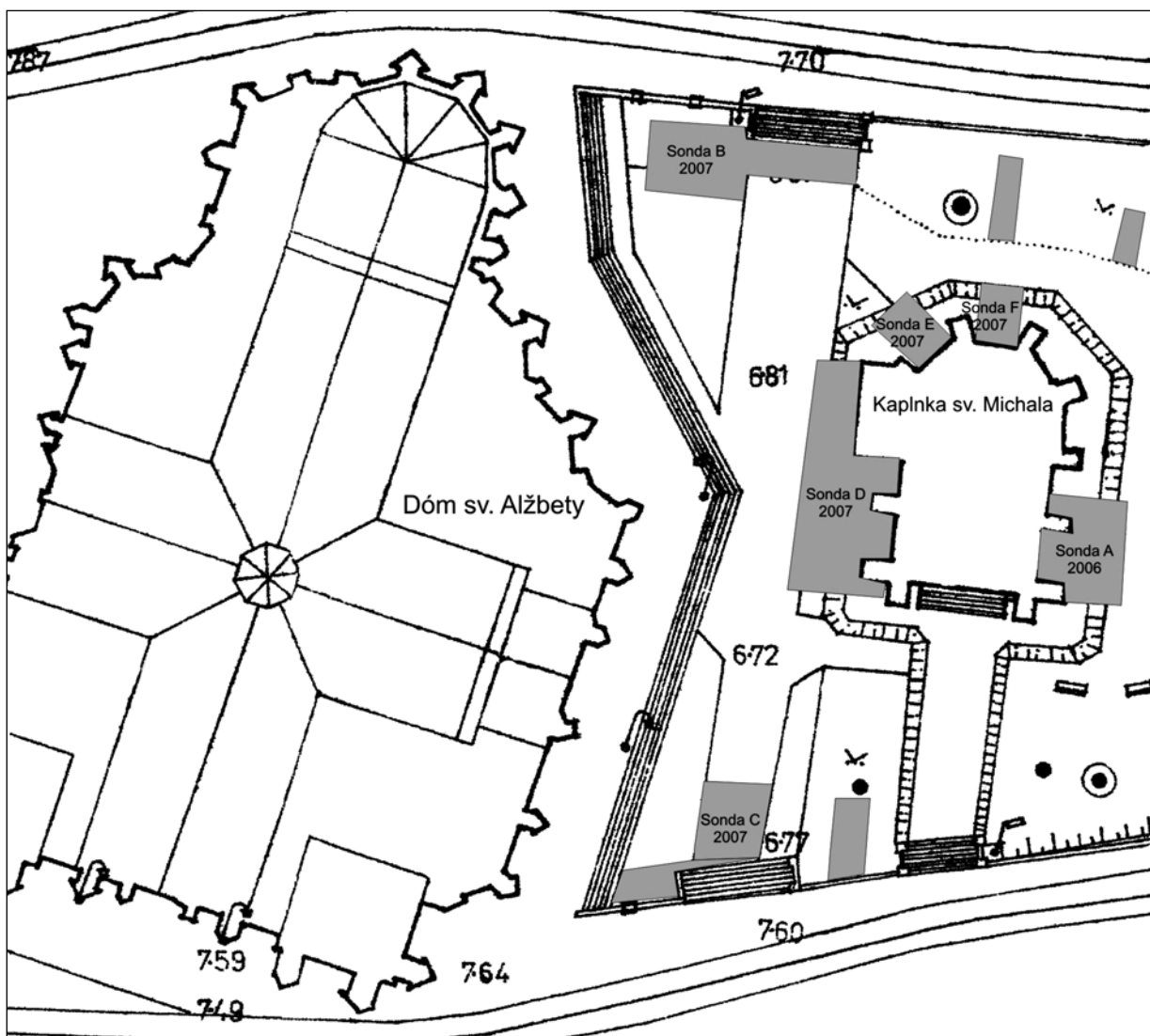
v Uhorsku. Výstavba kaplnky mohla nastať v 20.–30. rokoch 14. stor. Za vlády jeho syna Ľudovíta I. Veľkého boli Košice obľúbenou zastávkou pri jeho častých cestách do Poľska, kde v roku 1370 získal poľskú korunu. V roku 1373 zvolal do Košíc dokonca aj snem poľskej šľachty. Košice získali počas jeho vlády mnoho výsad, stali sa klenotom uhorských miest a nakoniec im ako prvému mestu v Uhorsku udelil mestský erb. V tomto období dochádza aj k postupnému prebudovávaniu duchovného srdca Košíc, ktorý tvoril zatiaľ kostol sv. Alžbety.

Kaplnka stála na mieste cintorína pri košickom farskom kostole sv. Alžbety. Mohla vykonávať funkciu kostnice (*osária*). Archanjel Michal, „knieža duší“ (*princeps animarum*) a „predstavený raja“ (*praepositus paradisi*) je patrónom zomrelých, preto jeho zobrazenie nachádzame na tympanone nad vstupom do kaplnky. Na zobrazení sv. Michal váži duše zomrelých a tento kresťanský ikonografický motív sa objavuje od 12. stor. Sv. Michal je však aj patrónom kupcov.

Kaplnka je jednolodová stavba, vysoká 27,7 m, unikátna svojou gotickou architektúrou. Jej rozmery sú 9 x 16 m (pôdorys bez oporných pilierov) a 12,5 x 20 m s opornými piliermi, výška klenby je 12 m. V interiéri sa nachádza kamenné tabernákulum, plastika „Ecce homo“ a zvyšky stredovekých nástenných malieb. Táto pravouhlá stavba s polygonálnym uzáverom je dvojpodlažná. Druhé podlažie je na rozdiel od prvého bohato architektonicky zdobené. Prvé podlažie, osárium, je delené arkádou so štyrmi klenbami na dva trakty, ktoré sú preklenuté valenou klenbou. K obvodovým stenám sú pristavané murované hrobové komory v troch až štyroch úrovniach. Do osária sa vstupuje pôvodným gotickým schodiskom situovaným na severnej stene. Schodisko je na severovýchodnej stene zaslepené.

Najstaršou listinou, vzťahujúcou sa na existenciu Kaplnky sv. Michala, je list z roku 1428. V nej košický mešťan M. Schönnelzer s manželkou Barborou odkázal vinicu zo svojej pozostalosti z výnosov, ktorej mali udržiavať večné svetlo pred Sviatosťou oltárnou. V roku 1452 vydali listinu predstavení mesta, a to košický richtár Š. Krommer a 11 členov mestskej rady (*Haberlandová* 1993, 39). V poslednej tretine 15. stor. sa v archívnych prameňoch objavujú mnohé záznamy o stavebných aktivitách na farskom kostole sv. Alžbety, z podnetu patricijskej rodiny Szatmáryovcov. Žiaľ, v týchto záznamoch sa Kaplnka sv. Michala nespomína. V roku 1510 navštívil Košice J. Szatmáry. Pri tejto príležitosti založil bohatú základinu na udržiavanie kostola sv. Alžbety a Kaplnky sv. Michala. Pre túto základinu daroval dva svoje domy v Košiciach, záhrady, lúky, domy a vinice v obci Szántó, Tálllya, ako aj celé gazdovstvo v obci Forró a hotovosť vo výške 3332 zlatých (*Wick* 1936, 45). Dôkazom o tomto veľkorysom vzťahu J. Szatmáryho k rodnému mestu Košice je latinsky spísaná listina, ktorou košická mestská rada potvrdzuje s hlbokou vďačnosťou prijatie darov a zaväzuje sa k plneniu všetkých záväzkov, ktoré sa na držbu týchto majetkov viazali. Bolo to patronátne právo ku kaplnke, ktorú vystavali jeho predkovia Szatmáryovci na počesť „anjelského pozdravenia milostivej Matky Božej“ na južnom boku farského kostola Blahoslavenej Alžbety v Košiciach. Mali sa v ňom konať slávnostné služby Božie za pokoj a spásu jeho duše, ako aj za duše jeho rodičov a príbuzných. Z listiny vyplýva, že kaplnka mala slúžiť na odbavovanie zádušných omší. V tomto prípade však možno predpokladať, že sa o jeho výstavbu zaslúžila staršia generácia Szatmáryovcov, Jurajovi rodičia, resp. jeho strýko F. Szatmáry. V texte sa Kaplnka sv. Michala nazýva kostolom azda preto, aby sa odlíšila pôvodná kaplnka od severnej pristavby, ktorú dal postaviť F. Szatmáry (*Haberlandová* 1993, 45). 13. apríla 1556 postihol mesto Košice ničivý požiar. Zhorel krov Dómu sv. Alžbety a bola poškodená aj kaplnka. Hlavný mestský kapitán L. Schwendi odovzdal kaplnku do užívania kalvínom, ktorí prišli do mesta. V liste sa spomína, že kaplnka v tomto období slúžila ako sklad potravín (nevie sa ako dlho; *Wick* 1936, 71). Už rok po prevzatí kaplnky kalvínskym obyvateľstvom v nej došlo k obrazoboreckej násilnosti mešťanov S. Bakaya a F. Tótha, ktorí tu rozbili všetky oltáre a poškodili vnútorné zariadenie.³ Rudolf II. vydal 11. novembra 1603 nariadenie, ktoré realizoval hlavný kapitán, taliansky vojvoda G. Giacomo Belgiojoso. Odobral kostol sv. Alžbety luteránom, kaplnku kalvínom a odovzdal ju katolíkom. V roku 1604, po vypuknutí povstania Š. Bocskaya, bol farský kostol daný protestantom a Kaplnka sv. Michala katolíkom (*Wick* 1936, 88). V priebehu prvej polovice 17. stor. kostol a kaplnka často menili majiteľov. Bolo to spôsobené stavovskými povstaniami G. Bethléna a J. Rákoczyho I. Od druhej polovice 17. stor. nariadením Leopolda I. kostol s kaplnkou podliehali jágerskému biskupovi a kapitule. Po dobytí Košíc kurucmi I. Thökölyho v auguste 1682 sa Dóm s kaplnkou na päť rokov vrátil do rúk protestantov. V roku 1687 sa Dóm prinavrátil do rúk katolíkom, kaplnka ostala evanjelikom až do roku 1710. Protestanti museli na kaplnke zamurovať vstup od Dómu a vytvoriť si nový vstup z ulice. Kaplnka prešla v roku 1748 veľkou

³ Protokollum Judiciariorum 1556–1568 (záznam z 22. marca 1568, Archív mesta Košice č. 19).

Obr. 5. P Košice. Kaplnka sv. Michala. Plán výskumu v rokoch 2006–2007 s vyznačenými skumanými sondami .

rekonštrukciou. Reštaurovali sa okná, vnútorné zariadenie a zvoncu opatrili dvoma novými zvonmi.⁴ Podľa údajov v cestopisnom diele J. M. Korabinského (1786, 285, 286) ju v roku 1786 využívali na služby Božie pre vojenskú posádku a niekedy aj pre veriacich gréckeho rádu. V kaplnke sa slúžili za týždeň dve omše, jedna k úcte sv. Michalovi a ostatným anjelom, druhá za mŕtvych veriacich.⁵ Reštauroval ju údajne v roku 1821 košický majster J. Gottfrid (*Kemény* 1904, 83). Hlavnou rekonštrukciou prešla až začiatkom 20. stor. pri príležitosti storočného jubilea košickej diecézy. V rokoch 1902–1904 odstránili z kaplnky jej severnú prístavbu a južnú sakristiu. Súčasne preložili sochu sv. Floriána z vonkajšieho múru bočnej lode k zvonici sv. Urbana. Posledné terénne úpravy prebiehali v okolí až po druhej svetovej vojne, keď sa do okolia kaplnky položilo veľké množstvo inžinierskych sietí. Posledný zásah do terénu bolo kladenie optických káblov v 21. stor. Všetky tieto posledné zásahy značne ovplyvnili archeologický výskum.

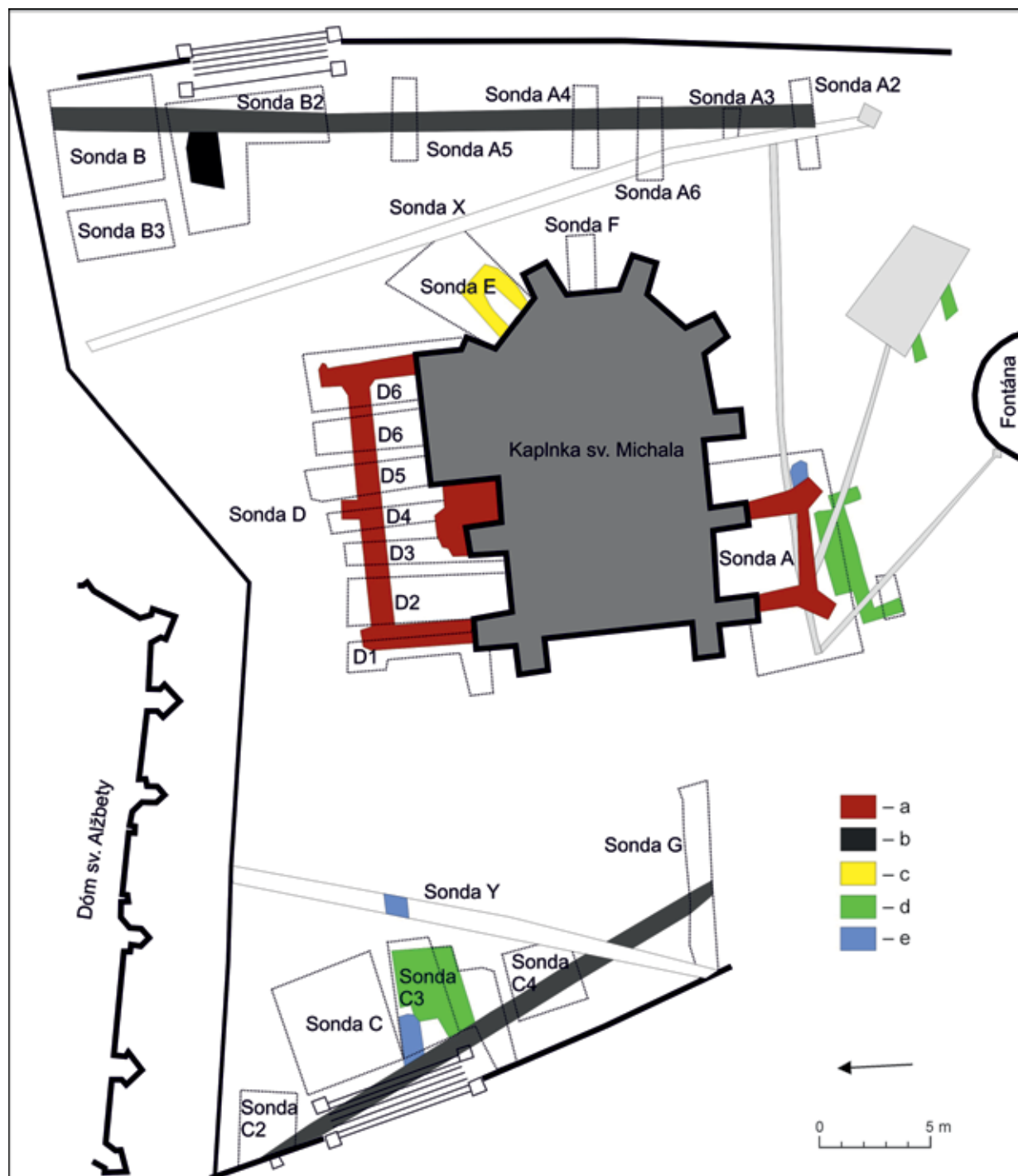
⁴ „Die 26. Aprilis 1748. Cammittitur Dnis Oeconomis, qutenus Sebastiano Lecherer aeris fusori, pro transfusione Duarum Campanarum ad Ecclesiam S. Michaelis Archang. Dicatam collocandarum cum imputatione propriae materiae Rhenenses florenos quadraginta unum Xfer 39 erga quietantiam exolvant“ (Zápisnica mestskej rady z roku 1748, 24, Archív mesta Košice).

⁵ „Die 8. Aprilis 1748. Ad Ecclesiolam S. Michaelis resolvuntur adhuc Rf. Viginti sex, ita ut qualibet Hebdomada duo Sacra, unum in honorem S. Michaelis et SS. Angelorum, aliud pro defunctis celebretur, ex Cassa Cittis persolvendi“ (Zápisnica mestskej rady z roku 1748, 20, Archív mesta Košice).

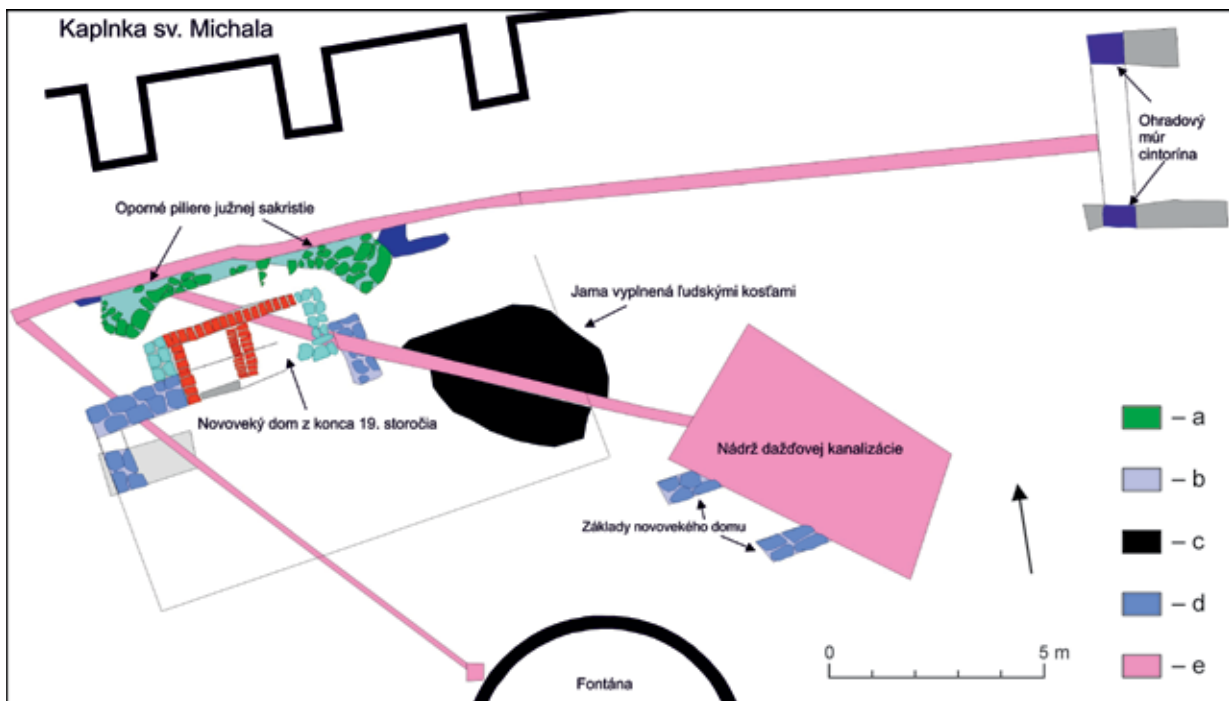
ARCHEOLOGICKÝ VÝSKUM

Prvý archeologický prieskum sa v kaplnke uskutočnil v júni 1998 v súvislosti s jej obnovou. Sondáž karnera pod hlavnou loďou kaplnky realizovala M. Ďurišová z KPÚ v Košiciach. Na výskum nadviazali archeologické práce v rokoch 2006–2007, ktoré delíme na dve rozdielne časti a dve rôzne metódy (obr. 5). V roku 2006 sa realizoval záchranný archeologický výskum a v roku 2007 pamiatkový, za účelom obnovy.

Obr. 6. Košice. Kaplnka sv. Michala. Lán výskumu v rokoch 2006–2007 s vyznačenými preskúvanými architektúrami. Legenda: a – začiatok 16. stor.; b – koniec 16. stor.; c – koniec 18. stor.; d – koniec 19.–začiatok 20. stor.; e – nedatovateľné (zamerala G. Ujlakyová).

Obr. 7. Košice. Kaplnka sv. Michala. Plán záchranného výskumu z roku 2006. Legenda: a – 1508–1904; b – koniec 16. stor. až 1805; c – 1805; d – 1904 až pol. 20. stor.; e – 2006 (zamerail B. Pavlík).

Výskum v roku 2006 vyvolal výkop dažďových odvodňovacích žlabov južne od Kaplnky sv. Michala. V ryhe bolo veľké množstvo ľudských kostí, čo zastavilo stavebné práce a následne bol realizovaný záchranný archeologický výskum. Sústredil sa na zdokumentovanie narušených archeologických situácií. Stavebné jamy sa nerozširovali, došlo iba k dokumentácii profilov a výkopov (obr. 7).

Začistením ryhy boli identifikované oporné piliere južnej sakristie a zvyšky vchodu obytného domu, ktorý tu stál na konci 19. stor. V priestore zásobníka na vodu sa našli ďalšie veľmi plytko položené múry, ktoré taktiež súviseli s rekonštrukčnými prácami na prelome storočí (Sonda A2). Žiaľ, výkop sa realizoval bez archeologického výskumu a nálezové situácie tak neboli zdokumentované. Východne od kaplnky sme objavili kamenné základy ohradového múru cintorína (Sondy A3–A6).

Predstihový pamiatkový výskum v roku 2007 pozostával z dvoch fáz, a to geofyzikálny výskum a archeologický výskum (obr. 6). Nálezy z výskumu boli spracované v rokoch 2007–2012. Na spracovaní sa podieľalo viacero špecialistov na jednotlivé nájdené artefakty. Prvá fáza pozostávala v roku 2007 z geofyzikálneho prieskumu georadarom. Meranie sa uskutočnilo na severnej strane Dómu sv. Alžbety, v interiéri, na južnej strane Dómu, v priestore medzi Kaplnkou sv. Michala a Dómom sv. Alžbety. Pre situovanie archeologických sond sa využilo meranie na ploche medzi Dómom a kaplnkou. V priestore anomálií sa umiestili jednotlivé sondy archeologického výskumu, ktorý sa realizoval v lete 2007. Postupne sa identifikovali zvyšky cintorína a jednotlivé stavebné úpravy (pozri Apendix 1).

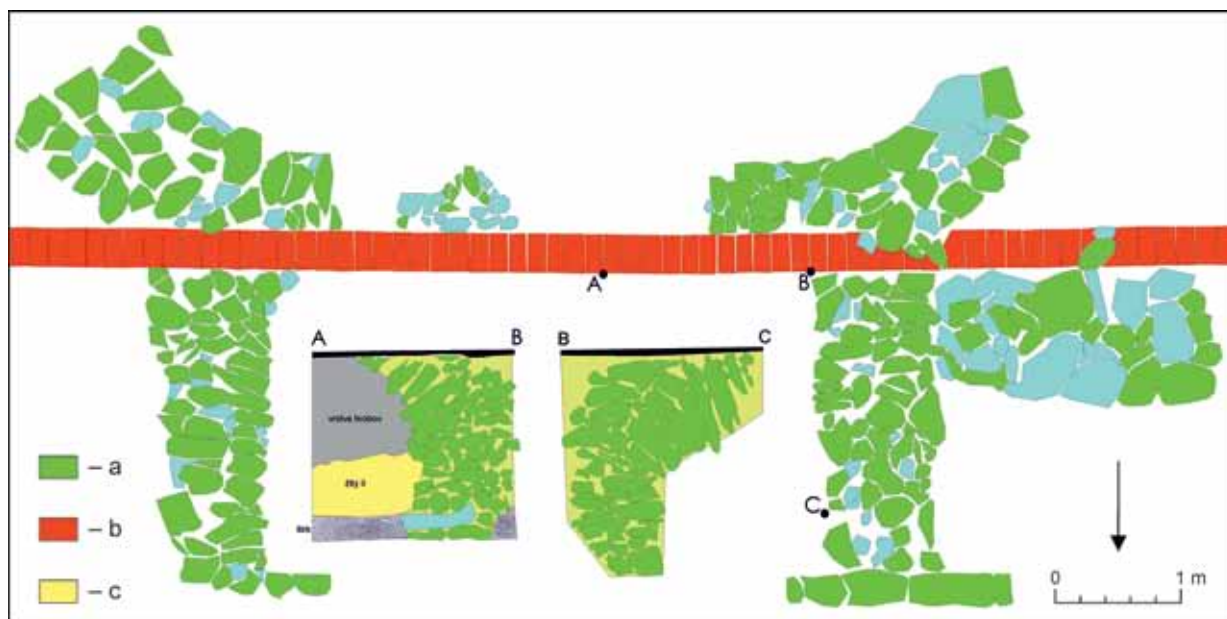
ZÁCHRANNÝ ARCHEOLOGICKÝ VÝSKUM V ROKU 2006

Sonda A

Počas výkopu kanalizačnej prípojky v roku 2006, južne od kaplnky, bolo narušené osárium a nárožie novovekej budovy. Následný výkop sondy odkryl južnú sakristiu, ktorá bola narušená pokračujúcim stavebným výkopom (obr. 8; 9). Rozmery sondy boli 500 x 1000 cm. Počas výskumu boli nájdené dva oporné piliere južnej sakristie Kaplnky sv. Michala (obr. 10; 11). V sektore A a B sa vykopali dva

Obr. 8. Košice. Kaplnka sv. Michala. Južná sakristia – fotogrametria 2006–2007 (M. Bielich).

Obr. 9. Košice. Kaplnka sv. Michala. Južná sakristia – plán sondy A. Legenda: a – 1. pol. 16. stor.; b – 21. stor.; c – podložie (kresba M. Bielich).

zistovacie rezy na základovú špáru sakristie, pričom bol objavený statický oblúk základov. Stavba bola tvorená z nepravidelných lámaných platní zelenej filitickej bridlice. Južne od sakristie sa nachádzal vstup do novovekého domu, ktorý mal tri schody vedúce dole a pokračoval tehlovou podlahou cez prahy do miestnosti s maltovou dlážkou. Celá dlážka bola zničená. Priestor bol vyplnený tehlovou suťou, pričom v zásype sa našlo päť fragmentov kamennej architektúry z obdobia rekonštrukcie Dómu sv. Alžbety z konca 19. až začiatku 20. stor. (obr. 12). Osárium bolo situované medzi sakristiu a novovekú stavbu. Obsahovalo veľké množstvo ľudských kostí a už v minulosti bolo porušené výkopom

Obr. 10. Košice. Kaplnka sv. Michala. Južná sakristia – statický oblúk západnej steny (foto M. Bielich).

Obr. 11. Košice. Kaplnka sv. Michala. Južná sakristia – statický oblúk južnej steny (foto M. Bielich).

ryhy pre elektrickú prípojku. V roku 2007 výskum pokračoval. Postupne bola odkrytá celá južná sakristia (obr. 13). Statické oblúky sa pripájali aj na oporné piliere kaplnky. Hroby boli zdokumentované v exteriéri aj interiéri južnej sakristie a mali orientáciu Z – V. Patria do mladšieho horizontu pochovávaní pri kaplnke s datovaním do 17.–18. stor.

Opis hrobov

Hrob 1 (kontext 5; obr. 14: 1)

Východne od južnej sakristie, hrob dospelého jedinca, poloha kostry na chrbte, ruky prekřížené na hrudi, orientácia Z – V.

Hrob 2 (kontext 6; obr. 14: 2)

Vo vnútri južnej sakristie, hrob dospelého jedinca, ruky položené na panve, orientácia Z – V.

Hrob 3 (kontext 9; obr. 14: 3)

Vo vnútri južnej sakristie, detský hrob, poloha na chrbte, ruky vedľa tela, orientácia Z – V.

Opis výberu keramiky získanej zo zásypových vrstiev v okolí hrobov ⁶

1. Fragment hlinenej rukoväte fľaše, farba črepu v lome červená, oxidačný výpal. Rozmery: š. ucha 26 mm, pr. ústia pod uchom 15 mm, pr. ústia nad uchom 10 mm. Datovanie: 16.–17. stor. (obr. 41: 4).
2. Fragment ústia hlinenej nádoby, radielková výzdoba, farba črepu v lome piesková, oxidačný výpal. Rozmery: hr. črepu 4 mm. Datovanie: 16.–17. stor. (obr. 45: 6).

⁶ Skratky použité v opise nálezov: š. – šírka; pr. – priemer; hr. – hrúbka; dl. – dĺžka.

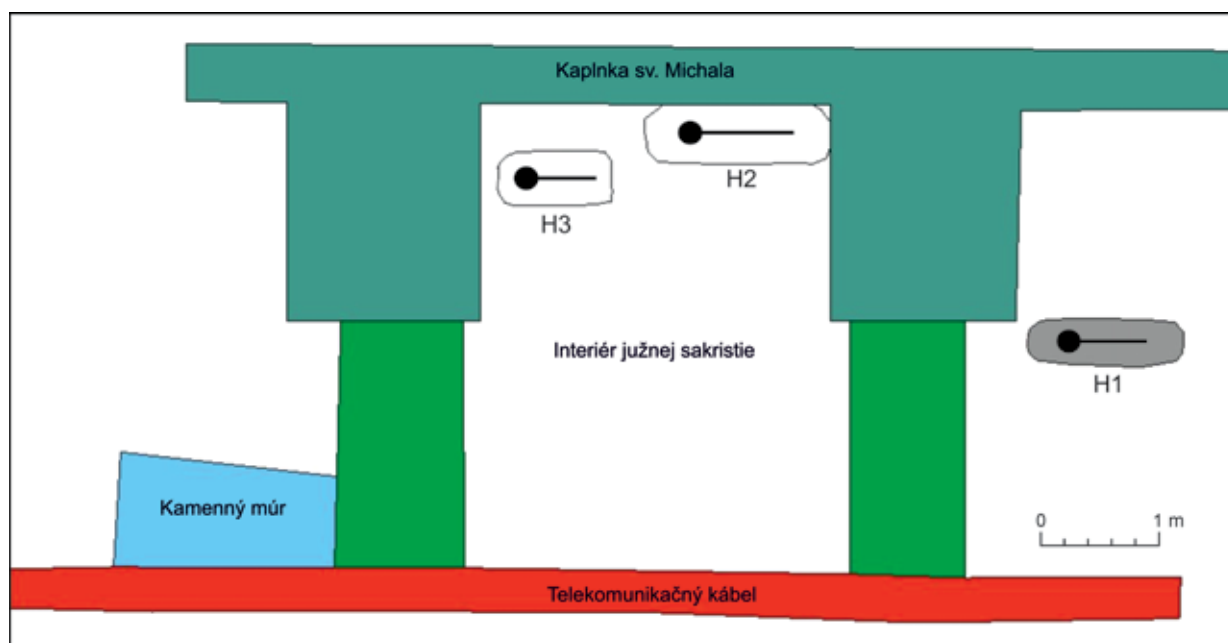

Opis drobných predmetov získaných zo zásypových vrstiev v okolí hrobov

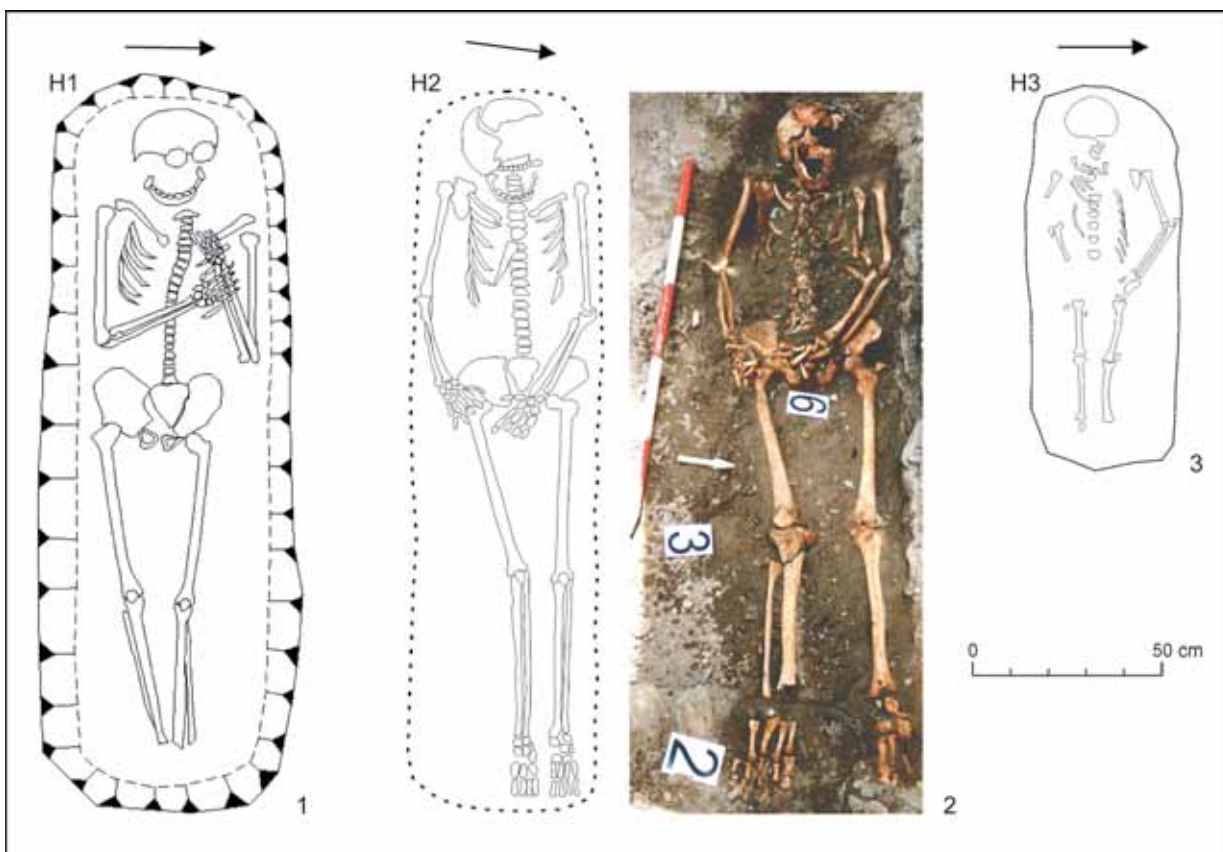
1. Kvadraticky kované železné klince (štyri kusy), na jednom zlomku sa nachádza hlavička. Rozmery: dĺ. klinec 80 mm, hr. 5 mm, š. hlavičky 15 mm, hmotnosť 36 g. Datovanie: 17.–18. stor.
2. Drobný bronzový predmet pravdepodobne zvyšok čepca. Hmotnosť 1 g.
3. Zlomky železných kvadraticky kovaných klinec (12 kusov), na jednom zlomku sa nachádza hlavička. Rozmery: dĺ. klinec 90 mm, hr. 5 mm, š. hlavičky 15 mm, hmotnosť 92 g. Datovanie: 17.–18. stor.

Obr. 12. Košice. Kaplnka sv. Michala. Sonda A – vstup do domu z konca 19. storočia južne od južnej sakristie (foto M. Bielich).

Obr. 13. Košice. Kaplnka sv. Michala. Južná sakristia – hroby skúmané v sonde A (H1, H2, H3).

Obr. 14. Košice. Kaplnka sv. Michala. Južná sakristia – Sonda A. 1 – hrob H1; 2 – hrob H2; 3 – hrob H3 (foto a kresba M. Bielich).

4. Železný kvadraticky kovaný klinec, na zlomku sa nachádza hlavička. Rozmery: dĺ. klinca 85 mm, š. hlavičky 15 mm, hmotnosť 10 g. Datovanie: 17.–18. stor.
5. Strieborný trojgrajciar z r. 1622, Sliezsko, kniežatstvo Lehnica-Brzeg, J. Kristián a J. Rudolf (1602–1605–1621), Złoty Stok (obr. 57: 2).
6. Strieborný jednostranný biely peniaz z r. 1482–1526, Čechy, Vladislav II. Jagelovský alebo Ludvík I. (1471–1526), Kutná Hora.
7. Neidentifikovateľná strieborná minca, hmotnosť 4 g (obr. 57: 3).
8. Zlomok hlinenej červenej fajky s mušlovitou spodnou časťou. Na fajke sa nachádzajú dve značky: kolok výrobcu a ochranná známka. Z nápisov je identifikovaný iba SCHEMNITZ. Ide o produkt štiavnického fajkárstva, povrch hladený a mramorovitý. Rozmery: pr. otvoru pipasáru 15 mm, hmotnosť 27 g. Datovanie: začiatok 20. stor. (obr. 52: 8).
9. Medená ihlica s hlavičkou v tvare kladivka, telo ihlice jemne tordované s geometrickým usporiadaním výzdobných prvkov. Rozmery: dĺ. 70 mm, hr. 3 mm, hmotnosť 5 g (obr. 50: 6).
10. Fragment železného kvadraticky kovaného klinca bez hlavičky. Rozmery: dĺ. zachovanej časti klinca 45 mm, hr. 3 mm, hmotnosť 3 g. Datovanie: 17.–18. stor.
11. Fragmenty (dva kusy) bližšie nešpecifikovaných železných predmetov, hmotnosť 24 g.
12. Drobný bronzový predmet (spínadlo dedko), hmotnosť 2 g. Datovanie: 17.–18. stor.
13. Fragment hlinenej červenej fajky bez kolku, hmotnosť 12 g. Datovanie: 19.–zač. 20. stor. (obr. 52: 9).
14. Bronzový špendlík. Rozmery: dĺ. 35 mm, pr. hlavičky 2 mm, pr. ihlice 1 mm, hmotnosť 1 g. Datovanie: 17.–18. stor.
15. Fragmenty železných kvadraticky kovaných klinčov bez hlavičiek (dva kusy). Rozmery: zachovaná dĺ. klinčov 45 mm, hr. 3 mm, hmotnosť 6 g. Datovanie: 17.–18. stor.
16. Tkanina a zlaté nitky, hmotnosť 1 g.

17. Fragmenty železných kvadraticky kovaných klcov (štyri kusy), na dvoch zlomkoch sa nachádza hlavička. Rozmery: dĺ. klcov 70 mm, hr. 8 mm, š. hlavičky 10 mm, hmotnosť 11 g. Datovanie: 17.–18. stor.
18. Fragmenty železných kvadraticky kovaných klcov (osem kusov), na jednom zlomku sa nachádza hlavička. Rozmery: dĺ. klcov 70 mm, hr. 8 mm, š. hlavičky 5 mm, hmotnosť 37 g. Datovanie: 17.–18. stor.
19. Tkanina, hmotnosť 11 g.
20. Päť fragmentov železných kvadraticky kovaných klcov, na dvoch zlomkoch sa nachádzala hlavička. Rozmery: dĺ. klcov 150 mm, hr. 10 mm, š. hlavičky 15 mm, hmotnosť 46 g. Datovanie: 17.–18. stor.
21. Železná struska guľovitého tvaru, hmotnosť 242 g.
22. Železný klinec do dreva so špirálovito stočenou špičkou. Rozmery: dĺ. klinca 80 mm, kruhová hlavička s pr. 10 mm, hmotnosť 6 g. Datovanie: 20. stor.
23. Zlomky bielej keramiky s červenou maľbou (dva kusy).
24. Zlomok železného klinca zo začiatku 20. stor. s váhou 6 g.
25. Bronzové kruhové kovania rakvy (32 kusov), ktoré slúžili na prichytenie tkaniny na rakvu. Rozmery: pr. kovania 17 mm, v. 10 mm, hr. plechu 1 mm, hmotnosť 17 g. Datovanie: 17.–18. stor.
26. Fragmenty železných kovaných klcov, ani na jednom zlomku sa nenachádza hlavička. Rozmery: dĺ. zachovanej časti klcov 50 mm, hr. klcov 5 mm, hmotnosť 19 g. Datovanie: 17.–18. stor.
27. Železné fragmenty, hmotnosť 16 g (2 kusy).
28. Drobný bronzový pliešok, hmotnosť 1 g.
29. Zlomok železnej podkovy, hmotnosť 38 g.
30. Zlomky železných kvadraticky kovaných klcov (osem kusov), na jednom zlomku sa nachádza hlavička. Dĺ. klcov 100 mm, hr. klcov 5 mm, š. hlavičky 20 mm, hmotnosť 82 g. Datovanie: 17.–18. stor.
31. Železná struska, hmotnosť 76 g.
32. Bronzové kruhové kovania rakvy (17 kusov) slúžiace na prichytenie tkaniny na rakvu. Rozmery: pr. kovania 17 mm, v. 2 mm, hr. plechu 1 mm, hmotnosť 11 g. Datovanie: 17.–18. stor.

Sonda A2

Juhovýchodne od kaplnky bola pri zemných prácach vykopaná zberná nádrž na dažďovú vodu. Archeológ pri výkope prítomný nebol. Počas obhliadky sa následne zistili narušené základy novovekého domu. Všetky antropogénne vrstvy boli vyťažené do hĺbky 280 cm. Zvyšky archeologických situácií boli zdokumentované fotograficky a kresbovo. Do jamy bola osadená zberná nádrž na dažďovú vodu. Výška zachovanej časti základov bola 60 cm. Koruna zachovaných murív novovekých stavieb sa nachádzala v hĺbke 23–25 cm pod súčasným povrchom. Základy boli tvorené z lomového kameňa nepravidelného tvaru (zelená bridlica) a ich orientácia bola v smere S – J. Vzdialenosť múrov základov bola 200 cm. Išlo pravdepodobne o menší dom, ktorý stál juhovýchodne od kaplnky alebo o menšiu hospodársku budovu patriacu k domu. Tá sa objavila aj na historických fotografiách.

Opis drobných predmetov získaných zo zásypových vrstiev

1. Fragmenty železných kvadraticky kovaných klcov (šesť kusov), na troch zlomkoch sa nachádzala hlavička. Rozmery: dĺ. klcov sa pohybuje od 45–90 mm, hr. 4 mm, š. hlavičky 10 mm, hmotnosť 52 g. Datovanie: 17. až 18. stor. (tab. IV: 1).
2. Strieborné polguľovité kovania rakvy (dva kusy) slúžiace na prichytenie tkaniny na rakvu. Rozmery: pr. 18 mm, hr. plechu 1 mm, hmotnosť 3 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. XXII: 4).
3. Tkanina, tmavé vlákna, stopy po bronz, hmotnosť 10 g (tab. XXII: 7, 13).
4. Fragmenty bronzových kovaní rakvy (štyri kusy) slúžiace na prichytenie tkaniny na rakvu, ktoré sú zastúpené typom sedemcípej hviezdičky s malými siedmimi rozetami (šesťlupienkovité) v medzicípnych priestoroch. Rozmery: pr. 18 mm, v. 4 mm, hr. plechu 1 mm, hmotnosť 1 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. XXII: 8).

5. Fragmenty železných kvadraticky kovaných klinec (11 kusov), na štyroch zlomkoch sa nachádza hlavička. Rozmery: dĺ. klinec sa pohybuje 30–60 mm, hr. 5 mm, š. hlavičky 15 mm, hmotnosť 54 g. Datovanie: 17. až 18. stor. (tab. XXII: 14).

Sonda A3–A5

Sondy A3–A5 boli situované východne od Kaplnky sv. Michala. Cieľom bolo nájsť priebeh ohradového múru cintorína. Rozmery sond boli 50 x 150 cm. Vo všetkých sondách sa podarilo objaviť priebeh múru. Šírka identifikovanej zachovanej časti muriva bola 80 cm a hĺbka 40 cm. Materiál na výstavbu múru predstavoval bridlicu, vápenec a rôzne filitické odrody kremeňa. Počas výskumu sa v sondách pri ohradovom múre našli aj časti dvoch hrobov dospelých jedincov.

Opis hrobov

Hrob 4 (kontext 4)

Východne od Kaplnky sv. Michala, hrob dospelého jedinca, poloha kostry na chrbte, ruky vedľa tela, orientácia Z – V.

Hrob 5 (kontext 4)

Východne od Kaplnky sv. Michala, hrob dospelého jedinca, poloha kostry na chrbte, ruky vedľa tela, orientácia Z – V.

Opis drobných predmetov získaných zo zásypových vrstiev

1. Železná podkova, hmotnosť 142 g (obr. 49: 10).

Sonda A6

Sonda s rozmermi 100 x 200 cm bola vykopaná medzi sondami A3 a A4. Nájdeneý bol východný ohradový múr cintorína. Šírka zachovanej časti muriva bola 80 cm a hĺbka 40 cm. Múr sa objavil v nivelete 206,25–206,30 m n. m. Počas prehĺbovania sondy bola v blízkosti ohradového múru cintorína zdokumentovaná kamenná dlažba z veľkých okruhliakov, ktorá sa nachádzala 80 cm východne od ohradovému múru. Dlažba sa pripájala na existujúcu ohradu cintorína. Dlažba a ohrada fungovali súčasne od 16. stor. Nad dlažbou bola zistená kultúrna vrstva (70–120 cm).

Opis drobných predmetov získaných zo zásypových vrstiev

1. Drobné železné fragmenty (tri kusy), hmotnosť 10 g.

Sonda A7

Sonda A7, s rozmermi 100 x 200 cm, bola zisťovacia a nachádzala sa západne od Kaplnky sv. Michala. Jej cieľom bolo nájsť priečku novovekého domu. Objavený bol základ múra novovekej stavby, ktorý bol 80 cm hlbšie ako súčasný terén. Vo východnom rohu sondy sme našli vodovodnú prípojku ku fontáne. Základy stavby boli tvorené veľkými kamennými blokmi atypických tvarov, na ktorých sa nachádzali zvyšky tehliel. Vnútro stavby bolo vyplnené stavebným odpadom.

Sonda A8

Sonda A8 bola zisťovacia a nachádzala sa južne od Kaplnky sv. Michala a juhovýchodne od sondy A. Základ novovekého domu bol v hĺbke 130 cm od súčasného terénu a kanalizačná prípojka sa nachádzala v západnom rohu sondy. Vnútro stavby bolo vyplnené stavebným odpadom, pod ktorým boli objavené

zvyšky maltovej podlahy pivnice. Pod podlahou v hĺbke 160–180 cm od povrchu bol zdokumentovaný zvyšok drevenej rakvy s kostrou dospelého muža. Drevená rakva bola zbitá väčším množstvom kovových klinec.

Opis hrobu

Hrob 6 (kontext 2)

Juhovýchodne od južnej sakristie, hrob dospelého jedinca (adultus I), poloha kostry na chrbte, ruky prekrížené na hrudi, orientácia Z – V.

Opis drobných predmetov pochádzajúcich z drevenej rakvy

1. Fragменты železných klinec (4 kusy), na dvoch zlomkoch sa nachádzala hlavička. Rozmery: dĺ. klinec sa pohybuje od 50 - 90 mm, hr. 4 mm, š. hlavičky 10 mm, hmotnosť 42 g. Datovanie: 17.–18. stor.
2. Fragменты dreva, hmotnosť 52 g. Datovanie: 17.–18. stor.

Sonda A9

Sonda A9 bola zisťovacia a nachádzala sa južne od Kaplnky sv. Michala. Vytýčená bola za účelom nájdenia obvodového múru novovekého domu. Rozpoznaný bol základ novovekého domu v hĺbke 90 cm od súčasného terénu. Základ stavby bol tvorený veľkými kamennými blokmi atypických tvarov, na ktorých sa nachádzali zvyšky tehliel. Vnútro stavby bolo vyplnené stavebným odpadom. Dom sa objavil na historickom zábere z konca 19. stor. a bol situovaný južne od kaplnky.

ZÁCHRANNÝ ARCHEOLOGICKÝ VÝSKUM V ROKU 2007

Sonda B

Na základe zistenej geofyzikálnej anomálie bola na východnej strane skúmanej plochy (severovýchodne od kaplnky) vytýčená zisťovacia sonda s rozmermi 500 x 500 cm (obr. 15). Podarilo sa v nej objaviť východný ohradový múr cintorína (obr. 16) a preskúmalo sa 12 novovekých hrobov. Mŕtvi boli pochovávaní do radov s orientáciou Z – V (obr. 17). Múr bol široký približne 100 cm a bol vyhotovený z lomových kameňov rôznej veľkosti (obr. 18). Východne od neho sa nachádzal ďalší múr, ktorý bol pravdepodobne rozšírením cintorínskeho okrsku východným smerom (obr. 19). Ten vznikol v druhej polovici 16. stor. Našli sa v ňom aj stopy po kockách, do ktorých bol osadený železný plot s hrúbkou 80 cm. Za múrom sa nachádzala dlažba cesty tvorená riečnymi okruhliakmi. Ide o komunikáciu, ktorá existovala od prvých desaťročí 18. stor. (obr. 20).

Opis hrobov

Hrob 7 (kontext 8; obr. 17: 1)

Dospelý jedinec, poloha tela na chrbte, ruky prekrížené na panve, orientácia Z – V.

Hrob 8 (kontext 10)

Dospelý jedinec, poloha na chrbte, ruky prekrížené na panve, orientácia Z – V.

Hrob 9 (kontext 11)

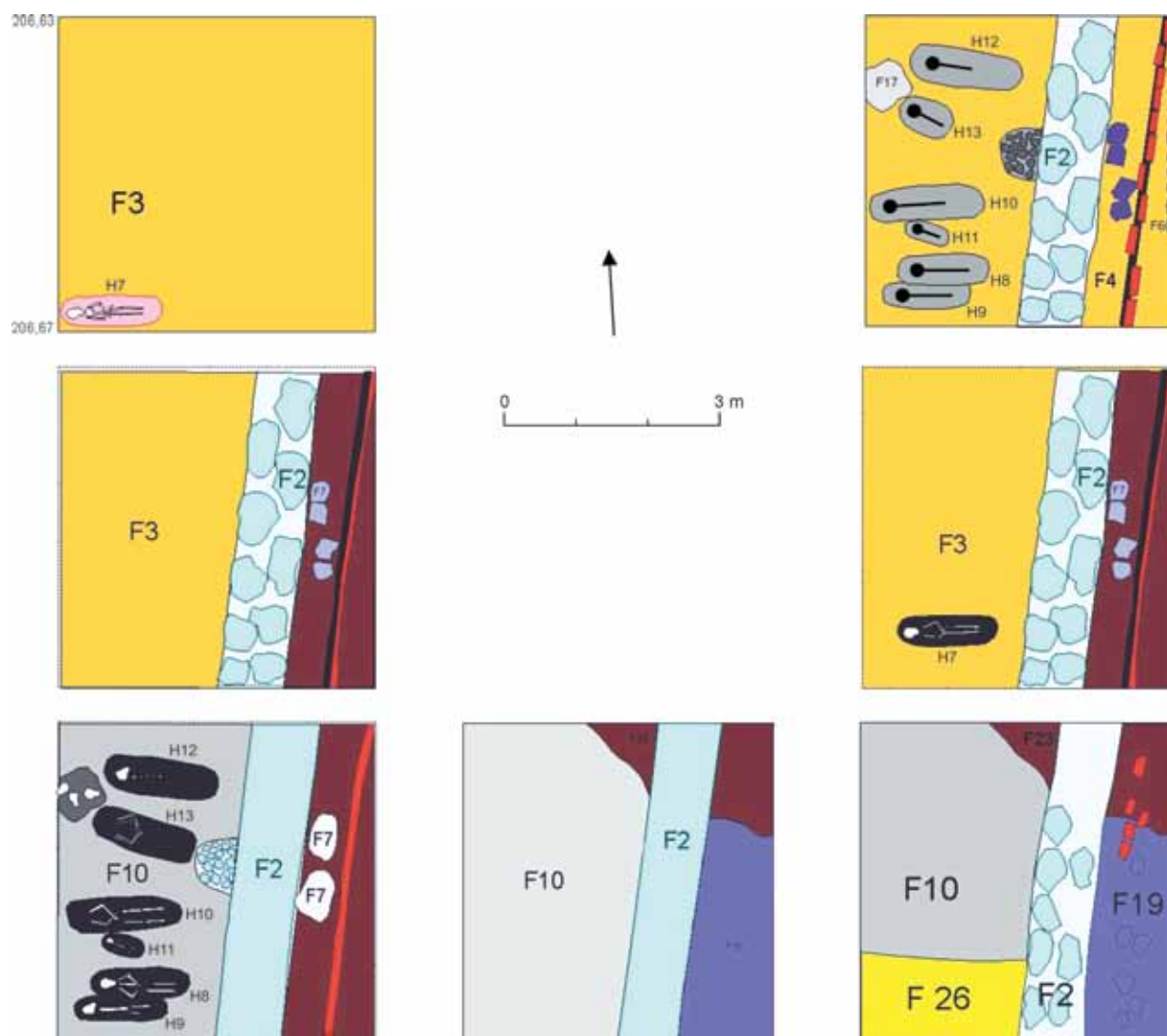
Dospelý jedinec, poloha na chrbte, ruky prekrížené na panve, orientácia Z – V.

Hrob 10 (kontext 12; obr. 17: 2)

Dospelý jedinec, poloha tela na chrbte, ruky prekrížené na panve, chýba hlava, orientácia Z – V.

Hrob 11 (kontext 13; obr. 17: 2)

Dieťa, poloha tela na chrbte, chýba hlava a dolná časť tela, orientácia Z – V.

Obr. 15. Košice. Kaplnka sv. Michala. Sonda B. Priebeh archeologického výskumu, postupného znižovania po vrstvách (kresba M. Bielich).

Hrob 12 (kontext 15; obr. 17: 3)

Dospelý jedinec, poloha na chrbte, ruky prekrížené na panve, orientácia Z – V.

Hrob 13 (kontext 16)

Dospelý jedinec, poloha tela na chrbte, ruky prekrížené na panve, chýbajú dolné končatiny, orientácia Z – V.

Hrob 14 (kontext 17)

Dospelý jedinec, zachovaná iba lebka.

Hrob 15 (kontext 21; obr. 17: 4)

Dospelý jedinec, poloha tela na chrbte, ruky vedľa tela, orientácia Z – V.

Hrob 16 (kontext 22; obr. 17: 5)

Dospelý jedinec, poloha tela na chrbte, ruky prekrížené na hrudi, orientácia Z – V.

Hrob 17 (kontext 24; obr. 17: 6)

Dospelý jedinec, poloha tela na chrbte, ruky prekrížené na hrudi, orientácia Z – V.

Hrob 18 (kontext 25; obr. 17: 6)

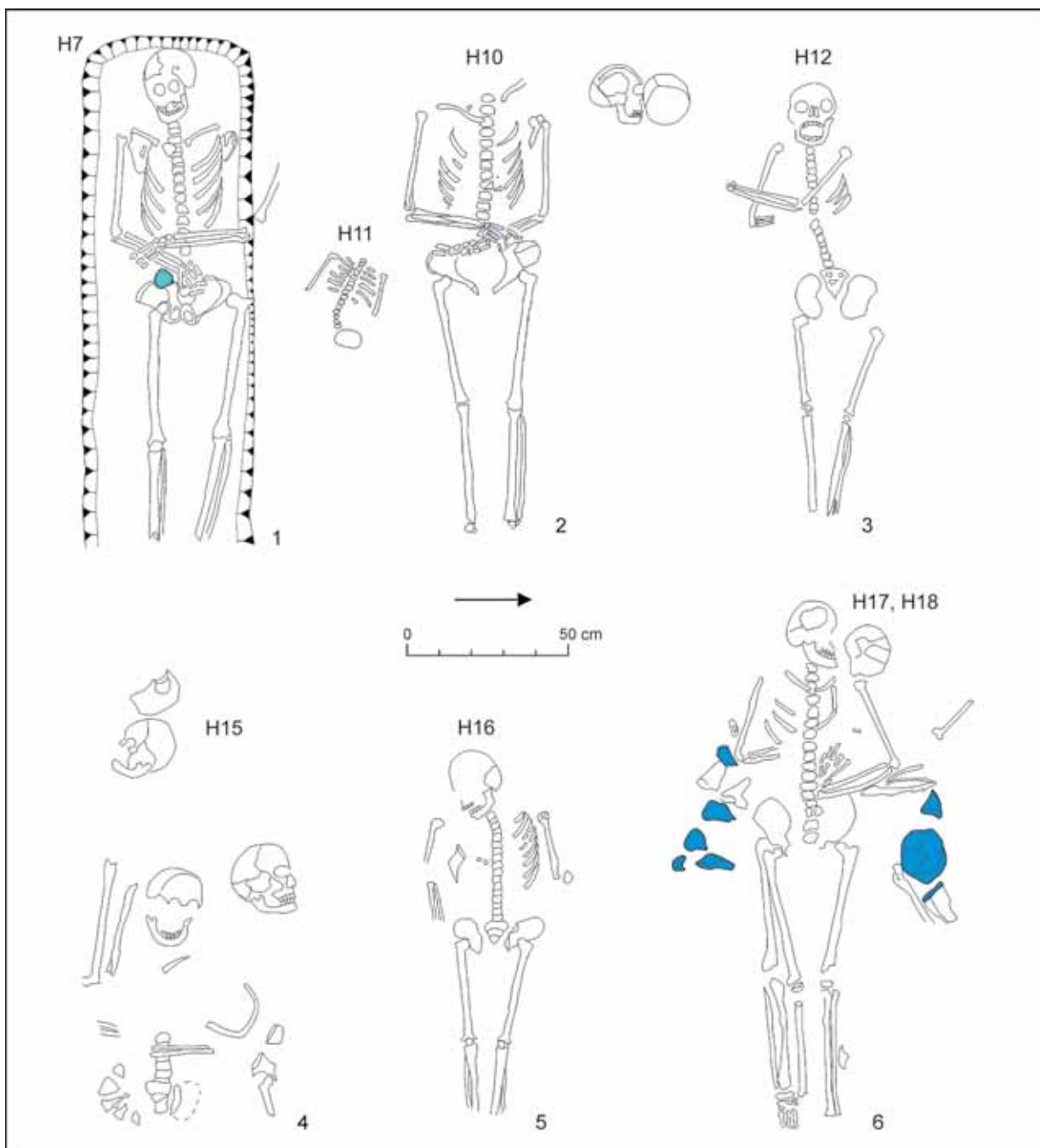
Dospelý jedinec, poloha tela na chrbte, orientácia Z – V.

Obr. 16. Košice. Kaplnka sv. Michala. Sonda B. Fotografovaná z východu s prvou vrstvou hrobov (foto M. Bielich).

Opis výberu keramiky získanej zo zásypových vrstiev

1. Fragment dna hlineného gotického pohára, farba črepu v lome bielo-krémová, oxidačný výpal. Rozmery: pr. dna 46 mm, hr. črepu 5–8 mm, v. zachovanej časti pohára 140 mm. Datovanie: 15.–16. stor. (obr. 44: 10).
2. Hlinený gotický pohár, farba črepu v lome bielo-krémová, oxidačný výpal. Rozmery: pr. ústia 90 mm, hr. črepu 3–5 mm, v. zachovanej časti pohára 150 mm. Datovanie: 15.–16. stor. (obr. 43: 3).
3. Fragment ústia menšej hrncovitej nádoby, glazované okraje, farba hliny v lome hnedá, oxidačný výpal. Rozmery: pr. ústia 120 mm, hr. črepu 4–5 mm, v. zachovanej časti nádoby 40 mm. Datovanie: 16.–17. stor. (obr. 42: 3).
4. Fragment dna menšej hlinenej nádoby. Rozmery: pr. dna 30 mm, hr. črepu 2–4 mm, v. zachovanej časti nádoby 45 mm. Datovanie: 16.–17. stor. (obr. 46: 2).
5. Fragment ústia menšej hrncovitej nádoby, ústie nádoby glazované, glazúra prechádza dovnútra, profil nádoby členitý, farba črepu v lome piesková, oxidačný výpal. Rozmery: pr. ústia 110 mm, hr. črepu 3–4 mm, v. zachovanej časti nádoby 25 mm. Datovanie: 16.–17. stor. (obr. 42: 1).
6. Fragment ústia menšej hrncovitej nádoby, ústie nádoby glazované, glazúra prechádza dovnútra, farba črepu v lome piesková, oxidačný výpal. Rozmery: pr. ústia 80 mm, hr. črepu 3–6 mm, v. zachovanej časti nádoby 45 mm. Datovanie: 16.–17. stor. (obr. 42: 6).
7. Fragment ústia menšej hrncovitej nádoby, neglazovaný, farba črepu v lome piesková, oxidačný výpal. Rozmery: hr. črepu 5–6 mm, v. zachovanej časti nádoby 42 mm. Datovanie: 16.–17. stor. (obr. 42: 2).
8. Dno menšej nádoby, výzdobu tvoria ryté obežné línie na tele nádoby, neglazovaná nádoba, farba hliny v lome piesková, oxidačný výpal. Rozmery: pr. dna 40 mm, hr. črepu 4 mm, v. zachovanej časti nádoby 56 mm. Datovanie: 16.–17. stor. (obr. 46: 11).
9. Fragment ústia menšej nádoby, nádoba na ústi a vo vnútri glazovaná transparentnou glazúrou, výzdobu tvoria obežné ryté línie, farba črepu v lome hnedá, oxidačný výpal. Rozmery: pr. ústia 165 mm, hr. črepu 3–5 mm, v. zachovanej časti nádoby 50 mm. Datovanie: 16.–17. stor. (obr. 46: 12).
10. Fragment ústia hrncovitej nádoby, výzdobu tvorí plastická lišta na okraji nádoby a kolková výzdoba na pleciach nádoby, pod ktorou je rytá obežná línia. Neglazovaná nádoba, farba črepu v lome hnedo-oranžová, oxidačný výpal. Rozmery: pr. ústia 130 mm, hr. črepu 3–4 mm, v. zachovanej časti 42 mm. Datovanie: 16.–17. stor. (obr. 41: 7).

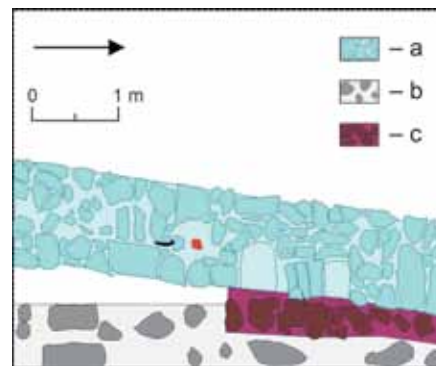

Obr. 17. Košice. Kaplnka sv. Michala. Sonda B. 1 – hrob H7; 2 – hrob H10, H11; 3 – hrob H12; 4 – hrob H15; 5 – hrob H16; 6 – hrob H17, H18 (kresba M. Bielich).

11. Fragment ústia hrncovitej nádoby, farba črepu v lome hnedá, oxidačný výpal. Rozmery: hr. črepu 3–7 mm. Datovanie: 16.–17. stor. (obr. 42: 4).
12. Fragment dna nádoby s maľovaným červeným vzorom na bielom podklade, farba črepu v lome biela, oxidačný výpal, vyrobené na rýchlorotujúcom kruhu, šikmo zrezaná. Datovanie: 15.–16. stor. (obr. 42: 11).
13. Fragment z tela nádoby, vodorovná línia vytvorená päťhrotým nástrojom, farba črepu v lome hnedo-sivá, oxidačný výpal. Rozmery: hr. črepu 3 mm. Datovanie: druhá polovica 15. až zač. 16. stor. (obr. 46: 3).
14. Fragment z tela nádoby, vlnovka vytvorená päťhrotým nástrojom, farba črepu v lome hnedo-sivá, oxidačný výpal. Rozmery: hr. črepu 3 mm, Dat: druhá polovica 15. až zač. 16. stor. (obr. 41: 1).

15. Fragment dna pohára, výzdobu tvoria plastické obežné línie na pleciach nádoby, farba črepu je piesková, oxidačný výpal. Rozmery: pr. dna 45 mm, hr. 5–7 mm, v. zachovanej časti 125 mm. Datovanie: druhá polovica 15. až prvá polovica 16. stor. (obr. 44: 11).
16. Fragment ústia hrncovitej nádoby, ryté obežné línie na pleciach, neglazovaná nádoba, farba črepu v lome hnedá, oxidačný výpal. Rozmery: pr. ústia: 120 mm, hr. črepu 5–6 mm, v. zachovanej časti nádoby 65 mm. Datovanie: 15.–16. stor. (obr. 42: 8).
17. Fragment tela nádoby, výzdobu tvoria dve ryté vodorovné obežné línie, neglazovaná nádoba, farba črepu v lome hnedo-piesková, oxidačný výpal. Rozmery: 55 x 60 mm, hr. črepu 5 mm. Datovanie: 15.–16. stor. (obr. 40: 17).
18. Fragment dna gotického pohára, farba črepu piesková, oxidačný výpal. Rozmery: pr. dna 50 mm, hr. 5–7 mm, v. zachovanej časti 82 mm. Datovanie: druhá polovica 15. až prvá polovica 16. stor. (obr. 44: 8).

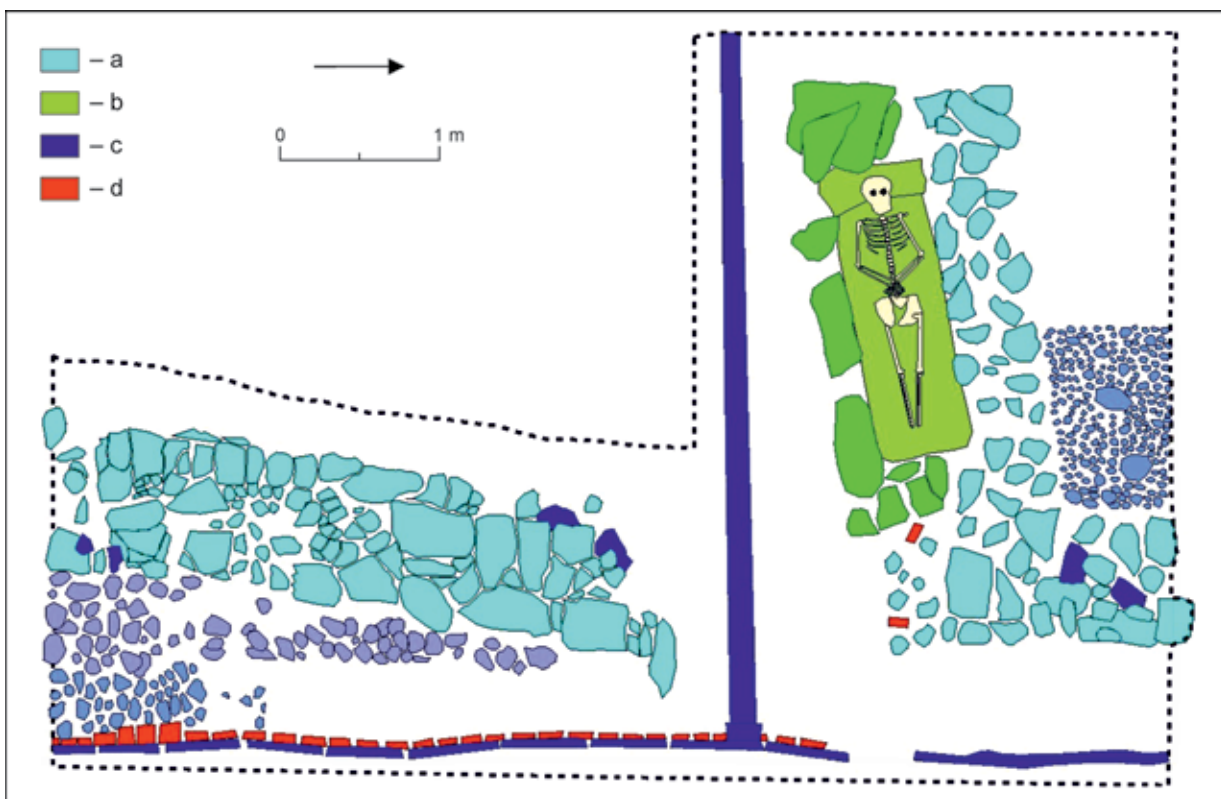

Obr. 18. Košice. Kaplnka sv. Michala. Ohradový múr cintorína sonda A2 (kresba M. Bielich).
Legenda: a – koniec 16. stor.; b – 17. stor. až 1805; c – 20. stor.

Obr. 19. Košice. Kaplnka sv. Michala. Sonda B a B2. Dve fázy ohradového múru cintorína (foto M. Bielich).

19. Fragment dna gotického pohára, zachovaná jedna plastická obežná línia z tela nádoby, farba črepu piesková, oxidačný výpal. Rozmery: pr. dna 50 mm, hr. 5–7 mm, v. zachovanej časti 90 mm. Datovanie: druhá polovica 15. až prvá polovica 16. stor. (obr. 44: 7).
20. Fragment ústia gotického pohára, zachované plastické obežné línie na tele nádoby, farba črepu piesková, oxidačný výpal. Rozmery: pr. ústia 85 mm, hr. 5–7 mm, v. zachovanej časti 85 mm. Datovanie: druhá polovica 15. až prvá polovica 16. stor. (obr. 44: 2).
21. Fragment dna gotického pohára, zachovaná jedna plastická obežná línia z tela nádoby, farba črepu piesková, oxidačný výpal. Rozmery: pr. dna 50 mm, hr. 5–7 mm, v. zachovanej časti 85 mm. Datovanie: druhá polovica 15. až prvá polovica 16. stor. (obr. 44: 9).

Obr. 20. Košice. Kaplnka sv. Michala. Sonda B2. Legenda: a – 16. stor.; b – 1904–1906; c – 2. pol. 20. stor.; d – 21. stor. (kresba M. Bielich).

Opis drobných predmetov získaných zo zásypových vrstiev

1. Železné fragmenty (štyri kusy), z toho dva zlomky kvadratických kovaných kľincov a dva predmety bez bližšieho určenia. Rozmery kľincov: dĺ. 140 mm, hr. 6–9 mm, hmotnosť 283 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. I: 2).
2. Fragmenty železných kvadraticky kovaných kľincov (päť kusov), na jednom zlomku sa nachádzala hlavička. Rozmery: š. hlavičky 15 mm, hmotnosť 25 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. I: 4).
3. Fragmenty železných kvadraticky kovaných kľincov (päť kusov), na dvoch zlomkoch sa nachádzala hlavička. Rozmery: dĺ. kľincov 55 mm, hr. 4 mm, š. hlavičky 15 mm, hmotnosť 36 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. I: 7).
4. Fragmenty železných kvadraticky kovaných kľincov (päť kusov), na dvoch zlomkoch sa nachádzala hlavička. Rozmery: dĺ. kľincov 70 mm, hr. 4–7 mm, š. hlavičky 15 mm, hmotnosť 34 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. I: 8).
5. Železné predmety bez bližšieho určenia, hmotnosť 89 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. I: 8).
6. Fragmenty bližšie nešpecifikovaných železných predmetov, pravdepodobne kľincov (dva kusy) hmotnosť 11 g (tab. III: 11).
7. Bližšie nešpecifikované železné predmety (tri kusy) hmotnosť 52 g (tab. V: 1).
8. Fragmenty bronzových kovaní rakvy rozetovitého typu s ôsmimi lupienkami (28 kusov). Slúžili na prichytenie tkaniny na rakvu, na vnútornej strane sa nachádzali aj stopy po tejto tkanine (jej jemná štruktúra), ktoré sú zastúpené dvomi priermi: 12 a 25 mm, v. 3 mm, hr. plechu 1 mm, hmotnosť 56 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. V: 2).
9. Bronzové kovanie hviezdovitého tvaru slúžiace na prichytenie tkaniny na rakvu. Rozmery: pr. 12 mm, v. 3 mm, hr. plechu 1 mm, hmotnosť 1 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. V: 3).
10. Fragmenty pravdepodobne bronzovej konštrukcie čepca (35 kusov) hmotnosť 6 g (tab. V: 3).
11. Zlomky železných kvadraticky kovaných kľincov (dva kusy), na jednom kľinci sa nachádzala hlavička. Rozmery: dĺ. kľincov 70 mm, hr. kľincov 4 mm, š. hlavičky 10 mm, hmotnosť 11 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. V: 5).
12. Fragment železnej podkovy s jedným zachovaným otvorom na klinec a krídelkom, hmotnosť 21 g (tab. V: 5).

13. Fragментy bližšie nešpecifikovaných železných predmetov (dva kusy), hmotnosť 6 g (tab. VIII: 4).
14. Železný kvadraticky kovaný klinec s hlavičkou. Rozmery: dĺ. klinca 37 mm, hr. 3 mm, š. hlavičky 12 mm, hmotnosť 3 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. VIII: 7).
15. Guľôčka z číreho skla, povrch silne korodovaný, drsný. Rozmery: pr. 18 mm, hmotnosť 4 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. VIII: 8).
16. Fragment bližšie nešpecifikovaného železného predmetu, hmotnosť 5 g (tab. VIII: 9).
17. Zlomok koženého predmetu, hmotnosť 51 g (tab. VIII: 11).
18. Zlomky koženého predmetu (15 kusov), hmotnosť 10 g (tab. VIII: 10).
19. Zlomky koženého predmetu (tri kusy), hmotnosť 8 g (tab. VIII: 12).
20. Zlomky koženého predmetu (osem kusov), hmotnosť 9 g (tab. IX: 1).
21. Fragменты tkaniny (tri kusy), hmotnosť 4 g (tab. IX: 2).
22. Fragment bližšie nešpecifikovaného železného predmetu, hmotnosť 5 g (tab. IX: 6).
23. Železný kľúč. Rozmery: dĺ. 160 mm, pr. krúžku 40 mm, hmotnosť 55 g. Datovanie: 15.–16. stor. (tab. XI: 7).
24. Zlomok koženého predmetu, hmotnosť 4 g (tab. XII: 2).
25. Zlomok koženého predmetu, hmotnosť 9 g (tab. XII: 3).
26. Fragменты železných kvadraticky kovaných klinec (päť kusov), na štyroch zlomkoch sa nachádzala hlavička. Rozmery: dĺ. klinec 85 mm, hr. 5–7 mm, š. hlavičky 15–30 mm, hmotnosť 44 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. XIV: 3).
27. Železný predmet, pravdepodobne závlačka na fixovanie čapov alebo osí. Rozmery: dĺ. 75 mm, hmotnosť 25 g (tab. XXII: 9).

Sonda B2

Postupne po odkrytí východného ohradového múru sme sondu B rozšírili na juh o 500 cm. Bola vytvorená sonda B2 s rozmermi 200 x 500 cm. Cieľom bolo nájsť pokračujúci priebeh ohradového múru. Na ten sa v západnom smere pripájalo murované hrobové miesto, v ktorom bol pochovaný človek. Nepodarilo sa objaviť rakvu. Telo bolo uložené na veľkých lámaných bridlicových platniach. Celý priestor hrobu mal obdĺžnikový pôdorys. Rozmery priestoru boli 120 x 250 cm. Južná časť stavby bola porušená výkopom prípojky na svietiplyn.

Opis hrobov

Hrob 19 (kontext 6; obr. 20)

Dospelý jedinec, poloha tela na chrbte, ruky prekrížené na panve, orientácia Z – V.

Opis výberu keramiky získanej zo zásypových vrstiev

1. Fragment ústia hrncovitej nádoby, okraj odsadený, neglazovaná nádoba, farba črepu v lome hnedá, oxidačný výpal. Rozmery: pr. ústia 180 mm, hr. črepu 4–6 mm, v zachovanej časti nádoby 33 mm. Datovanie: druhá polovica 15. až 16. stor. (obr. 42: 5).

Opis drobných predmetov získaných zo zásypových vrstiev

1. Fragment železnej podkovy s jednou dierkou na pribitie, hmotnosť 14 g (tab. IV: 5).
2. Bližšie nešpecifikovaný fragment železa, hmotnosť 111 g (tab. IV: 5).
3. Fragменты bližšie nešpecifikovaných železných predmetov (tri kusy), hmotnosť 27 g (tab. XVI: 1).
4. Fragменты železných kvadraticky kovaných klinec (tri kusy), na jednom zlomku sa nachádzala hlavička. Rozmery: dĺ. klinec 85 mm, hr. 4 mm, š. hlavičky 10 mm, hmotnosť 18 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. XX: 1).

Sonda B3

Po odkrytí východnej hranice cintorína sme vytýčili západne od sondy B sondu B3 s rozmermi 200 x 500 cm, ktorej cieľom bolo odkryť viacej hrobov. Zdokumentovali sa však iba tri hroby. Ostatné kostrové pozostatky boli narušené mladšími zásahmi bez možnosti určenia hrovej jamy alebo orientácie kostry.

Opis hrobov

Hrob 20 (kontext 3)

Dospelý jedinec, poloha tela na chrbte, ruky prekrížené na panve, orientácia Z – V.

Hrob 21 (kontext 4)

Dospelý jedinec, zachované iba dolné končatiny, orientácia SZ – JV.

Hrob 22 (kontext 6)

Dospelý jedinec, zachovaná lebka a horná časť tela, orientácia SZ – JV.

Opis drobných predmetov získaných zo zásypových vrstiev

1. Fragменты бронзовых ковані раkvy (päť kusov) slúžiace na prichytenie tkaniny na rakvu. Zastúpené sú dvoma typmi, a to päťlúpeňovitou rozetou s pr. 15 mm a šesťcípou hviezdíčkou. Rozmery rozety: v. 2 mm, hr. plechu 1 mm, hmotnosť 4 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. XVI: 11).
2. Krištáľová hlavička ozdobnej ihlice. Rozmery: pr. 20 mm, hmotnosť 6 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. XVI: 8).
3. Guľovitá hlavička čiernej farby s pr. 12 mm, hmotnosť 4 g (tab. XVI: 7).
4. Fragment tabuľového priesvitného skla, možno súčasť vitrážového skla. Rozmery zlomku: 68 x 75 mm, hr. skla: 2 mm, hmotnosť 21 g. Datovanie: 18.–19. stor. (tab. XVII: 1).
5. Fragменты železných kvadraticky kovaných klinec (sedem kusov) bez hlavičky. Rozmery: dl. najdlhšej zachovanej časti klinca 25 mm, hr. 5 mm, hmotnosť 26 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. XVII: 3).
6. Minca, poltorák z r. 1623. Poľsko, Žigmund III. (1587–1632), Bydgoszcz.
A: štvrtý štít s erbami Poľska a Litvy. Okolo opis: SIGIS 3... REX P M D L.
R: zemské jablko, pri križi časť letopočtu 2–3. Opis okolo: * MON... (v ovále znak šípu a dve hviezdy)
REG POLO *. Materiál: striebro. Rozmery: pr. 20 mm, hmotnosť 1,012 g. Priemerne zachovalá (Numizmatický depozit AÚ SAV v Nitre č. 9343; obr. 57: 4).
7. Fragменты železných kvadraticky kovaných klinec (tri kusy) bez hlavičky. Rozmery: dl. zachovanej časti klinec 65 mm, hr. 5 mm, hmotnosť 15 g. Datovanie: 16.–17. stor. (tab. XVII: 6).
8. Fragменты železných kvadraticky kovaných klinec (šesť kusov), na jednom zlomku sa nachádza hlavička. Rozmery: dl. klinec 55 mm, hr. 7 mm, š. hlavičky 15 mm, hmotnosť 29 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. XVII: 8).
9. Fragменты бронзовых ковані раkvy (10 kusov) slúžiacich na prichytenie tkaniny na rakvu. Zastúpené sú dvoma typmi, a to osemľúpeňovitou rozetou s pr. 15 mm a šesťcípou hviezdíčkou. Rozmery rozety: v. 3 mm, hr. plechu 1 mm, hmotnosť 7 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. XVII: 10).
10. Textilná pletená šnúrk. Dĺžka 90 mm, hmotnosť 1 g (tab. XVII: 9).
11. Kované gombíky so štyrmi dierkami (tri kusy). Rozmery: pr. gombíkov 15 mm, hmotnosť 3 g. Datovanie: 18. až 19. stor. (tab. XVII: 13).
12. Fragменты bližšie nešpecifikovaných železných predmetov (dva kusy), hmotnosť 164 g (tab. XVIII: 7).
13. Fragменты železných kvadraticky kovaných klinec (deväť kusov), na dvoch zlomkoch sa nachádza hlavička. Rozmery: dl. klinec 80 mm, hr. 10 mm, š. hlavičky 15 mm, hmotnosť 51 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. XVIII: 8).
14. Fragменты železných kvadraticky kovaných klinec (tri kusy), na všetkých zlomkoch sa nachádza hlavička. Rozmery: dl. klinec 100 mm, hr. 4 mm, š. hlavičky 15 mm, hmotnosť 27 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. XX: 1).

Sonda B4

Za účelom vysledovať priebeh ohradového múru cintorína na východe bola južne od sondy B vytýčená sonda B4 s rozmermi 200 x 200 cm. Doložený bol priebeh východného ohradového múru na 900 cm, pričom po 500 cm sa nachádzalo prerušenie neskorším zásahom.

Opis výberu keramiky získanej zo zásypových vrstiev

1. Hlavička bradatého muža s čiapkou. Rozmery: 20 x 30 mm. Datovanie: druhá polovica 16. až prvá polovica 17. stor. (obr. 46: 1).

Sonda C

Sonda C bola situovaná severozápadne od kaplnky. Sonda s rozmermi 500 x 500 cm bola vytýčená na západnej strane skúmanej plochy (obr. 21). Cieľom bolo identifikovať západný múr cintorína. Objavený bol však iba žlab (obr. 22; 23) a cintorín, zdokumentovaných bolo 12 hrobov (obr. 24). Ohradový múr cintorína na západnej strane skúmaného priestoru sa nachádzal presne pod schodmi súčasnej úpravy priestoru.

Opis hrobu

Hrob 23 (kontext 4)

Dospelý jedinec, zachytená iba horná časť tela, orientácia J – S.

Hrob 24 (kontext 5)

Dospelý jedinec, ruky vedľa tela, orientácia J – S.

Hrob 25 (kontext 6)

Dospelý jedinec, ruky vedľa tela, orientácia J – S.

Hrob 26 (kontext 7; obr. 24: 1)

Dospelý jedinec, zachytená iba horná časť tela, orientácia J – S.

Hrob 27 (kontext 8; obr. 24: 1)

Dospelý jedinec, zachytená iba dolná časť tela, orientácia J – S.

Hrob 28 (kontext 9; obr. 24: 1)

Dospelý jedinec, zachytená iba dolná časť tela, orientácia J – S.

Hrob 29 (kontext 11; obr. 24: 2)

Dospelý jedinec, zachytená iba horná časť tela, orientácia J – S.

Hrob 30 (kontext 12; obr. 24: 3)

Dospelý jedinec, zachytená iba horná časť tela, orientácia S – J.

Opis drobných predmetov z hrobu

1. Strieborné kovanie modliacej knižky, zlomok jednoduchého strieborného nárožníka a časť strieborného spínača z modliacej knižky. Rozmery: 35 x 35 mm, hmotnosť 11 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. II: 8).

Hrob 31 (kontext 14; obr. 24: 4)

Dospelý jedinec, zachytená iba stredná časť tela, orientácia S – J.

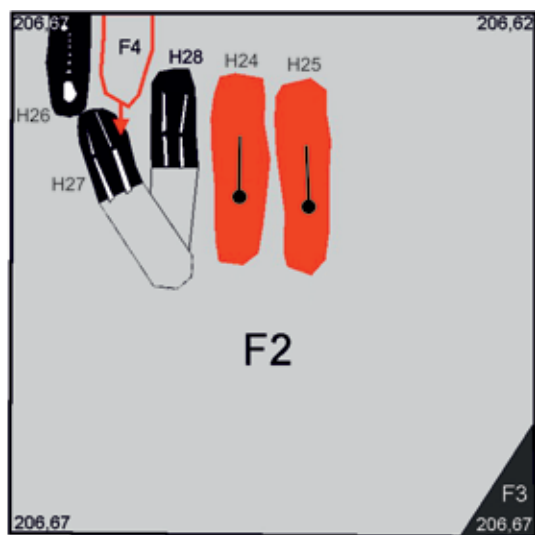
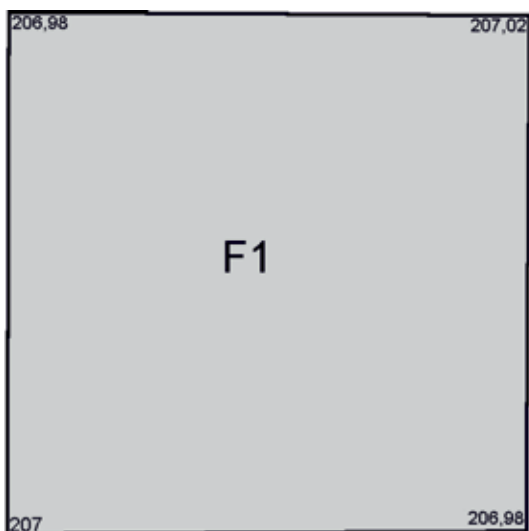
Opis drobných predmetov z hrobu

1. Bronzový Caravaca kríž. Rozmery: zachovaná dĺ. 45 mm, š. 35 mm, hr. 2 mm, hmotnosť 8 g. Datovanie: 16. až 17. stor. (tab. II: 5).

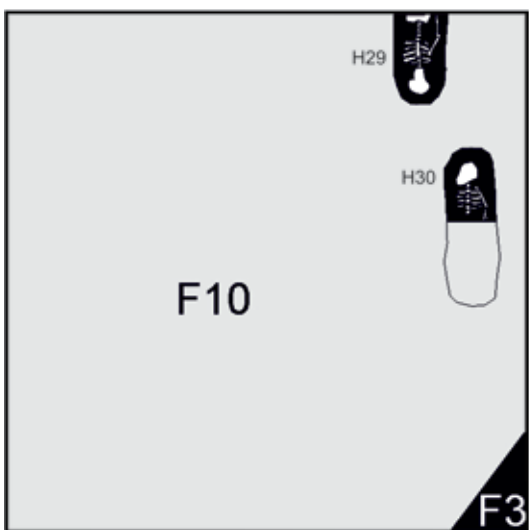
Hrob 32 (kontext 15; obr. 24: 5)

Dospelý jedinec, zachytená iba horná časť tela, orientácia J – S.

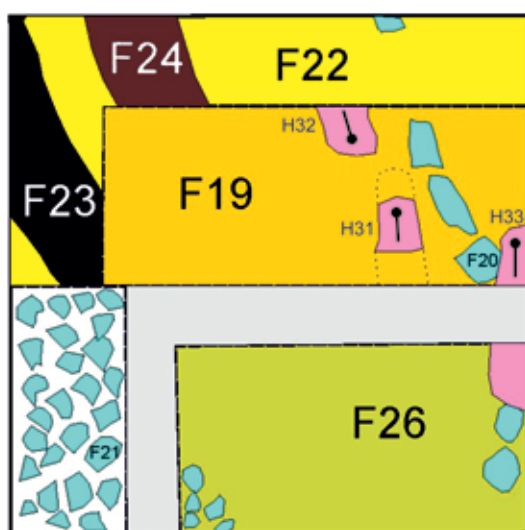

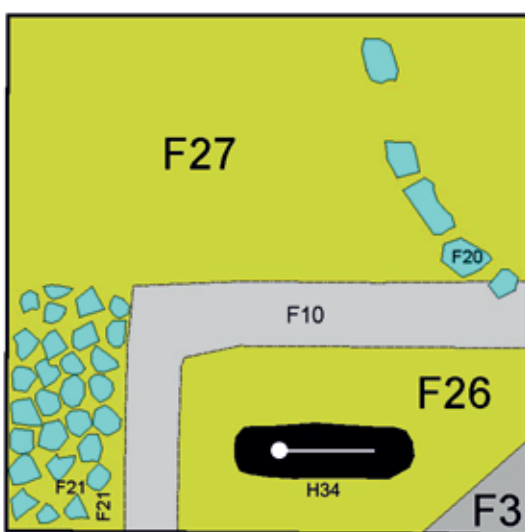
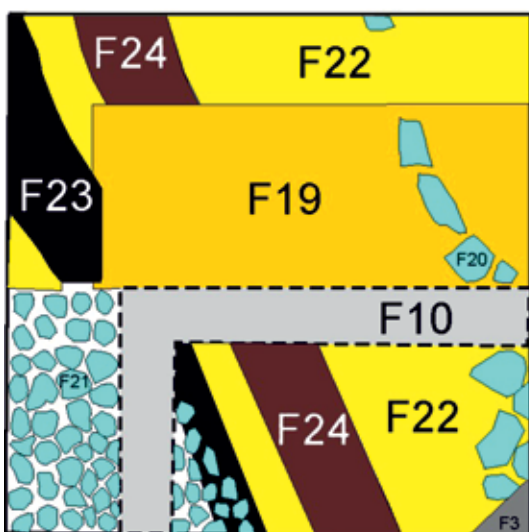
1 a 2 vrstva pochováania

3 vrstva pochováania

4 vrstva pochováania

5 vrstva pochováania

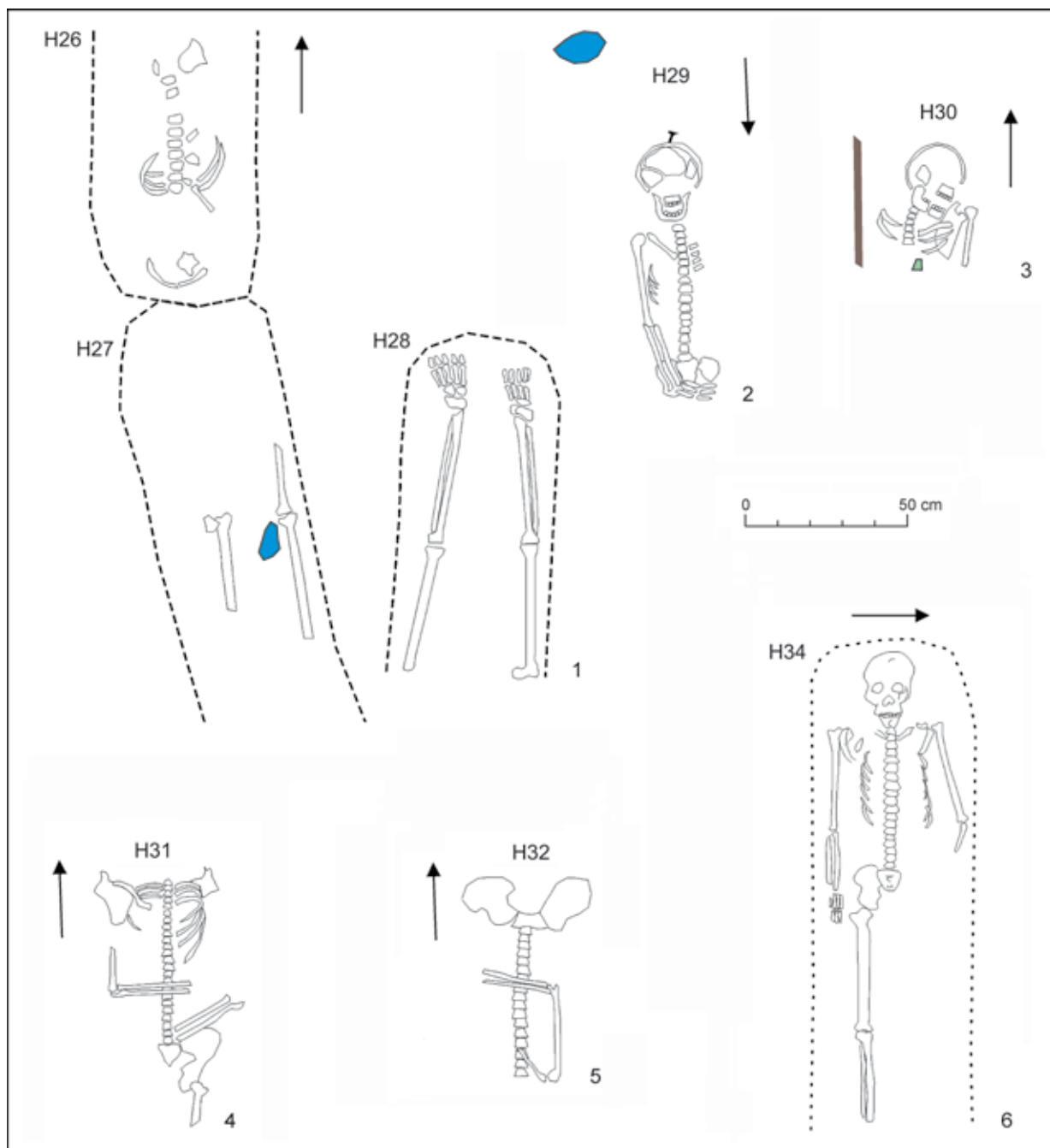
Obr. 21. Košice. Kaplnka sv. Michala. Sonda C. Priebeh archeologického výskumu, postupného znižovania po vrstvách (kresba M. Bielich).

Obr. 22. Košice. Kaplnka sv. Michala. Sonda C. Odpadový žľab F24 (foto M. Bielich).

Obr. 23. Košice. Kaplnka sv. Michala. Sonda C. Štrkovité dno odpadového žľabu F23 (foto M. Bielich).

Obr. 24. Košice. Kaplnka sv. Michala. Sonda C. 1 – hroby H26, H27, H28; 2 – hrob H29; 3 – H30; 4 – H31; 5 – H32; 6 – H34 (kresba M. Bielich).

Hrob 33 (kontext 18)

Dospelý jedinec, zachytená iba horná časť tela, orientácia S – J.

Hrob 34 (kontext 28; obr. 24: 6)

Dospelý jedinec, poloha tela na chrbte, ruky vedľa tela, orientácia Z – V.

Opis výberu keramiky získanej zo zásypových vrstiev

1. Fragment z tela nádoby a plastika dvoch šľachticov. Rozmery: 35 x 50 mm, hr. 4 mm, reliéf 2 mm. Datovanie: druhá polovica 15. až 16. stor. (obr. 41: 9).

2. Fragment z tela hrncovitej nádoby s uškom. Na pleciach nádoby sa nachádzajú ryté obežné husté línie, neglazovaná nádoba, farba hlíny v lome oranžovo-piesková, oxidačný výpal. Rozmery: pr. ústia 165 mm, v. zachovanej časti nádoby 60 mm, hr. črepu 5 mm. Datovanie: druhá polovica 15. až 16. stor. (obr. 42: 7).
3. Fragment ústia misovitej nádoby. Rozmery: hr. črepu 10 mm. Datovanie: druhá polovica 16. až začiatok 17. stor. (obr. 46: 7).
4. Fragment z ústia pohára, farba črepu v lome piesková, oxidačný výpal. Rozmery: pr. ústia 100 mm, hr. črepu 3 mm, v. zachovanej časti nádoby 70 mm. Datovanie: druhá polovica 15. až 16. stor. (obr. 44: 1).

Opis drobných predmetov získaných zo zásypových vrstiev

1. Fragменты железнých квадратичкы кованých клинцов (седем кусов). Сү súčasťou rakvy, na každom klinци sa nachádzajú zvyšky dreva. Rozmery: dl. klinцов 30–92 mm, hr. 5–8 mm, š. hlavičky nezachovaná, hmotnosť 50 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. I: 1).
2. Drobný zlomok bronzového kovania rakvy, ktorý slúžil na prichytenie tkaniny na drevenú rakvu. Rozmery: pr. fragmentu 10 x 10 mm, hmotnosť 3 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. I: 5).
3. Fragменты железнých квадратичкы кованých клинцов (пять кусов). На jednom zlomku sa nachádza hlavička. Rozmery: dl. klinцов 105 mm, hr. 7 mm, š. hlavičky 20 mm, hmotnosť 43 g. Datovanie: 16.–17. stor. (tab. I: 4).
4. Fragment železa, pravdepodobne zlomok kvadraticky kovaného klinca. Rozmery: zachovaná dl. 62 mm, hmotnosť 4 g. Datovanie: 15.–18. stor. (tab. I: 6).
5. Bronzový špendlík. Rozmery: dl. 55 mm, š. hlavičky 2 mm, š. ihlice 1 mm, hmotnosť 1 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. I: 6).
6. Zatočený bronzový plech, pravdepodobne súčasť vonkajšej výzdoby rakvy, hmotnosť 2 g. Datovanie: 17. až 18. stor. (tab. I: 6).
7. Bronzové kovania vonkajšej steny rakvy rozetovitého typu s ôsmimi lupienkami. Rozmery: pr. kovania 23 mm, v. 2 mm, hr. plechu 1 mm, hmotnosť 5 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. I: 6).
8. Bronzové pukličky polkruhovitého typu slúžiace na prichytenie tkaniny na rakvu. Rozmery: pr. kovania 20 mm, v. 2 mm, hr. plechu 1 mm, hmotnosť 5 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. I: 6).
9. Fragменты железнých квадратичкы кованých клинцов (13 кусов). На troch zlomkoch sa nachádzala hlavička. Rozmery: dl. klinцов 60 mm, hr. klinцов 5 mm, š. hlavičky 15 mm, hmotnosť 90 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. II: 1).
10. Železný fragment kovania alebo podkovy, hmotnosť 33 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. II: 1).
11. Kožený fragment. Rozmery: 16 x 30 mm, hmotnosť 5 g (tab. II: 2).
12. Bronzový špendlík. Rozmery: dl. 50 mm, pr. hlavičky 3 mm, pr. ihlice 1 mm, hmotnosť 1 g. Datovanie: 17. až 18. stor. (tab. II: 3).
13. Bronzové pukličky rozetovitého typu s ôsmimi lupienkami slúžiacimi na prichytenie tkaniny na rakvu. Rozmery: 12, 15, 25 mm, v. 4 mm, hr. plechu 1 mm, hmotnosť 6 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. II: 3).
14. Fragment priesvitného skla, časť vitrážového terčíka. Rozmery zlomku: pr. krúžku 100 mm, hr. skla 2 mm, hmotnosť 1 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. II: 3).
15. Čierna sklenená hlavička osadená na železnej tyčinke. Rozmery: pr. guľôčky 10 mm, hmotnosť 2 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. II: 3).
16. Bronzová tyčinka. Rozmery: dl. 30 mm, š. tyčinky 1 mm, hmotnosť 1 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. II: 3).
17. Kstené koráliky z pátričiek (22 kusov). Rozmery: vonkajší pr. korálikov 10 mm, vnútorný pr. 3 mm, hmotnosť 27 g (tab. II: 4).
18. Bronzové rozdeľovníky na pátričkách (sedem kusov). Rozmery: vonkajší pr. rozdeľovníkov 4 mm, hr. plechu 1 mm, hmotnosť 1 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. II: 4).
19. Bronzový krúžok. Rozmery: vonkajší pr. krúžku 34 mm, hr. 3 mm, hmotnosť 6 g. Datovanie: 16.–17. stor. (tab. II: 6).
20. Bronzové pliešky, asi súčasť čepca, hmotnosť 5 g. Datovanie: 16.–17. stor. (tab. II: 7).
21. Kstené koráliky z pátričiek (20 kusov). Rozmery: pr. 10 mm, hmotnosť 24 g (tab. III: 1).

22. Bronzové rozdeľovníky na pátričkách (12 kusov). Rozmery: pr. rozdeľovníkov 4 mm, hmotnosť 3 g. Datovanie: 16.–17. stor. (tab. III: 1).
23. Bronzové kovania rakvy rozetovitého typu so šiestimi lupienkami (päť kusov) slúžiace na prichytenie tkaniny na rakvu. Rozmery: 12, 15 mm, v. 2 mm, hr. plechu 1 mm, hmotnosť 4 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. III: 2).
24. Sklenený nepriesvitný korálik čiernej farby s vyhladeným povrchom. Rozmery: zachovaná v. 5 mm, pr. korálik 10 mm, pr. otvoru 3 mm, hmotnosť 1 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. III: 2).
25. Bronzové kovanie rakvy rozetovitého typu so šiestimi lupienkami, ktoré slúžili na prichytenie tkaniny na rakvu. Rozmery: pr. rozety 12 mm, v. 2 mm, hr. plechu 1 mm, hmotnosť 1 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. III: 4).
26. Bronzové kovania rakvy rozetovitého typu s ôsmimi lupienkami (tri kusy) slúžiacimi na prichytenie tkaniny na rakve s pr. 15 mm. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. III: 5).
27. Bronzové kovania so šiestimi lupienkami (sedem kusov) s pr. 15 mm. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. III: 5).
28. Bronzové kovania s päťcípou hviezdíčkou (23 kusov). Rozmery: pr. 12 mm, v. 2–3 mm, hr. plechu 1 mm, hmotnosť 17 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. III: 5).
29. Fragменты železných predmetov (dva kusy), hmotnosť 18 g (tab. III: 6).
30. Hrdlo fľaštičky z číreho skla. Povrch hladký, žiadne stopy po korózií povrchu. Rozmery: zachovaná v. 28 mm, pr. ústia 20 mm, pr. hrdla 15 mm, hr. skla 1 mm, hmotnosť 5 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. III: 6).
31. Fragменты železných kvadraticky kovaných klincov (štyri kusy). Na troch zlomkoch sa nachádza hlavička. Rozmery: dĺ. klincov 80–100 mm, hr. klincov 4–5 mm, š. hlavičky 10 mm, hmotnosť 23 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. III: 7).
32. Fragменты bronzových kovaní rakvy rozetovitého typu so šiestimi lupienkami (34 kusov), ktoré slúžili na prichytenie tkaniny na rakvu. Rozmery: pr. rozety 12 mm, v. 2 mm, hr. plechu 2 mm, hmotnosť 18 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. III: 9).
33. Fragменты železných kvadraticky kovaných klincov (šesť kusov). Na dvoch zlomkoch sa nachádza hlavička. Rozmery: dĺ. klincov 80 mm, hr. 6 mm, š. hlavičky 15 mm, hmotnosť 48 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. IV: 1).
34. Fragменты kvadraticky železných kovaných klincov (tri kusy). Na dvoch zlomkoch sa nachádza hlavička. Rozmery: dĺ. klincov 70 mm, hr. 5 mm, š. hlavičky 20 mm, hmotnosť 25 g (tab. V: 5).
35. Fragment železnej podkovy so zachovanou jednou dierkou podkúvania a jedným krídelkom, hmotnosť 41 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. V: 5).
36. Tkanina, hmotnosť 32 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. V: 7).
37. Zlomok kvadraticky železného kovaného klinca bez hlavičky. Rozmery: dĺ. klinca 75 mm, hr. 5 mm, hmotnosť 6 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. VII: 3).
38. Zlomky bronzových kovaní rakvy (deväť kusov), ktoré slúžili na prichytenie tkaniny na rakvu. Zastúpené sú tromi typmi (osemlupeňovitá rozeta). Rozmery: pr. 15–25 mm, v. 5 mm, hr. plechu 1 mm, hmotnosť 10 g. Polguľovité kovanie. Rozmery: pr. 15 mm, hr. plechu 1 mm, hmotnosť 8 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. VII: 3).
39. Zlomok koženého predmetu, časť opasku, hmotnosť 16 g (tab. X: VII).
40. Zlomky dreveného predmetu (deväť kusov), hmotnosť 28 g (tab. XI: 1, 2, 4).
41. Zlomky koženého predmetu (tri kusy), hmotnosť 3 g (tab. XI: 5).
42. Zlomok koženého predmetu, hmotnosť 4 g (tab. XI: 6).
43. Zlomok tkaniny, hmotnosť 1 g (tab. XI: 8).
44. Čipka, hmotnosť 8 g (tab. XII: 1).
45. Zlomky dreveného predmetu (dva kusy), hmotnosť 78 g (tab. XII: 7).
46. Fragменты drobného bronzového predmetu (tri kusy), pravdepodobne spínadla, hmotnosť 1 g. Datovanie: 16.–17. stor. (tab. XV: 3).
47. Fragменты bližšie nešpecifikovaných železných predmetov (päť kusov), hmotnosť 33 g.
48. Fragменты železných kvadraticky kovaných klincov (dva kusy). Na jednom zlomku sa nachádza hlavička. Rozmery: dĺ. klincov 90 mm, hr. 3 mm, š. hlavičky 15 mm, hmotnosť 12 g. Datovanie: 17.–18. stor.
49. Železná skoba. Rozmery: dĺ. 50 mm, hr. 4 mm, hmotnosť 6 g.

50. Železný bližšie nešpecifikovaný predmet, hmotnosť 44 g (tab. XVI: 9).
51. Železný bližšie nešpecifikovaný predmet (tab. XVI: 12).
52. Fragменты železných kvadraticky kovaných klinecov (šesť kusov). Na dvoch zlomkoch sa nachádza hlavička. Rozmery: dĺ. klinecov 95 mm, hr. 4 mm, š. hlavičky 10 mm, hmotnosť 54 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. XVI: 12).
53. Strieborné pliešky (dva kusy), pravdepodobne vnútorná konštrukcia odevu alebo čepca, okraje zúbkované. Rozmery: dĺ. 125 mm, hr. 1 mm, hmotnosť 9 g (tab. XVII: 7).
54. Železný kvadraticky kovaný klinec s hlavičkou. Rozmery: dĺ. klinca 85 mm, hr. 4 mm, š. hlavičky 20 mm, hmotnosť 14 g. Datovanie: 16.–17. stor. (tab. XVII: 5).
55. Fragменты železných kvadraticky kovaných klinecov (tri kusy), na jednom zlomku sa nachádza hlavička. Rozmery: dĺ. klinecov 65 mm, hr. 5 mm, š. hlavičky 10 mm, hmotnosť 18 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. XXII: 5).

Sonda C2

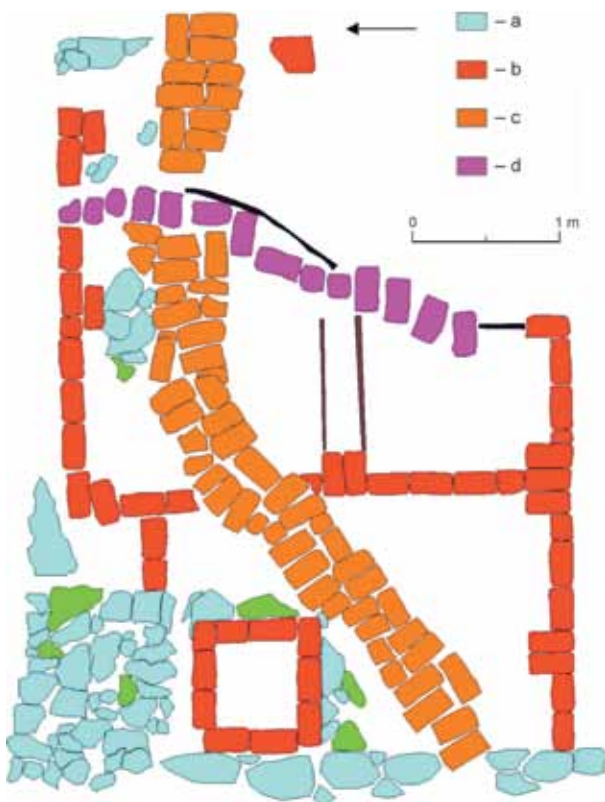
Po preskúmaní sondy C bola severne od sondy vytýčená sonda C2, v ktorej bolo doložené v západnej časti pokračovanie ohradového múru cintorína. Ten podchádzal pod existujúcu cestu a západné schodisko vstupu do parku pri južne od domu sv. Alžbety. Rozmery sondy boli 200 x 500 cm. Odkryli sme iba východnú časť ohradového múru. Zásypové vrstvy nad múrom obsahovali veľmi málo nálezov materiálnej kultúry a žiadne hroby.

Sonda C3

Po preskúmaní sondy C a C2 bola južne od týchto sond vytýčená sonda C3 s rozmermi 200 x 500 cm. Objavili sa v nej zvyšky stavebného objektu, ktorý bol používaný počas opravy Dómu a kaplnky na začiatku 20. stor. Ide o tzv. hasnicu na hasenie vápna (rozmery 450 x 380 cm). Na severnej strane sa pripájala na kamenný múr, ktorého funkciu sa nám nepodarilo určiť (obr. 25; 26).

Obr. 25. Košice. Kaplnka sv. Michala. Sonda F. Technický objekt na výrobu vápna (foto M. Bielich).

Obr. 26. Košice. Kaplnka sv. Michala. Sonda F. Technický objekt na výrobu vápna. Legenda: a – koniec 16. stor. až 1805; b – koniec 16.–17. stor.; c – 19. stor.; d – 20. stor. (kresba M. Bielich).

rozmary. V priestore sondy sa preskúmali aj zvyšky stredovekého a novovekého cintorína (obr. 27; 28). V zisťovacom reze sme identifikovali superpozíciu novovekých hrobov (obr. 29). Podarilo sa nám zdokumentovať prepojenie hlavnej lode kaplnky a severnej prístavby (obr. 30). Vo východnej časti bol zdokumentovaný objekt, ktorý obsahoval glazované škridly z Kaplnky sv. Michala. Mohlo by ísť o odpadovú

Opis výberu keramiky získanej zo zásypových vrstiev

1. Dno gotického pohára. Výzdobu tvoria plastické obežné línie na pleciach nádoby, farba črepu piesková, oxidačný výpal. Rozmery: pr. dna 55 mm, hr. 5–7 mm, v. zachovanej časti 150 mm. Datovanie: druhá polovica 15. až 16. stor. (obr. 44: 12).
2. Okraj fľašovitej nádoby. Farba v lome piesková, oxidačný výpal. Rozmery: pr. ústia nádoby 60 mm, hr. črepu 4–7 mm. Datovanie: druhá polovica 16. až zač. 17. stor. (obr. 41: 5).

Opis drobných predmetov získaných zo zásypových vrstiev

1. Fragменты železných kvadraticky kovaných klinčov (5 kusov). Na jednom zlomku sa nachádza hlavička. Rozmery: dĺ. klinčov 70 mm, hr. 5 mm, š. hlavičky 15 mm, hmotnosť 29 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. XXIII: 12).

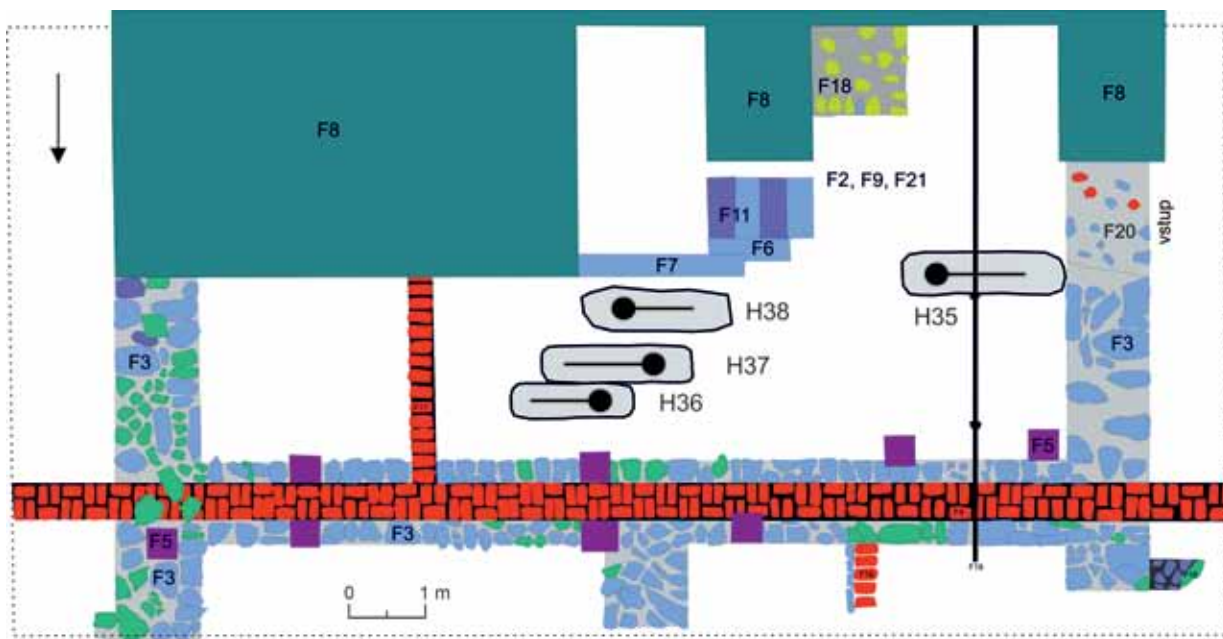
Sonda D

Sonda D, s rozmermi 800 x 1500 cm, bola situovaná v priestore severnej prístavby Kaplnky sv. Michala. Priestor sondy bol rozdelený na sedem sektorov (D1–D7), ktoré sa postupne znižovali a dokumentovali. Jednotlivé sektory mali rôzne

Obr. 27. Košice. Kaplnka sv. Michala. Sonda D. Celkový pohľad zo severu (foto. M. Bielich).

Obr. 28. Košice. Kaplnka sv. Michala. Sonda D. Celkový plán s vyznačenými skúmanými hrobmi a stavebnými kontextami (kresba. M. Bielich).

Obr. 29. Košice. Kaplnka sv. Michala. Sonda D. Detail profilu superpozície hrobov H35 a H38 severnej prístavby (foto M. Bielich).

Obr. 30. Košice. Kaplnka sv. Michala. Sonda D. Detail pripojenia základov kaplnky a severnej prístavby (foto M. Bielich).

jamu na stavebný odpad počas výmeny strešnej krytiny. Stredom priestoru prechádzala v smere S – J železná rúra svietiplynu. Na západnej strane bol identifikovaný vstup do severnej prístavby zo západu. V juhovýchodnom rohu boli zachytené zvyšky nivelety podlahy severnej prístavby. V pevnom maltovom lôžku boli položené bridlicové platne, možno podklad dlažby (obr. 28: F18).

Opis hrobov

Hrob 35 (kontext 10; obr. 31: 1)

Dospelý jedinec, poloha na chrbte, hrob narušený rúrou svietiplynu, orientácia V – Z.

Opis drobných predmetov získaných z hrobu

1. Strieborný pozlátený prsteň. Na štítiku prsteňa sa nachádzajú dve prekrížené ruky, ktoré držia dva prekrížené šípy so žezlom. Rozmery: pr. prsteňa 15 mm, hr. obrúčky 1,2 mm, hmotnosť 1 g. Dátovanie: 17.–18. stor. (tab. XVI: 8).

Hrob 36 (kontext 12; obr. 29; 31: 2, 3)

Detský jedinec, poloha na chrbte, ruky prekrížené na bruchu, zachované tkaniny na odevu, orientácia Z – V.

Opis drobných predmetov získaných z hrobu

1. Strieborné gombíky guľovitého tvaru (štyri kusy). Rozmery: pr. 10 mm, pr. uška 3 mm, hmotnosť 9 g. Dátovanie: 17.–18. stor. (tab. XX: 8).
2. Strieborný gombík guľovitého tvaru. Rozmery: pr. gombíka 12 mm, pr. zachytávacieho uška 5 mm, hmotnosť 3 g (tab. XX: 3).

Hrob 37 (kontext 13; obr. 32: 1)

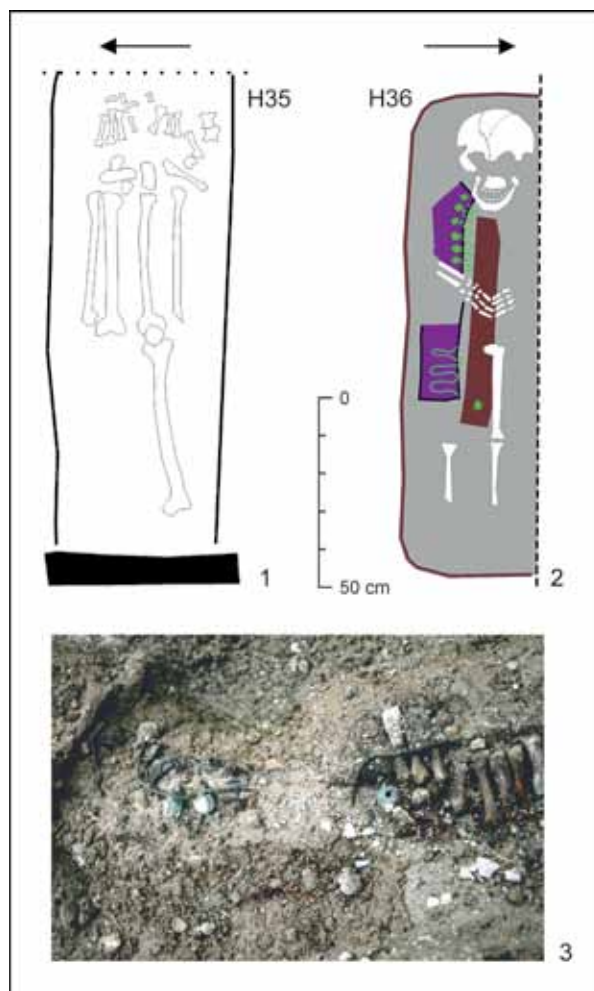
Dospelý jedinec, poloha na chrbte, ruky prekrížené na bruchu, orientácia Z – V.

Hrob 38 (kontext 14; obr. 29; 32: 2)

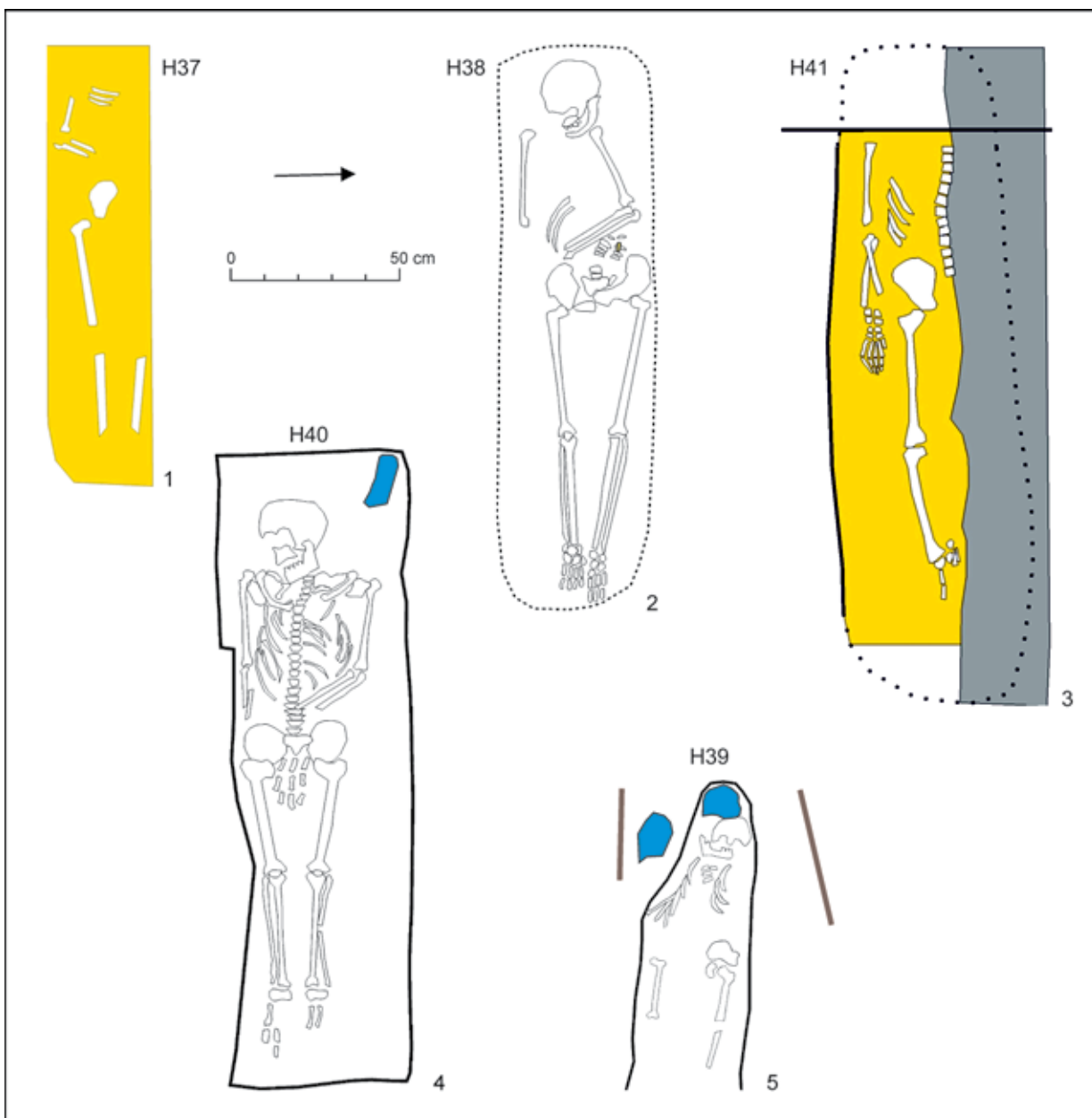
Dospelý jedinec, poloha na chrbte, ruky vedľa tela, orientácia V – Z.

Opis výberu keramiky získanej zo zásypových vrstiev severnej prístavby

1. Fragment dna nádoby. Červená výzdoba je na bielom podklade, farba črepu v lome biela, oxidačný výpal. Rozmery: pr. dna 80 mm, hr. črepu 3–8 mm, v. zachovanej časti nádoby 80 mm. Dátovanie: druhá polovica 15. až 16. stor. (obr. 42: 11).
2. Fragment dna hrncovitej nádoby. Neglazovaná nádoba, na pleciach nádoby dve ryté obežné línie, farba črepu v lome hnedá, oxidačný výpal. Rozmery: pr. dna: 70 mm, hr. črepu 5–6 mm, v. zachovanej časti nádoby 85 mm. Dátovanie: druhá polovica 15. až 16. stor. (obr. 46: 5).
3. Fragment dna hrncovitej nádoby. Neglazovaná nádoba, farba črepu v lome hnedá, oxidačný výpal. Rozmery: pr. dna 66 mm, hr. črepu 5–6 mm, v. zachovanej časti nádoby 104 mm. Dátovanie: druhá polovica 15. až 16. stor. (obr. 42: 13).
4. Fragment dna nádoby. Neglazovaná nádoba, farba črepu v lome hnedá, oxidačný výpal. Rozmery: pr. dna 90 mm, hr. črepu 5–9 mm, v. zachovanej časti nádoby 74 mm. Dátovanie: druhá polovica 15. až 16. stor. (obr. 42: 9).

Obr. 31. Košice. Kaplnka sv. Michala. Sonda D. 1 – hrob H35; 2, 3 – hrob H36; 3 – detail strieborných gombíkov (kresba a foto M. Bielich).

Obr. 32. Košice. Kaplnka sv. Michala. Sonda D. 1 – hrob H37; 2 – hrob H38; 3 – hrob H41; 4 – hrob H40; 5 – hrob H39 (kresba M. Bielich).

5. Fragment hrdla džbánovitej nádoby. Výzdobu tvoria obežné plastické línie na pleciach nádoby, farba črepu v lome piesková, oxidačný výpal. Rozmery: hr. črepu 3 mm. Datovanie: druhá polovica 15. až 16. stor. (obr. 44: 5).
6. Fragment dna neglazovanej nádoby. Farba črepu v lome hnedá, oxidačný výpal. Rozmery: pr. dna 150 mm, hr. črepu 5–15 mm, v. zachovanej časti nádoby 108 mm. Datovanie: druhá polovica 15. až 16. stor. (obr. 42: 12).
7. Ucho džbánu. Neglazovaná nádoba, farba črepu v lome hnedá, oxidačný výpal. Rozmery: hr. črepu 5 mm. Datovanie: druhá polovica 15. až 16. stor. (obr. 46: 6).
8. Fragment ústia nádoby, ktorý je pokrytý vápnom. Farba črepu v lome červená, oxidačný výpal. Rozmery: hr. črepu 8 mm. Datovanie: koniec 19.–začiatok 20. stor. (obr. 41: 6).

Opis drobných predmetov získaných zo zásypových vrstiev

1. Fragments železných kvadraticky kovaných klinec (päť kusov). Na troch zlomkoch sa nachádza hlavička. Rozmery: dĺ. klinec 75–110 mm, hr. 5 mm, š. hlavičky 15 mm, hmotnosť 25 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. III: 8).
2. Fragment kamennej štruktúry z pieskovca. Rozmery: 70 x 80 mm, hmotnosť 260 g (tab. III: 12).
3. Fragments železných kvadraticky kovaných klinec (12 kusov). Na piatich zlomkoch sa nachádza hlavička. Rozmery: dĺ. klinec 70–100 mm, hr. klinec 5–7 mm, š. hlavičky 15 mm, hmotnosť 114 g. Datovanie: 17. až 18. stor. (tab. IV: 4).
4. Fragment konca železnej podkovy s dvoma dierkami po pribíjaní, hmotnosť 35 g (tab. IV: 2).
5. Nešpecifikované železné predmety (12 kusov), hmotnosť 890 g (tab. IV: 2, 3).
6. Železné kovanie dverí, hmotnosť 147 g. Datovanie: 16.–17. stor. (tab. IV: 6).
7. Fragments železných kvadraticky kovaných klinec (16 kusov). Na 11 zlomkoch sa nachádzala hlavička. Rozmery: dĺ. klinec 60 mm, hr. 4 mm, š. hlavičky 10 mm, hmotnosť 83 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. V: 6).
8. Tkanina, hmotnosť 12 g. Datovanie: 17.–18. stor.
9. Tkanina, niektoré fragmenty obsahujú zlaté nitky, hmotnosť 43 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. VI: 1).
10. Fragments železných kvadraticky kovaných klinec (11 kusov). Na ôsmich zlomkoch sa nachádza hlavička. Rozmery: dĺ. klinec 80–160 mm, hr. 5 mm, š. hlavičky 10–15 mm, hmotnosť 108 g. Datovanie: 15.–18. stor. (tab. VII: 1).
11. Fragment bližšie nešpecifikovaného železného predmetu, hmotnosť 70 g (tab. VII: 1).
12. Fragments bronzových kovaní rakvy, ktoré slúžili na prichytenie tkaniny na rakvu. Zastúpené sú osemľupeňovitou rozetou. Rozmery: pr. 25 mm, v. 3 mm, hr. plechu 1 mm, hmotnosť 2 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. VII: 3).
13. Fragments železných kvadraticky kovaných klinec (24 kusov). Na 18 zlomkoch sa nachádzala hlavička. Rozmery: dĺ. klinec 70–150 mm, hr. 4–5 mm, š. hlavičky 25 mm, hmotnosť 165 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. IX: 3, 5).
14. Fragment bližšie nešpecifikovaného železného predmetu, hmotnosť 87 g (tab. X: 1).
15. Zlomok rukoväte noža. Rozmery: dĺ. zachovanej časti 100 mm, š. 15 mm, hmotnosť 15 g (tab. X: 2).
16. Fragments železných kvadraticky kovaných klinec (15 kusov). Na 12 zlomkoch sa nachádzala hlavička. Rozmery: dĺ. klinec 60–150 mm, hr. 4–5 mm, š. hlavičky 10–25 mm, hmotnosť 121 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. X: 2).
17. Strieborný plech. Súčasť odevu so zubkovitým okrajom, hmotnosť 17 g (tab. X: 3).
18. Fragments bronzových kovaní rakvy (18 kusov), ktoré slúžili na prichytenie tkaniny na rakvu. Zastúpené sú dvoma typmi, a to osemľupeňovitou rozetou s pr. 25 mm, hr. plechu 1 mm, hmotnosť 10 g a šesťľupeňovitou rozetou s pr. 12 mm, hr. plechu 1 mm, hmotnosť 17 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. X: 4).
19. Zlomky kostených rukovätí (tri kusy), hmotnosť 18 g (tab. X: 5).
20. Nitky a šnúrk, hmotnosť 3 g (tab. X: 6).
21. Kostený polotovár slúžiaci na výrobu gombíkov so zachovanými ôsmimi otvormi. Rozmery: pr. vyrezávaných gombíkov 15 mm, hmotnosť 6 g (tab. X: 9).
22. Tkanina, čipka, hmotnosť 10 g (tab. XII: 5).
23. Fragments bronzových kovaní rakvy (10 kusov), ktoré slúžili na prichytenie tkaniny na rakvu. Zastúpené sú typom osemľupeňovitej rozety (hviezdičky). Rozmery: pr. 25 mm, v. 2 mm, hr. plechu 1 mm, hmotnosť 8 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. XII: 8).
24. Zlomky bližšie nedefinovaného koženého predmetu, hmotnosť 7 g (osem kusov). Datovanie: 17.–18. stor. (tab. XII: 6).
25. Tkanina, hmotnosť 12 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. XII: 10, 11).
26. Fragments bronzových kovaní rakvy (dva kusy), ktoré slúžili na prichytenie tkaniny na rakvu. Zastúpené sú typom polguľovitého kovania. Rozmery: pr. 15 mm, v. 2 mm, hr. plechu 1 mm, hmotnosť 2 g. Datovanie: 17. až 18. stor. (tab. XII: 2).

27. Tkanina, hmotnosť 3 g (tab. XIII: 1).
28. Fragment zeleného skla. Rozmery: 30 x 30 mm, hmotnosť 12 g. Datovanie: 20. stor. (tab. XIII: 7).
29. Fragmenty železných kvadraticky kovaných kincov (15 kusov). Na 10 zlomkoch sa nachádzala hlavička. Rozmery: dĺ. kincov 75–100 mm, hr. 6 mm, š. hlavičky 15 mm, hmotnosť 94 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. XIV: 1).
30. Fragmenty bronzových kovaní rakvy (osem kusov), ktoré slúžili na prichytenie tkaniny na rakvu. Zastúpené sú typom šesťcípnej hviezdičky. Rozmery: pr. 10 mm, v. 2 mm, hr. plechu 1 mm, hmotnosť 7 g. Datovanie: 17. až 18. stor. (tab. XV: 11).
31. Guľôčka s pr. 15 mm, hmotnosť 3 g. 17.–18. stor. (tab. XVI: 7).
32. Ľudské vlasy hnedej farby, hmotnosť 2 g (tab. XX: 2).
33. Ľudská kosť a šnúrk, hmotnosť 38 g (tab. XX: 5).
34. Zlomky kostí a textilné šnúrk, hmotnosť 19 g (tab. XX: 6).
35. Fragmenty bližšie nešpecifikovaných železných predmetov (dva kusy), hmotnosť 158 g (tab. XX: 10).
36. Fragmenty železných kvadraticky kovaných kincov (sedem kusov). Na dvoch zlomkoch sa nachádzala hlavička. Rozmery: dĺ. kincov 100 mm, hr. 5 mm, š. hlavičky 10 mm, hmotnosť 68 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. XX: 9).
37. Fragment vitrážového skla, farba črepu priesvitná. Rozmery: 20 x 25 mm, hmotnosť 2 g. Datovanie: začiatok 20. stor. (tab. XX: 4).
38. Fragmenty bronzových kovaní rakvy (14 kusov), ktoré slúžili na prichytenie tkaniny na rakvu. Zastúpené sú typom osemcípnej hviezdičky s malými ôsmimi rozetami v medzicípnych priestoroch. Rozmery: pr. 12,25 mm, hr. plechu 1 mm, hmotnosť 15 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. XX: 11).
39. Fragmenty železných kvadraticky kovaných kincov (10 kusov). Na troch zlomkoch sa nachádzala hlavička. Rozmery: dĺ. kincov 70 mm, hr. 4 mm, š. hlavičky 15 mm, hmotnosť 43 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. XX: 12).
40. Fragmenty železných kvadraticky kovaných kincov (14 kusov). Na siedmich zlomkoch sa nachádzala hlavička. Rozmery: dĺ. kincov 55–90 mm, hr. 4 mm, š. hlavičky 15 mm, hmotnosť 63 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. XXI: 1).
41. Fragmenty bronzových kovaní rakvy (sedem kusov), ktoré slúžili na prichytenie tkaniny na rakvu. Zastúpené sú typom osemcípnej hviezdičky s malými ôsmimi rozetami v medzicípnych priestoroch. Rozmery: pr. 25 mm, v. 6 mm, hr. plechu 2 mm, hmotnosť 17 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. XXI: 2).
42. Hviezdičkovité fragmenty bronzových kovaní rakvy (10 kusov), ktoré slúžili na prichytenie tkaniny na rakvu. Zastúpené sú typom osemcípnej hviezdičky. Rozmery: pr. 18 mm, v. 4 mm, hr. plechu 1 mm, hmotnosť 22 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. XXI: 5).
43. Ústie modrej flakónovitej nádoby. Povrch hladký, pravdepodobne s guľovitým telom. Rozmery: pr. ústia 22 mm, v. zlomku 35 mm, hr. skla 3 mm, hmotnosť 13 g. Datovanie: 16.–17. stor. (tab. XXI: 8).
44. Hviezdičkovité fragmenty bronzových kovaní rakvy (13 kusov), ktoré slúžili na prichytenie tkaniny na rakvu. Zastúpené sú typom osemcípnej hviezdičky. Rozmery: pr. 18 mm, v. 2 mm, hr. plechu 1 mm, hmotnosť 14 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. XXI: 9).
45. Fragmenty železných kvadraticky kovaných kincov (12 kusov). Na deviatich zlomkoch sa nachádza hlavička. Rozmery: dĺ. kincov 60 mm, hr. 5 mm, š. hlavičky 10 mm, hmotnosť 44 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. XXII: 1).

Hroby v sektore D2

V sektore D2 sme zdokumentovali hroby, ktoré sa nachádzali v interiéri severnej prístavby. Ide pravdepodobne o zvyšok cintorína zo 14.–15. stor., ktorý bol prekrytý výstavbou severnej prístavby.

Opis hrobov

Hrob 39 (sonda D2, kontext 8; obr. 32: 5)

Dospelý jedinec, poloha na chrbte, ruky prekřížené na bruchu, orientácia Z – V.

Opis drobných predmetov získaných z hrobu

1. Železná pracka kvadratického tvaru. Rozmery: 45 x 60 mm, dĺ. trňa 50 mm, hmotnosť 25 g. Datovanie: 16. až 17. stor. (tab. XVIII: 1).

Hrob 40 (sonda D2, kontext 7; obr. 32: 4)

Dospelý jedinec, poloha na chrbte, ruky prekřížené na bruchu, orientácia Z – V.

Hrob 41 (sonda D9, kontext 3; obr. 32: 3)

Detský jedinec, poloha na chrbte, poloha rúk sa nedá identifikovať, orientácia Z – V.

Najzaujímavejším zistením v rámci sektoru D4 bolo schodisko, ktoré smerovalo z východu na západ a nachádzalo sa v geometrickom strede severnej prístavby. Ide pravdepodobne o zvyšok krypty, ktorá sa nachádzala v severnej prístavbe.

Opis výberu keramiky získanej zo zásypových vrstiev severnej prístavby kaplnky

1. Fragment ústia nádoby. Výzdobu tvoria glazované línie na pleciach nádoby, farba črepu v lome piesková, oxidálny výpal. Rozmery: pr. ústia 165 mm, hr. črepu 7 mm, v. zachovanej časti 70 mm. Datovanie: druhá polovica 15. až zač. 16. stor. (obr. 46: 9).

Opis drobných predmetov získaných z hrobov

1. Zlomky kvadraticky kovaných klincov (12 kusov). Na šiestich sa nachádzala hlavička. Rozmery: dĺ. klincov 80 mm, hr. 4 mm, š. hlavičky 10 mm, hmotnosť 74 g.
2. Zlomky železných predmetov (11 kusov), hmotnosť 115 g. Datovanie: 17.–18. stor.
3. Zlomky železných kvadraticky kovaných klincov (11 kusov). Na troch sa nachádzala hlavička. Rozmery: dĺ. klincov 65–90 mm, hr. 3–4 mm, š. hlavičky 15 a 30 mm, hmotnosť 76 g. Datovanie: 17.–18. stor.
4. Zlomky bližšie nešpecifikovaných železných predmetov (tri kusy), hmotnosť 14 g.
5. Zlomky nožíkov s trňom (dva kusy). Rozmery: dĺ. zachovaných častí čepeľí 75–90 mm, š. noža 15 mm, hmotnosť 39 g.
6. Zlomky drobného bronzového predmetu, hmotnosť 2 g (tab. IX: 7).
7. Fragменты koženéj obálky modlitebnej knižky s kovovými súčiastkami v rohoch (štyri kusy), hmotnosť 25 g (tab. IX: 4).
8. Čipka, hmotnosť 9 g (tab. XIII: 3, 4).
9. Zlomky dreva (päť kusov), hmotnosť 3 g (tab. XIII: 5).
10. Fragменты bronzových kovaní rakvy (dva kusy), ktoré slúžili na prichytenie tkaniny na rakvu. Zastúpené sú typom polguľovitého kovania. Rozmery: pr. 25 mm, v. 2 mm, hr. plechu 1 mm, hmotnosť 2 g. Datovanie: 17. až 18. stor. (tab. XIII: 6).
11. Tkanina, hmotnosť 4 g (tab. XIII: 8).
12. Železný bližšie nešpecifikovaný predmet, hmotnosť 72 g (tab. XIV: 2).
13. Fragменты železných kvadraticky kovaných klincov (31 kusov). Na 21 zlomkoch sa nachádzala hlavička. Rozmery: dĺ. klincov 20–100 mm, hr. 3–5 mm, š. hlavičky 10–15 mm, hmotnosť 143 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. XIV: 4, 5).
14. Tkanina, hmotnosť 4 g (tab. XIV: 11).
15. Tkanina, hmotnosť 3 g (tab. XIV: 8).
16. Tkanina, hmotnosť 9 g (tab. XIV: 6, 7, 9).
17. Tkanina a šnúrky, hmotnosť 21 g (tab. XVI: 10).
18. Železný nôž s trňom. Rozmery: dĺ. čepele 220 mm, hmotnosť 123 g (tab. XV: 5).

19. Fragmentsy železných kvadraticky kovaných klinec (26 kusov). Na 14 zlomkoch sa nachádzala hlavička. Rozmery: dĺ. klinec 50–150 mm, hr. 2–10 mm, š. hlavičky 15–30 mm, hmotnosť 232 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. XV: 7, 8, 9).
20. Fragmentsy železných kvadraticky kovaných klinec bez hlavičky (dva kusy). Rozmery: dĺ. klinec 85 mm, hr. 5 mm, hmotnosť 94 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. XV: 6).
21. Fragmentsy bližšie nešpecifikovaných železných predmetov (dva kusy), hmotnosť 100 g (tab. XVI: 5).
22. Fragmentsy železných kvadraticky kovaných klinec (tri kusy). Na dvoch zlomkoch sa nachádzala hlavička. Rozmery: dĺ. klinec 75 mm, hr. 5 mm, š. hlavičky 15 mm, hmotnosť 15 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. XVI: 4).
23. Zlaté nitky s hr. vlákna 1 mm, hmotnosť 1 g (tab. XVI: 6).
24. Zlaté nitky, hmotnosť 1 g (tab. XVII: 11).
25. Zlomky tkaniny a šnúrky (dva kusy), hmotnosť 4 g (tab. XVIII: 2).
26. Fragmentsy lebky so zvyškami čepca, hmotnosť 54 g (tab. XVIII: 9).
27. Tkanina, časti odevu, hmotnosť 32 g (tab. XVIII: 10).
28. Strieborné pliešky (päť kusov), pravdepodobne súčasť čepca so zúbkovaným okrajom. Rozmery: š. plechu 10 mm, hmotnosť 10 g (tab. XIX: 2).
29. Zlaté nitky, hmotnosť 1 g (tab. XIX: 4).
30. Koš z ľudského prsta. Rozmery: dĺ. 20 mm, hmotnosť 2 g (tab. XIX: 3).
31. Fragmentsy železných kvadraticky kovaných klinec (14 kusov). Na siedmich zlomkoch sa nachádzala hlavička. Rozmery: dĺ. klinec 60 mm, hr. 4 mm, š. hlavičky 10 mm, hmotnosť 50 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. XIX: 5).
32. Tkanina, hmotnosť 4 g (tab. XIX: 7).
33. Textilné šnúrky, hmotnosť 1 g (tab. XIX: 6).
34. Zlaté nitky, hmotnosť 1 g (tab. XIX: 12).
35. Bližšie nešpecifikovaný železný predmet. Rozmery: dĺ. 30 mm, hr. 8 mm, hmotnosť 7 g (tab. XIX: 11).
36. Fragmentsy železných kvadraticky kovaných klinec (sedem kusov). Na štyroch zlomkoch sa nachádzala hlavička. Rozmery: dĺ. klinec 75 mm, hr. 5 mm, š. hlavičky 15 mm, hmotnosť 40 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. XX: 9).
37. Silne korodovaný fragment železnej podkovy. Zachované sú dva celé otvory a fragment tretieho otvoru na upevnenie podkovy na kopyto. Rozmery: dĺ. podkovy 10,28 cm, hr. 4 mm, otvor 5 x 8 mm, hmotnosť 41 g. Datovanie: 16.–17. stor. (tab. XXI: 4).
38. Bronzové spínadlo na odev. Rozmery: hr. drôtku 1 mm, hmotnosť 1 g. Datovanie: 16.–17. stor. (tab. XXI: 7).

Sonda E

Sonda E, s rozmermi 250 x 400, cm sa nachádzala nad východným vstupom do karnera. Cieľom bolo objaviť východný vstup do karnera (obr. 33). Ten bol vybudovaný okolo roku 1771. Zápach, ktorý sa šíril z osária do severnej prístavby bol nevyhovujúci, preto bol vybudovaný východný vstup pod apsidou (Wick 1936, 383). Po znížení o 30 cm od súčasného povrchu boli nájdené kamenné základy vstupu s vonkajšími rozmermi 210 x 300 cm. Hrúbka obvodového múru bola 60 cm. V exteriérovej časti vstupu boli zistené tri schody, ktoré vchádzali pod presbytérium kaplnky (obr. 33: F4, F5, F6).

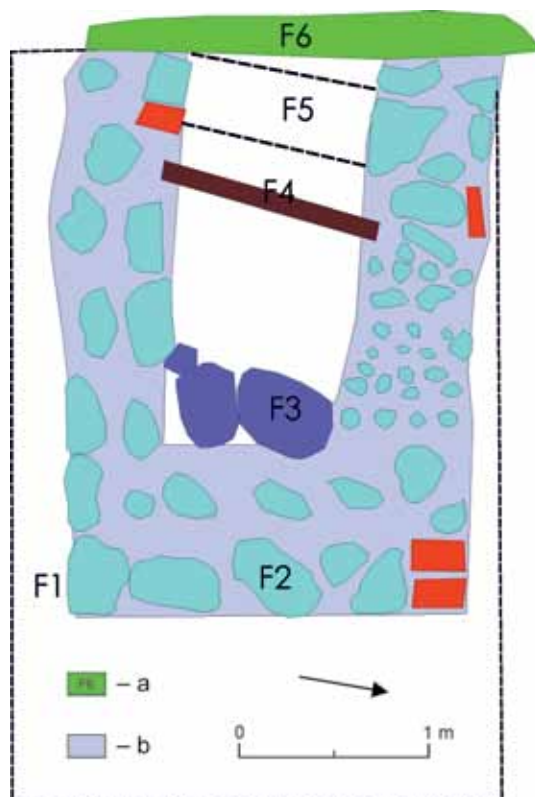
Opis drobných predmetov získaných zo zásypových vrstiev v okolí východného vstupu do karnera

1. Fragmentsy železných kvadraticky kovaných klinec (päť kusov). Na jednom zlomku sa nachádzala hlavička. Rozmery: dĺ. klinec 65–80 mm, hr. 10 mm, hmotnosť 31 g. Datovanie: 15.–18. stor. (tab. VIII: 5).
2. Železný kvadraticky kovaný klinec s hlavičkou. Rozmery: dĺ. klinca 75 mm, hr. 5 mm, š. hlavičky 10 mm, hmotnosť 17 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. XXII: 5).

3. Fragментy bližšie nešpecifikovaných železných predmetov (dva kusy; tab. XXII: 5).
4. Fragментy bronzových kovaní rakvy (16 kusov), ktoré slúžili na prichytenie tkaniny na rakvu. Zastúpené sú typom šesťcípkej hviezdičky s malými šiestimi rozetami v medzicípnych priestoroch. Rozmery: pr. 18 mm, v. 2 mm, hr. plechu 2 mm, hmotnosť 10 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. XXII: 3).
5. Fragментy železných kvadraticky kovaných klinec (tri kusy). Na jednom zlomku sa nachádzala hlavička. Rozmery: dĺ. klinec 65 mm, hr. 5 mm, š. hlavičky 5 mm, hmotnosť 21 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. XXII: 5).
6. Fragментy bronzových kovaní rakvy (10 kusov), ktoré slúžili na prichytenie tkaniny na rakvu. Zastúpené sú typom sedemcípkej hviezdičky s malými siedmimi rozetkami v medzicípnych priestoroch. Rozmery: pr. 10 a 18 mm, v. 2 mm, hr. plechu 2 mm, hmotnosť 11 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. XXII: 11).
7. Fragментy železných kvadraticky kovaných klinec (dva kusy). Rozmery: dĺ. klinec 70 mm, hr. 5 mm, hmotnosť 20 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. XXIII: 1).

Sonda F

Sonda F, s rozmermi 150 x 300 cm, bola situovaná kolmo na východnú stenu oblúka apsidy Kaplnky sv. Michala oproti sonde 3 v interiéri, ktorú v roku 1998 skúmala M. Ďurišová (1999). V nadmorskej výške 203,12 m n. m. bola nájdená základová špára múru apsidy.

Obr. 33. Košice. Kaplnka sv. Michala. Sonda E. Východný vstup do osária pod kaplnkou. Legenda: a – 14. stor.; b – 1778–1904 (kresba M. Bielich).

Opis výberu keramiky získanej zo zásypových vrstiev

1. Fragment džbánu s uškom. Na hornom ústí sa nachádzala plastická lišta, pod hrdlom plasticky vystupujúca línia, neglazovaná nádoba, farba črepu v lome hnedo-červená, oxidačný výpal. Rozmery: pr. ústia 110 mm, hr. črepu 5 mm, š. ucha 20 mm, v. zachovanej časti nádoby 50 mm. Datovanie: druhá polovica 15. až 16. stor. (obr. 42: 10).
2. Fragment trojnožky. Neglazovaná nádoba, farba v lome červená, oxidačný výpal. Rozmery: 60 x 80 mm, hr. črepu 5 mm. Datovanie: druhá polovica 15. až 16. stor. (obr. 41: 8).

Opis drobných predmetov získaných zo zásypových vrstiev

1. Zlomok bronzového plechu. Rozmery: š. plechu 5 mm, hr. 1 mm, hmotnosť 3 g.
2. Minca, poľtúra z r. 1707, Uhorsko, František II. Rákoczi (1703–1711), Kremnica (?).
A: korunovaný poľený štít s brvnami a dvojkřížom. Opis okolo: POLTURA A o 1707.
R: Madona, opis okolo PATRONA * HUNGARIE, Med. 21 mm, hmotnosť 1,629 g. Priemerne zachovalá. Huszár, č. 1548. Numizmatický depozit AÚ SAV v Nitre č. 9342 (obr. 62: 5).

Sonda F2

Sonda F2, s rozmermi 150 x 300 cm, bola južným rozšírením sondy F. Cieľom bolo nájsť architektúry južne od presbytéria kaplnky. Odkryli sa iba tri novoveké hroby a nenašli sa žiadne stopy po architektúre.

Opis hrobov

Hrob 42 (sonda F2, kontext 6)

Dospelý jedinec, poloha na chrbte, ruky prekrížené na panve, orientácia Z – V.

Hrob 43 (sonda F2, kontext 7)

Dospelý jedinec, poloha na chrbte, ruky prekrížené na panve, orientácia Z – V.

Hrob 44 (sonda F2, kontext 8)

Dospelý jedinec, poloha na chrbte, poloha rúk sa nedala identifikovať, orientácia Z – V.

Opis výberu keramiky získanej zo zásypových vrstiev

1. Fragment renesančnej neglazovanej medajlónovitej kachlice. Zachovaný stred čelnej vyhrievacej steny, lom kachlice jednofarebný, pieskovej farby, na vnútornej strane nie sú stopy po zadymení, oxidačný výpal. Rozmery: 80 x 80 mm, hr. kachlice: 7 mm, v. reliéfu 2 mm. Datovanie: 2 polovica 16. stor. (obr. 46: 13).

Opis drobných predmetov získaných z hrobov a zo zásypových vrstiev

1. Vojenské hodnosti na výložkách armády. Zastúpené sú typom šesťcípej hviezdičky (tri kusy) s pr. 32 mm, dve strieborne (práporčík) a jedna zlatá (podporučík) a poľguľovité nity (dva kusy) s pr. 18 mm, hr. plechu 2 mm (desiatnik), hmotnosť 11 g. Datovanie: 20. stor. (tab. XXIII: 6).
2. Nitky, tmavé vlákna so zlatými pletencami, hmotnosť 3 g (tab. XXIII: 2).
3. Bronzové spínadlo (dedko), hmotnosť 1 g (tab. XXIII: 3).
4. Fragment silne korodovaného vitrážového skla. Na povrchu sa nachádzajú šupiny korózie. Rozmery: 28 x 30 mm, hr. skla 2 mm, hmotnosť 3 g. Datovanie: začiatok 20. stor. (tab. XXIII: 4).
5. Fragmenty železných kvadraticky kovaných kincov (štyri kusy). Rozmery: dĺ. kincov 60 mm, hr. 6 mm, hmotnosť 28 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. XXIII: 10).
6. Gombík z kosti s dvoma dierkami. Rozmery: pr. gombíka 10 mm, hr. 2 mm, hmotnosť 1 g. Datovanie: 19. až 20. stor. (tab. XXIII: 5).
7. Dno čiernej fľašovitej nádoby s hladkým povrchom. Rozmery: pr. dna 75 mm, hr. skla 4 mm, hmotnosť 141 g. Datovanie: 20. stor. (tab. XXIV: 4).

Sonda G

Sonda G, s rozmermi 90 x 400 cm, bola zisťovacia. Nachádzala sa južne od vstupnej cesty do kaplnky sv. Michala. Jej cieľom bolo potvrdiť pokračujúci priebeh ohradového múru cintorína, ktorý mal šírku 100 cm a situovaný bol v strede sondy.

Opis drobných predmetov získaných zo zásypových vrstiev

1. Tkanina, tmavé vlákna, hmotnosť 1 g.
2. Minca, groš z roku 1337, Uhorsko, Karol Róbert z Anjou (1307–1342), mincovňa neznáma.
A: sediaci panovník, opis okolo: + MOnETA. KARVLI. REGIS. HVnGARIE, z neho je vidieť MOn...RVL...GIS. HVn...E.
R: ležiaci štít na ktorom je helma a rodový znak Anjouovcov – hlava pštrosa s podkovou. Po stranách prilby mincová značka dve ľalie (doposiaľ v maďarskej literatúre nepridelená ku konkrétnemu miestu). Opis okolo: + hONOR. REGIS. IVDICIVM. DILIGIT, dnes zle čitateľný. Materiál: striebro, pr. 25 mm, hmotnosť 3,42 g. Slabo zachovalá minca, zotrená, viackrát poprehýbaná, zboku nastrihnutá. Huszár, č. 448. Numizmatický depozit AÚ SAV v Nitre č. 9341 (obr. 62: 1).

Sonda X

Výkop sondy s rozmermi 50 x 1000 cm bol vyvolaný stavebnou činnosťou medzi južnými schodmi Dómu a kaplnkou. Išlo o spojovací kanál medzi zberačom vody vo východnej časti plochy a zbernou nádržou na dažďovú vodu, ktorá sa nachádzala juhovýchodne od Kaplnky sv. Michala. Skúmaná bola v roku 2006 a podarilo sa identifikovať dva hroby.

Opis hrobov

Hrob 45 (sonda X, kontext 3)

Dospelý jedinec, poloha na chrbte, poloha rúk sa nedá identifikovať, orientácia Z – V.

Hrob 46 (sonda X, kontext 4)

Dospelý jedinec, poloha na chrbte, poloha rúk sa nedá identifikovať, orientácia Z – V.

Opis drobných predmetov získaných zo zásypových vrstiev

1. Fragmenty železných kvadraticky kovaných klincov (dva kusy). Na oboch zlomkoch sa nachádzala hlavička. Rozmery: dĺ. klincov 90 mm, hr. 10 mm, š. hlavičky 10 mm, hmotnosť 18 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. XXIII: 14).
2. Fragmenty železných kvadraticky kovaných klincov (tri kusy). Na dvoch zlomkoch sa nachádzala hlavička. Rozmery: dĺ. klincov 85 mm, hr. 5 mm, š. hlavičky 10 mm, hmotnosť 19 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. XXIV: 8).
3. Fragmenty bronzového kovania rakvy (tri kusy), ktoré slúžili na prichytenie tkaniny na rakvu. Zastúpené sú typom šesťcípej hviezdčky s malými šiestimi rozetami v medzicípnych priestoroch. Rozmery: pr. 15 mm, v. 3 mm, hr. plechu 1 mm, hmotnosť 4 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. XXIV: 7).
4. Fragmenty železných kvadraticky kovaných klincov (dva kusy). Na jednom zlomku sa nachádzala hlavička. Rozmery: dĺ. klincov 35 mm, hr. 5 mm, š. hlavičky 10 mm, hmotnosť 6 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. XXIV: 6).
5. Fragment tabuľovitého priesvitného skla. Rozmery zlomku: 40 x 150 mm, hr. skla 1 mm, hmotnosť 6 g. Datovanie: 20. stor. (tab. XXIV: 9).

Sonda Y

Výkop sondy Y, s rozmermi 50 x 2000 cm, bol vyvolaný stavebnou činnosťou medzi južnými schodmi Dómu a kaplnkou. Išlo o spojovací kanál medzi zberačom vody v západnej časti plochy a zbernou nádržou na dažďovú vodu, ktorá sa nachádza juhovýchodne od Kaplnky sv. Michala. Skúmaná bola v roku 2006 a podarilo sa identifikovať dva hroby a kamenný múr s orientáciou V – Z.

Opis hrobov

Hrob 47 (sonda Y, kontext 6)

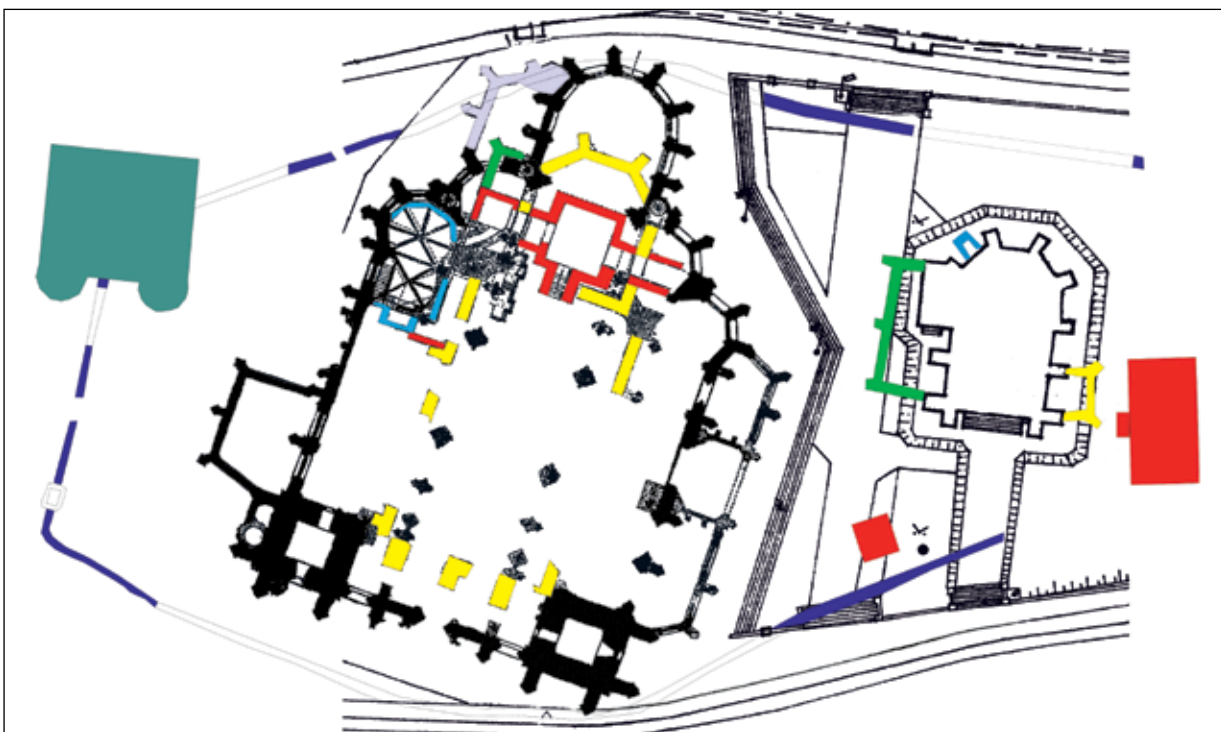
Dospelý jedinec, poloha na chrbte, poloha rúk sa nedá identifikovať, orientácia V – Z.

Hrob 48 (sonda Y, kontext 7)

Dospelý jedinec, poloha na chrbte, poloha rúk sa nedá identifikovať, orientácia Z – V.

Opis drobných predmetov získaných zo zásypových vrstiev

1. Fragment železného kvadraticky kovaného klinca. Rozmery: dĺ. klinca 100 mm, hr. 9 mm, hmotnosť 15 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. XXIII: 11).
2. Strieborné obruče z konštrukcie čepca, okrajové hrany sú zúbkované. Rozmery: š. obruče 10 mm, dĺ. 190 mm, hr. plechu 1 mm, hmotnosť 19 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. XXIV: 1, 2).
3. Fragmenty bronzového kovania rakvy (štyri kusy), ktoré slúžili na prichytenie tkaniny na rakvu. Zastúpené sú typom šesťcípej hviezdčky so šiestimi malými rozetami v medzicípnych priestoroch. Rozmery: pr. 14 mm, v. 3 mm, hr. plechu 1 mm, hmotnosť 6 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. XXIV: 3).

Obr. 34. Košice. Kaplnka sv. Michala. Novozistené architektúry v okolí kaplnky sv. Michala s dómu sv. Alžbety v rokoch 2006 až 2007 (výskumy R. Rusnáka, L. Luštikovej, M. Bielicha a J. Tirpáka).

4. Fragmenty bronzového kovania rakvy (štyri kusy), ktoré slúžili na prichytenie tkaniny na rakvu. Zastúpené sú dvoma typmi šesťcípej hviezdičky so šiestimi malými rozetami v medzicípnych priestoroch s pr. 14 mm a polguľovitými kovaniami (cvočkami) s pr. 22 mm, v. 3 mm, hr. plechu 1 mm, hmotnosť 4 g. Datovanie: 17.–18. stor. (tab. XXIV: 5).

VÝSLEDKY ARCHEOLOGICKÉHO VÝSKUMU

Pri archeologickom výskume boli zistené horizonty, ktoré dokladajú existenciu kaplnky v polovici 14. stor. Najstarším archeologickým nálezom je nález strieborného grošu Karla Roberta z Anjou z roku 1337. Tento nález sa našiel v mladších vrstvách z 15.–16. storočia, ale dokladá mestské osídlenie v polovici 14. stor. V keramickom inventári ani v materiálnej kultúre pochovaných sa nepodarilo doložiť nálezy zo 14. stor. Najstaršie doklady materiálnej kultúry pochádzajú až z 15. stor. (obr. 34).

Stredoveké objekty

Po vybudovaní Kaplnky sv. Michala v období gotiky (v polovici 14. stor.) na nej dochádzalo k postupnému pristavovaniu stredovekých stavebných jednotiek. Došlo k pristavbe severnej pristavby a neskôr južnej sakristie.

Severná sakristia

Vybudovanie severnej sakristie bolo priamo spojené s hlavnou loďou kaplnky. V sonde D sme objavili spojenie hlavnej lode a sakristie, ktoré boli previazané. Vznikala súčasne so stavbou hlavnej lode Kaplnky sv. Michala v polovici 14. stor. Rozmery boli 330 x 680 cm. Severná stena sakristie bola pre-

Obr. 35. Košice. Kaplnka sv. Michala. Sonda D. Vstupné schody do krypty (foto M. Bielich).

viazaná s hlavnou loďou a v roku 1508 sa k nej pristavila severná prístavba. V interiéri severnej prístavby bola objavená doposiaľ neznáma krypta, ktorej vzťah k severnej sakristii sa nepodarilo doložiť, nakoľko súčasný vstup do sakristie nedovoľoval doskúmať vzájomný vzťah. Rozmery krypty sa nepodarilo doložiť, pretože boli zničené mladšími zásahmi. Môžeme sa len domnievať, že pri budovaní krypty využili existujúce základy severnej sakristie pod južnou stenou.

Južná sakristia (1508–1903/1904)

Počas výkopu vodovodných prípojek k zavlažovaciemu zariadeniu, v priestore južne od Kaplnky sv. Michala, došlo v roku 2006 k narušeniu oporných pilierov zaniknutej južnej sakristie kaplnky. Následne boli v roku 2006 zdokumentované situácie v ryhe prípojky a výskum pokračoval v roku 2007 plošným výskumom zachovaných častí zvyškov južnej sakristie. Zvyšky sakristie boli odkryté sondou A. Postupne bola odkrytá plocha 600 x 800 cm. Archeologickým výskumom sa zistili jej vnútorné rozmery 400 x 400 cm. Základy boli v nadmorskej výške 206,10–206,24 m a stáli na troch statických oblúkoch. Vstup do sakristie je otázný. Na dobovej kresbe z juhu, zo začiatku 19. stor., sa vchod neobjavil. Do sakristie sa vstupovalo buď zo západu, pravdepodobne po schodoch, ktoré sa bohužiaľ nezachovali (na dobovej kresbe nie je táto strana

viditeľná), alebo vstup bol len z interiéru hlavnej lode, čo sa zdá najpravdepodobnejšie. Na južnej stene sa nachádzalo druhé okno sakristie. Počas archeologického výskumu v roku 2007 boli v interiéri nájdené tri hroby a v bezprostrednom okolí ďalšie tri. Hroby v interiéri boli staršie ako sakristia, v exteriéri boli mladšie. Východne od južnej sakristie porušila vodovodná prípojka v roku 2006 osárium, ktoré malo v ryhe priemer 400 cm a hĺbku 90 cm. Ide pravdepodobne o posledné vyčistenie krypty pod Kaplnkou sv. Michala z roku 1778. Podľa košického farského protokolu sa posledné vyčistenie uskutočnilo na základe kráľovského nariadenia. Počas predchádzajúcich čistení krypty boli kosti pochované medzi Dóm a kaplnku (Duchov 2006, 11). Toto posledné čistenie krypty pravdepodobne premiestnilo kosti k južnej stene kaplnky.

Severná prístavba (1508–1903/1904)

Severne od súčasnej steny Kaplnky sv. Michala bola vytýčená sonda D. Jej cieľom bolo nájsť zbúranú prístavbu. Tá sa pripisuje J. Szatmárymu, ktorý v roku 1510 prišiel do Košíc a pri tejto príležitosti založil bohatú základinu na udržiavanie kostola sv. Alžbety, ale aj Kaplnky sv. Michala. Na základe tejto donácie sa stavba jednolodia, bočnej severnej prístavby, mylne pripisovala jemu. Keď však bola donácia založená, bočná prístavba už stála. Potvrdzuje to slohový rozbor jej tvaroslovia. Čitateľné je to na fotografiách z 19. stor. (Haberlandová 1993, 93). Do severnej prístavby sa vstupovalo z exteriéru od západu a jej rozmery boli 5,6 x 13,5 m. Šírka obvodových múrov bola 1,1 m a na jej severnej stene sa nachádzali tri oporné piliere rozdielnej dĺžky. Najzápadnejší pilier vystupoval zo severnej steny prístavby o 0,55 m. Stredný pilier bol dlhý 1 m a východný 1,28 m. Vnútorný priestor mal rozmery 4,5 x 11,3 m. Takmer v strede priestoru boli identifikované štyri schody, ktoré klesali dole. Ide o vstup do

krypty alebo hrobu (obr. 35). Ak pripustíme, že po vybudovaní severnej prístavby zostali zachované steny severnej sakristie, potom mal priestor krypty rozmery 1,7 x 3 m a do priestoru sakristie sa vstupovalo iba z hlavnej lode. V severnej prístavbe pri stene kaplnky bola objavená niveleta úrovne podlahy. V pevnom maltovom lôžku boli položené bridlicové platne, možno podklad dlažby. Pri západnej stene severnej prístavby sa podarilo identifikovať stopy po vstupe. Jeho šírka bola však diskutabilná, silné narušenie sa nachádzalo v dĺžke 150 cm od oporného piliera. Usporiadanie kameňov poukazovalo na šírku až 200 cm. Pri západnej stene sa pri prvom opornom pilieri nachádzal výstupok smerom na západ a mal pravdepodobne statickú funkciu. Vedľa neho bol sokel, na ktorom stála socha sv. Floriána. Podľa historického zobrazenia s existujúcou severnou prístavbou bola táto prístavba približne 15,4 m vysoká. Pri severnej stene bolo vidieť zvyšok dreveného oplotenia a malý komín, pričom medzi prvým a druhým oporným pilierom sa podarilo doložiť zlomok architektúry, ktorý by mohol súvisieť s umiestnením menšieho vykurovacieho zariadenia.

Karner (1330–1360)

Karner sa nachádza pod hlavnou loďou Kaplnky sv. Michala. Výskum karnera prebehol v roku 1998 pod vedením M. Ďurišovej z KPÚ v Košiciach (*Ďurišová 2003*) a súvisel s obnovou kaplnky. Interiér sa mal prezentovať v barokovej podobe. Pod kaplnkou bol po celej dĺžke priestor krypty. Zo začiatku do nej umiestňovali tie kostrové pozostatky, ktoré sa dostali na povrch pri kopaní nových hrobov na vnútromestských cintorínoch. Po zriadení cintorínov na predmestiach potreba hospodárenia s hrobovými miestami postupne zanikla, a tak sa funkcia osávia Kaplnky sv. Michala javila čím ďalej tým viac zbytočná. V čase, keď J. Szatmáry, pôvodom z Košíc, rozšíril Kaplnku sv. Michala o novú loď na severnej strane, krypta kaplnky, vyčistená od kostí, sa stala spôsobilou na pochovávanie v truhlách. Krypta mala nevelký obmedzený priestor a mohlo sa do nej umiestniť 90 až 100 rakiev (*Wick 1936*), a preto občas keď sa naplnila, spráchnivené kosti sa pochovali do Dómskeho cintorína, čiže do kopaného hrobu v priestore medzi Dómom a kaplnkou. Posledné vyčistenie krypty sa podľa dobových záznamov košického farského protokolu uskutočnilo na kráľovské nariadenie v roku 1778. V tej dobe sa vchod do krypty preložil zvnútra kaplnky na vonkajšiu stenu a v kaplnke pripravili 28 väčších a 43 menších komôr na príjem truhiel. Mestská rada určila výšku za pochovanie do hrobky Kaplnky sv. Michala v roku 1795 na 10 rýnskych florénov. Komoru krypty delí na dve časti stena prerušená nízkym otvorom. Drobné okienka dávajú trochu svetla úzkym, ledva krok širokým priechodom (*Wick 1936*). Popri severnej a južnej stene kaplnky sú umiestnené v priečnom smere v dĺžke asi 17 krokov tri rady rakiev s nebožtíkmi. Miestami sú na stenách napísané aj mená nebožtíkov. O identifikáciu pochovaných v 14 hrobových komorách sa pokúsil J. Duchoň (1999, 4).

Hrobová komora P 1

Nápis na komore bol čitateľný. Hrobová komora patrí rodine Wallonovej a bola pravdepodobne uzatvorená v roku 1855. B. Wick (1928, 137–140) uvádza „*Reichmanne, Szul. Walon Erzsébet*“.

Hrobové komory P 2–P 6

Nevieme ich stotožniť zo žiadnou osobou. Náписy na komorách sa nezachovali.

Hrobová komora P 7

Nápis sa nezachoval. Na základe archeologického výskumu M. Ďurišovej (1999, 22) je evidentné, že komora bola vybudovaná v čase tvorby druhej podlahy kaplnky a v období vytvárania murovaných hrobových komôr, teda okolo roku 1778. Podľa B. Wicka (1928, 137–140) bola v tomto roku pochovaná „*Br. Volffenné szul Svarcz – Hoffer Mária*“. Antropologická analýza určila, že kostra patrila žene.

Hrobová komora P 8

Obsahuje fragment nápisu „...RKAIJ...“ podľa B. Wicka ako „*1813 Pálfalvai Istvánne szul. Horkay Mária*“. Antropologický materiál získaný výskumom bol porušený, preto ho nie je možné porovnať (*Ďurišová 1999, 22*).

Hrobová komora P 9

Obsahuje chronogram 1810–1813. V hrobe bol pochovaný muž aj s krížom a korpusom na hrudi. Pri porovnaní so zoznamom B. Wicka (1928, 137–140), v danom časovom rozmedzí, nemáme žiadneho kňaza a dokonca ani žiadneho muža.

Hrobová komora P 10

Obsahuje chronogram 1810. B. Wick (1928, 137–140) v uvedenom roku uvádza jediné pochovanú, a to „Soós Sándorné“. Do toho istého roku však máme datovanú aj pod ňou ležiacu hrobovú komoru. Kostrové zvyšky neobsahujú signifikantné zvyšky kostí.

Hrobová komora P 11

Obsahuje chronogram 1810 a fragment nápisu, na základe ktorých J. Duchoň (1999, 4) označuje pochovávaného ako kňaza, a to menovite F. Kirchnera, františkánskeho duchovného, pochovaného v roku 1809. Antropologická analýza určila mužské pohlavie.

Hrobová komora P 12

Bola datovaná po roku 1778 a pred rok 1810. Podľa antropologickej analýzy vychádza skôr na mužské pohlavie. Pochovaný okrem iných nálezov mal aj netypický kríž zdobený perleťou. Vo Wickovom zozname sa uvádza v roku 1785 pochovaný „Okruczky Ferenc richwaldi plébános“, v roku 1794 „Egger Tarián ferencrendi pap kassai káplán“, v roku 1799 „Turnusz Ferenc alsómecczenzéfi káplán“ a v roku 1809 už spomínaný „Kirchner Fábián ferencrendi lelkész“ (Wick 1928, 137–140). Avšak kríž nemusí byť jednoznačne atribútom kňaza, takže môže ísť aj o inú osobu.

Hrobová komora P 13

Datovaná bola po roku 1813. Pohlavie sa môže usudzovať len na základe typicky mužského kroja. Podľa Wickovho zoznamu sa po roku 1813 neuvádza žiadny pochovaný so šľachtickým titulom. Spomína sa z roku 1788 „gr. Batthyányi Ferdinand“ a z roku 1790 „gr. Csáky János“, „1795 gr. Csáky Borbála“. Uvedení však nepripadajú do úvahy kvôli datovaniu hrobu. Jedná sa pravdepodobne o zosnulého z roku 1834, „Spernachovits Ferenc szenátor“ (Wick 1928, 137–140).

Hrobová komora P 14

Datovaná bola po roku 1810. Obsahovala truhlu z roku 1787, v ktorej mal byť pochovaný Michal Szolton. Vo Wickovom zozname sa zosnulý s podobným menom nachádza „1787. Szollosy Mihály“. Truhla bola v sekundárnej polohe.

Vo Východoslovenskom múzeu sa nachádza cínová tabuľka pochádzajúca taktiež z krypty Kaplnky sv. Michala. Tabuľka má rozmery 156 x 175 mm a jednoduchý nemecký text, ktorého preklad hovorí: „Tu odpočíva Amália Kopi, narodená 23. novembra 1808, zomrela 6. decembra 1809“. Za tým nasleduje srdce, tri šípy, krížik a monogram IHS (Ježiš Spasiteľ ľudstva). Na mieste odpočinku Terézie Kubekovej, pochovanej 29. decembra 1816, je pripevnená malá plechová platnička s nasledujúcou náhrobnou básňou:

„Zvädla už chatrná schránka života,
umrela počujúc slovo Pánovo.
Teraz už viem, že všetko raz pomínie,
že niet ničoho,
čo by pretrvalo.
Nestále sú preludy tohto sveta,
smrteľní sú boháč, chudák i žobrák,
vidím už celú faloš sveta,
blaženú hru preludov Tvojho srdca,
v ktorom nenájde miesto žiaden pokoj,
lebo za všetkým sa ukrýva bôľ.“

Ako poslednú pochovali 31. augusta 1862 do hrobky Kaplnky sv. Michala M. Schvandovú, manželku inšpektora lesov J. Adamkovitsa (Duchoň 1999, 4).

Cintorín

Jadrom sakrálneho okrsku stredovekého mesta bol farský kostol, ktorý mal právo krstu a pohrebu. Prudký rozvoj mesta spôsobil, že už v 14. stor. pri niektorých farských kostoloch vznikali nové cirkevné obvody. Hlavným kostolom mesta Košíc bol kostol sv. Alžbety, vedľa ktorého sa formoval aj prvý mestský cintorín. Cintorín bol priestor späť s pohrebnými obyčajmi a uctievaním mŕtvych. Po stáročia s ním súviselo nielen samotné pochovanie, ale aj úkony patriace k prejavom kultu mŕtvych. Išlo o miesto, ktoré informovalo návštevníka o hodnotovom systéme, kultúrnych a estetických normách, náboženstve a o určitých prioritách, zdieľaných daným spoločenstvom. J. Kolbuszewski (1996, 30) ho chápe ako „text kultúry“, nakoľko podával svedectvo o konkrétnych osudoch, dobe a bol miestom prezentácie umenia, kultúry. Viaceré správy zo stredoveku vypovedali o tom, že v kostole a na príľahlom pohrebisku sa sústreďovalo všetko spoločenské dianie ako kedysi na starovekom fóre (Aries 2000, 84). Reformácia v značnej miere prispela k zmene vnímania tohto priestoru, v prvom rade k odtrhnutiu cintorína od kostola, nakoľko protestantom nebolo dovolené pochovávanie v posvätnnej pôde katolíckeho cintorína, čo sa však v Košiciach asi nedodržiavalo, pretože mesto bolo v čase náboženských vojen väčšinou ovládané protestantmi. Až Tolerančný patent (1781) povolil túto možnosť, čo spôsobovalo v jednotlivých lokalitách veľké spory, končiace spravidla zakladaním nových protestantských cintorínov. Od 16. stor. sa začali všeobecne šíriť snahy presúvať cintoríny mimo sídelných celkov najmä z hygienických aj priestorových dôvodov. Tieto tendencie boli niekoľkokrát riešené aj zákonnými opatreniami, hlavne počas osvieteného obdobia (napr. nariadenia Jozefa II). Ešte aj v roku 1876 vyšiel v Uhorsku všeobecný zákon, zakazujúci zakladanie nových miest na pochovávanie v okolí kostolov (Bednárík 1972, 15). Na sklonku 18. a v priebehu 19. stor. sa jeho vnímanie začalo výrazne meniť. Kým dovtedy to bolo hlavne miesto informujúce o religijných aspektoch života určitého spoločenstva, neskôr sa presadzovali profánne prejavy. Zdôrazňovali sa individuálne charakteristiky každého zosnulého. Okolie kostola bolo z pohľadu lokálnej society chápané ako miesto s najväčšou koncentráciou *sakrum* (svätého). Išlo spravidla o miesto pre pochovanie privilegovaných vrstiev, významných osobností, najmä duchovných. Smerom od stredu sa kvalita strácala, okraje cintorína boli považované za menejcenné miesta, čo možno badať v niektorých lokalitách do súčasnosti. Okrem centrálného kríža mali na cintorínoch svoje osobité postavenie kaplnky slúžiace na vykonávanie obradov (stavane približne od 18. stor.; Jágerová 2008).

Počas výskumu cintorína pri Kaplnke sv. Michala v Košiciach bolo preskúmaných 48 hrobov (obr. 36). Pri 12 hroboch (kontextoch) sme identifikovali hrobovú jamu, bohužiaľ stav kostry nedovoľoval vybrať kostrových pozostatkov. Kostrové pozostatky boli silne rozložené, preto sa dalo analyzovať iba 88 % jedincov (36 hrobov). Je to spôsobené najmä plytkým uložením hrobov po znížení terénu v 18. storočí. Z tohto počtu bolo 76 % (31 hrobov) dospelých a 12 % (päť hrobov) detských hrobov.

V sonde A bolo preskúmaných šesť hrobov.

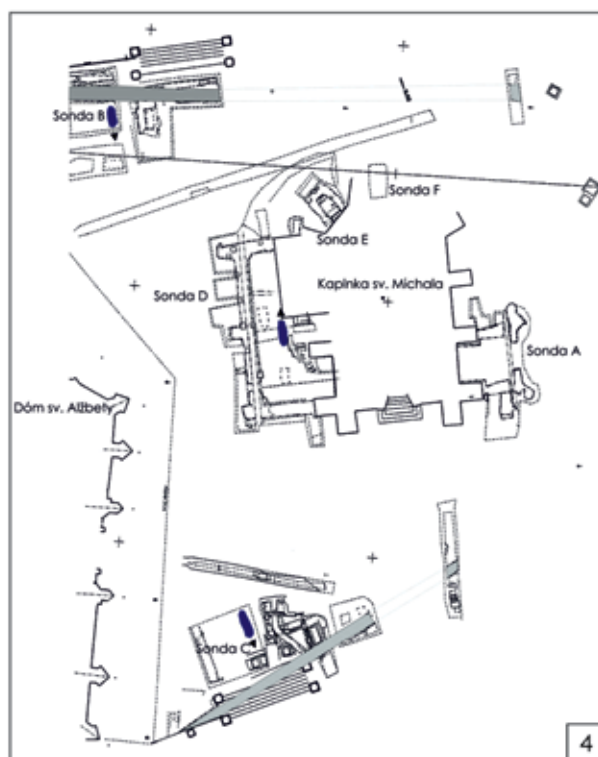
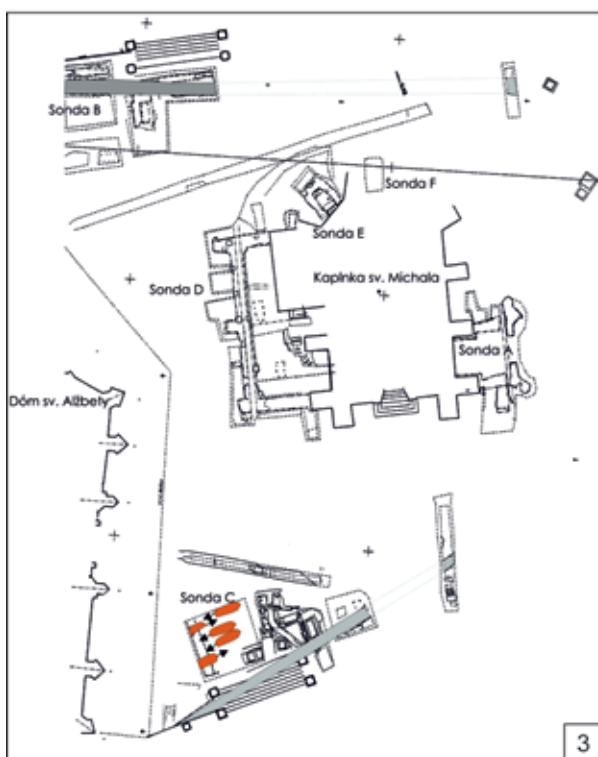
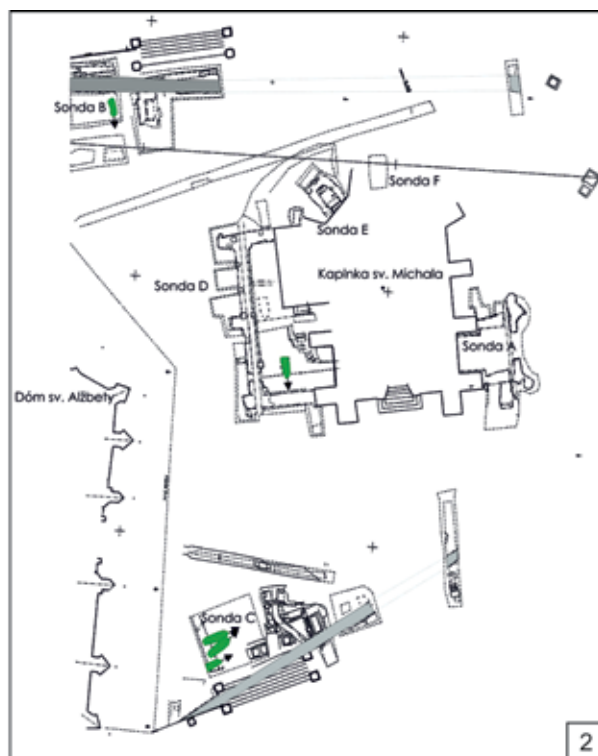
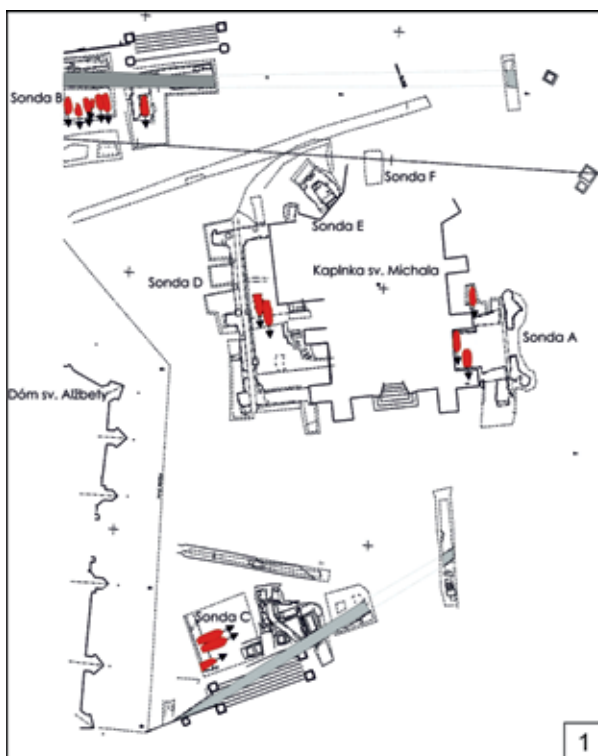
V sonde B bolo zdokumentovaných 16 hrobov.

V sonde C sa našlo 12 hrobov.

V sonde D sa objavilo šesť hrobov.

V sonde F2 boli tri hroby a v sondách X, Y boli spolu štyri hroby.

Hroby boli objavené v troch horizontoch pochovávania, ktoré patria do obdobia 15.–18. stor. Jednotlivé horizonty boli vyčlenené na základe archeologickej situácie, orientácie a hĺbky pochovania. Najmladší horizont je v sondách B, C a je v približnej nivelete 205,87 m n. m. Tieto hroby pochádzajú z konca 17. až začiatku 18. stor. Starší horizont je datovaný do 16.–17. stor. a tvorí druhú vrstvu pochovania v sondách B, C. Najstarší horizont je v sondách A, C, D (obr. 40: 1). Na základe skúmanej archeologickej situácie možno tieto hroby datovať do druhej polovice 15. až začiatku 16. stor. Orientácia hrobov je rozdielna. V najmladšom horizonte sa stretávame s hrobmi, ktoré majú orientáciu Z – V. Orientácia mŕtveho tela hlavou na západ podľa B. Pollu (1986, 198) prevažuje na všetkých kresťanských cintorínoch. Stredný horizont reprezentujú hroby s orientáciou S – J, J – S, SZ – JV a Z – V. Najstaršie hroby majú orientáciu V – Z. Z celkového počtu 47 hrobov sa nepodarilo určiť smer pochovania v štyroch prípadoch. Išlo o prehádzané zhľuky kostí. Až 53 % (22) hrobov malo orientáciu Z – V, pričom stredný horizont tvorí 27 % (13) hrobov. K najstaršiemu horizontu patria len tri hroby, teda 7 % skúmaných hrobov. Všetci mŕtvi ležali vo vystretej polohe na chrbte. Ako na drvivej väčšine neskorostredovekých, resp. novovekých cintorínov, tak aj v hrobách pri Kaplnke sv. Michala sa prejavila nejednotnosť v polohách rúk mŕtvych. Prevažoval spôsob uloženia rúk prekrížených na bruchu (47 %, deväť jedincov). Traja jedinci mali ruky prekrížené na hrudi a dvaja ruky prekrížené až v nižšej

Obr. 36. Košice. Kaplnka sv. Michala. Plán výskumu so štyrmi vrstvami pochovávaní.

Obr. 37. Košice. Kaplnka sv. Michala. Súčasný pohľad na plochu západne od kaplnky s vyznačeným priebehom ohradového múru cintorína (foto M. Bielich).

časti panvy. Päť mŕtvych malo ruky uložené vedľa tela. Pri 22 hrobach sa poloha rúk nedala určiť. Rozdielne uloženie rúk nie je chronologickým kritériom, čo potvrdili výskumy chronologicky jednotných cintorínov v Martine zo 17.–18. stor. (Budinský-Krička 1944, 152), v Smoleniciach z 15.–17. stor. (Dušeková 1980) a hlavne v Krásnom, kde O. Krupica (1978, 169) odkryl 386 novovekých hrobov. Možno teda vysloviť záver, že na základe nejednotnosti uložení rúk mŕtveho nemožno hroby presne datovať (Olexa/Tajkov 2005, 111). Skôr sa zdá, ako na to poukázala M. Rejholcová (1974, 435), že rôzna poloha rúk súvisela s individuálnym názorom pozostalých na uloženie rúk mŕtveho. Nejednotnosť sa prejavovala aj v hrobach z predchádzajúcich storočí. Pri niektorých hrobach sa dali identifikovať aj zvyšky rakiev. Tie boli v niektorých prípadoch pokryté tkaninou, ktorá bola prichytená bronzovými kovaniami rôznych tvarov. Kovania boli usporiadané do geometrických obrazcov (viac v kapitole Klince a kovania rakiev). Hrobová výbava bola chudobná. Vo väčšine hrobach chýbali prídavné predmety. Našli sa zväčša v sekundárnej polohe, kde bolo objavené aj veľké množstvo tkanín (pozri appendix 4). K zaujímavým predmetom z hrobov patrí bronzový krížik typu Caravaca, strieborné kovania modlitebnej knižky, časti ružencov a zlatý prsteň. V primárnej polohe v detskom hrobe 36 sa podarilo nájsť kabátik prešívaný striebornými niťami so striebornými gombíkmi.

Zložité pomery súvisiace s reformáciou v 16. stor. sa v archeologicky pohrebnom ríte mestského obyvateľstva nijako výrazne neprejavujú. Zato protireformácia a rekatolizácia sa výrazne prejavila pridaním krížikov, ružencov a medailónov so svätými. Väčšina hrobov pochádza práve z tohto obdobia.

Novoveké objekty

Počas archeologických výskumov v rokoch 2006 a 2007 boli preskúmané štyri objekty z obdobia novoveku. Dva objekty priamo súvisia s Kaplnkou sv. Michala a jej religióznou funkciou (kamenný ohradový múr cintorína, severovýchodný vstup do krypty) a dva súvisia s rekonštrukciou Dómu a kaplnky na prelome 19.–20. stor. (novoveký dom južne od južnej sakristie, výrobná stavba západne od kaplnky). Stavebné práce v okolí kaplnky neprestali ani v ranom novoveku. Postupne sa prestavovala ohrada cintorína a neskôr záhrady v okolí sakrálnych stavieb. Západ z karneru pod kaplnkou v 18. stor. podnietil k vybudovaniu severovýchodného vstupu do krypty.

Kamenný ohradový múr cintorína (koniec 16. stor.–1805)

V roku 1995, v rámci zavádzania nového verejného osvetlenia, boli v troch výkopoch, v miestach súčasného oplotenia parku okolo kaplnky, objavené kamenné murivá. Základové murivo je z lomového kameňa široké 40–60 cm, niekde 90 cm od povrchu ulice v absolútnej výške 206, 25–206,30 m n. m. Na murivo dosadal betónový múrik súčasného oplotenia. Je zrejme totožné s balustrádovou ohradou, ktorá bola postavená po obnove kaplnky v roku 1904 (Němec/Duchoň/Rybářová 1994, 52, 53). Cintorín okolo Kaplnky sv. Michala (*caemeterium maius*) a cintorín okolo Dómu sv. Alžbety (*caemeterium minus*) boli ohradené do konca 16. stor. železným plotom, neskôr kamenným múrom (Henszelman 1996, 2). Kamennú ohradu dal v roku 1805 po dohode s mestskou radou rozobrať košický biskup A. Szábó (Wick 1936, 14). Počas archeologického výskumu v rokoch 2006 a 2007 sa vo viacerých sondách našli zvyšky kamenných základov ohradového múru cintorína. Postupne sme ohradový múr našli v sonde B a C. Geofyzikálny prieskum doplnil priebeh ohradového múru a následne bol múr vyznačený do dlažby v okolí kaplnky (obr. 37).

Severovýchodný vstup do krypty (1778 – 1902/1904)

Podľa V. Wicka (1936) sa do krypty Kaplnky sv. Michala vstupovalo cez železné dvere na vonkajšej strane severovýchodnej steny. Do hrobky sa zostupovalo po ôsmich strmých schodoch. Počas archeologického výskumu v roku 2007 bol tento vchod odkrytý v sonde E. Vstup sa nachádza medzi severovýchodným operným pilierom presbytéria a severnou sakristiou. Od steny kaplnky bol zachovaný do dĺžky 300 cm a jeho šírka bola medzi 210 až 220 cm. Hrúbka obvodových múrov bola okolo 60 cm. Múry boli tvorené z lomového kameňa bez opracovania a neboli ani omietnuté, ich povrch je prírodný. Zachovaný vstup mal rozmery 100 x 230 cm. Podarilo sa nám odkryť tri schody, zvyšok sa pravdepodobne nachádza priamo v stene presbytéria kaplnky.

Novoveký dom južne od južnej sakristie

Počas výkopu sondy A v roku 2006 sa nám na južnom okraji sondy podarilo objaviť zvyšky tehlovej architektúry umiestnenej južne od južnej sakristie. Postupne sme preskúmali severný zahĺbený vstup do domu, ktorý bol objavený na snímkach z rekonštrukcie Dómu a Kaplnky sv. Michala na konci 19. až začiatku 20. stor. Celkovo sa našlo 6 m severnej steny domu. Vstup bol zahĺbený v strede tejto steny a bol široký 3 m. Vstupovalo sa tromi schodmi z východu, ktoré boli pravdepodobne chránené strieškou. Bohužiaľ, na dobových fotkách bol dom ofotený len z juhu, preto situáciu na severnej stene osvetľuje iba archeologický výskum. Podlaha vstupu sa nachádzala 206,31 m n. m. Na dobových zobrazeniach sa v severovýchodnom rohu predmetnej stavby muselo nachádzať vykurovacie zariadenie, ktorého dokladom je komín na fotke v pozadí. Obvodové múry stavby mali mocnosť 80 cm. Základy sú tvorené z kameňa, na ktorom sa nachádzala vlastná tehlová stavba.

Výrobný objekt západne od vchodu

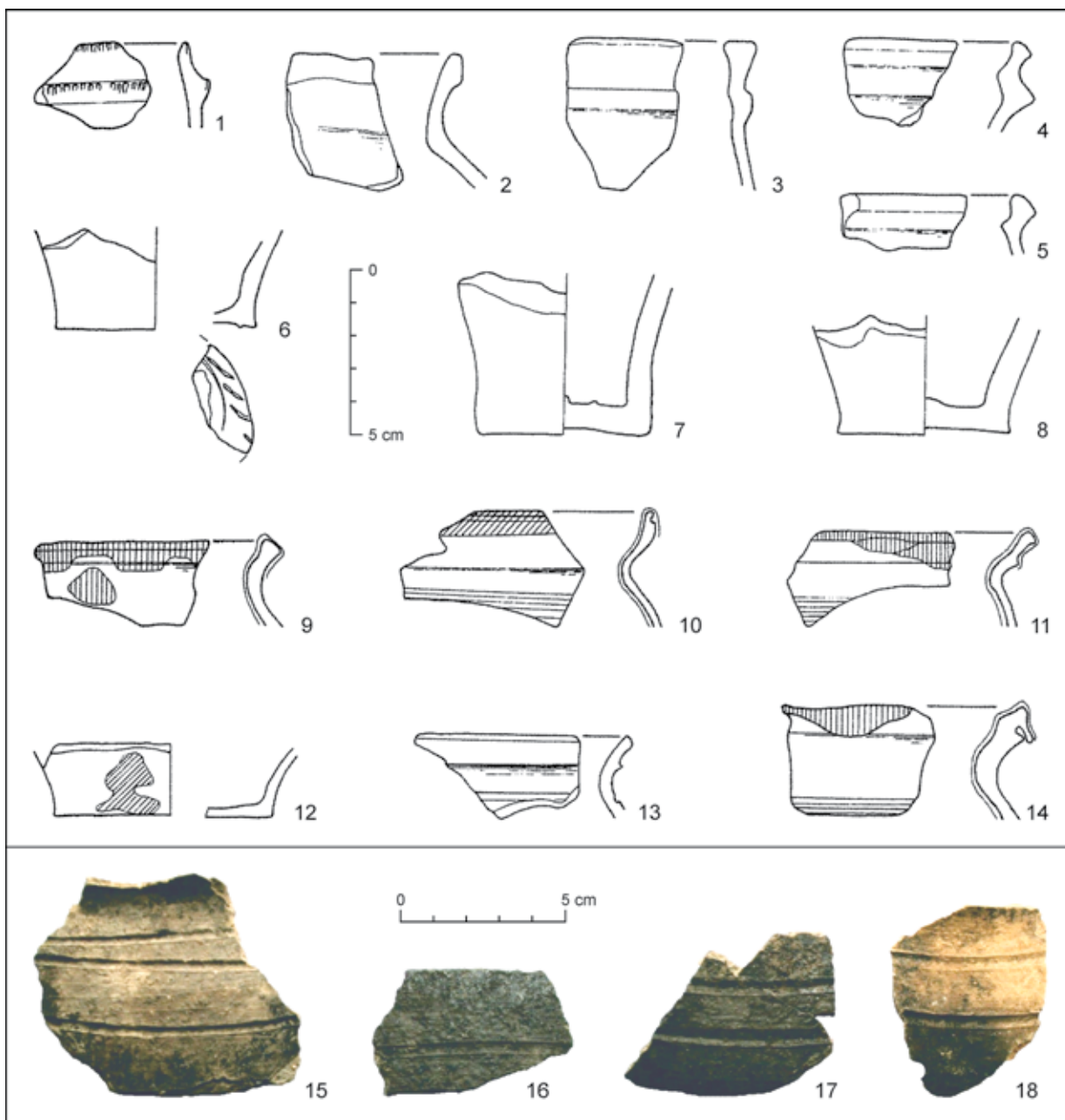
V sonde C3, v západnej časti skúmanej plochy, sa nám podarilo nájsť technickú pamiatku súvisiacu s rekonštrukčnými prácami na konci 19. stor. na Dóme a Kaplnke sv. Michala. Postupne sme odkryli obdĺžnikovú tehlovú stavbu s rozmermi 325 x 450 cm. Táto stavebná jednotka sa členila na dva základné priestory s rozmermi 175 x 250 cm a 300 x 325 cm. Väčší priestor bol ešte rozdelený drevenými fošňami na polovicu. Objekt bol zahĺbený na šesť tehliel, teda na približne 30 cm. Slúžil na hasenie vápna. V jednotlivých komorách sa našlo množstvo zvyškov haseného vápna. Na stavbách sa vápno hasilo priamo v tzv. hasniciach, ktoré boli v tomto období iba ručné. Ručné hasnice boli nádrže zbité z fošien v pôdorysnom rozmere 200 x 200 cm a výške 25–30 cm. V jednej zo stien bol uzatvárací a vypúšťací otvor. Vápno v hasnici sa rovnomerne rozložilo, potom sa pokropilo vodou a postupne sa pridávala asi 1/3 až 1/2 vody za súčasného miešania. Po hrubom rozhasení sa pridával zvyšok vody a vápno sa dohasilo. V danom technickom objekte sa nachádzal priamo prívod vody s rozmermi 75 x 75 cm. Jama mala nespevnené dno a steny (v súdržných zeminách), prípadne sa vymurovala tehľami a zapažila foršňami, tak ako v prípade, ktorý sa skúmal pred Kaplnkou sv. Michala v Košiciach. Ako ukazuje dobová fotografia, vápenné jamy pri Kaplnke sv. Michala boli zastrešené jednoduchými strechami z 19. stor.

Novoveký dom juhovýchodne od južnej sakristie

Pri záchrannom výskume v roku 2006, v priestore zbernej nádrže na vodu juhovýchodne od Kaplnky sv. Michala, sa podarilo objaviť základy novovekého domu. Tento dom bol vyobrazený aj na dobových snímkach zo začiatku 20. stor., ktoré zachytávajú rekonštrukciu Dómu sv. Alžbety. Budova mala pôdorys v tvare L a pokračovala smerom na východ. Pri znižovaní terénu v okolí kaplnky bola asanovaná. Šírka kamenných základov domu bola 50 cm, pričom boli zachované tiež iba do hĺbky 50 cm. Interiér domu v skúmanej časti mal šírku 200 cm. Išlo o stredový a okrajový základ, pričom dom mal šírku okolo 400 cm. Na stredový základ nadväzovala sedlová strecha. Stavba bola tehlová. Okná sa nachádzali na východnej a južnej časti. Zahĺbená bola do antropogénnej vrstvy, ktorá obsahovala veľké množstvo ľudských kostí. Dom vznikol na začiatku 20. stor., keď bol terén v okolí kaplnky už znížený a priestor bol využívaný ako park.

ANALÝZA NÁLEZOV

Archeologický materiál, získaný v rokoch 2006–2007, možno rozdeliť do troch časových horizontov: starší stredoveký materiál (druhá polovica 14. až prvá polovica 15. stor.), mladší stredoveký materiál (druhá polovica 15. až prvá polovica 16. stor.) a novoveký materiál (druhá polovica 16. až 17. stor.). Kritérii pre rozdelenie do horizontov keramiky je viac, predovšetkým technológia výroby keramiky, celková tektonika nádob (pokiaľ sa dá zistiť) a najčastejšie formovanie okrajov. Výnimočne sa dali sledovať stratigrafické pomery na lokalite. Datovanie archeologického materiálu a architektúr je v prevažnej väčšine nejasné, pretože jednotlivé vrstvy sú niekoľkokrát premiešané (obr. 38).

Obr. 38. Košice. Kaplnka sv. Michala. Výber stredovekej a novovekej keramiky z výskumu v roku 2006.

Keramika

Materiálna báza neskorostredovekej a novovekej keramiky z prostredia Košíc sa neustále rozrastá. Najmä v posledných rokoch pribúda štúdií, ktoré sa týkajú keramiky pochádzajúcej z Košíc (Čurný 2013; Rusnák 2013; Šimčík 2013).

Prvé komplexné spracovanie keramického materiálu z Košíc pochádza z archeologického výskumu benediktínskeho opátstva v Košiciach-Krásnej (Polla 1986). Neskôr na túto prácu nadviazali iní autori článkami menšieho rozsahu, ktoré vyhodnocovali konkrétne nálezové súbory (Béřš/Uličný 1998; Čaplovíč 1990; Ďurišová/Uličný 1999; Rusnák 2011; Uličný 2003).

Nálezy keramiky z okolia Kaplnky sv. Michal sú chronologicky rozdelené na neskorostredovekú a novovekú keramiku. Toto delenie vychádza z práce M. Uličného (2003), ktorý vytvoril základný chronologický rámec pre stredoveké obdobie na východnom Slovensku. Bohužiaľ, priestor výskumu nebol

bohatý na keramický materiál, nakoľko išlo o sakrálné miesto, ktorého funkcia slúžila prevažne na duchovné účely. Keramika pochádza z veľkej väčšiny z miest pri ohradovom múre cintorína, kde sa dostávame do styku duchovného priestoru s mestom.

Typológia nádob

Počas výskumu bolo získaných 3973 fragmentov keramiky. Fragmentárnosť dovoľovala zrekonštruovať iba malé percento nádob, celkovo 22 kusov. Keramika je rozdelená na kuchynskú a stolovú, pričom pomer nádob je približne rovnaký. Medzi stolovými nádobami prevládajú poháre a medzi kuchynskými prevažujú hrncovité tvary. Získanú keramiku možno chronologicky rozdeliť do dvoch skupín, neskorostredovekú a novovekú keramiku (obr. 39; 40). Stredoveká obsahuje zvyšky hrncovitých nádob, gotických pohárov, pokrievok a inej kuchynskej keramiky. Dna nádob tvoria 10 % keramických zlomkov. Väčšina dien bola z hrnčiarskeho kruhu odrezaná. Menšia časť nesie stopy po podsypaní, ktoré evokuje staršie datovanie. Hrncovité nádoby (31 %) a poháre (29 %) tvoria 60 % skúmaného súboru. Väčšina nádob je vyrobená na rýchlorotujúcom hrnčiarskom kruhu a je oxidačne vypálená (99 %). Iba 1 % tvoria redukčne vypálené nádoby. Celý súbor nie je homogénny a je ho možné datovať od druhej polovice 15. až 17. stor. Gotické poháre sú typickým keramickým nálezom v Košiciach na konci stredoveku. V tomto období muselo v meste pôsobiť niekoľko hrnčiarov, ktorí produkovali túto kuchynskú keramiku. Poháre boli veľmi populárne u stredovekého meštianstva. V Košiciach rozlišujeme dva základné typy.

Prvý typ má štíhle telo, úzke dno a horná časť sa otvára esovito. Výzdoba je tvorená plastickými obežnými líniami na pleciah pohára. Výška sa pohybuje od 18 do 22 cm. Dno má šírku 4–5 cm a horný priemer ústia je okolo 10 cm.

Druhý typ sa zachoval iba v jednom zlomku, ktorý má tiež odbitý horný okraj (obr. 41; 42). Ide o gotický pohár s kónickým tvarom so spodnou časťou rozširujúcou sa ku dnu a s rovným valcovitým, prípadne mierne sa rozširujúcim ústím. Šírka dna dosahuje až 8 cm, pričom horný okraj sa na základe analógií blíži k 10 cm. Oba typy sú vyrobené z jemne plavenej hlíny, povrch je vyhladený. Pri prvom type je farba väčšinou biela až piesková, druhý variant je tehlovo-červený. Poháre boli väčšinou vypaľované v oxidačnom prostredí. Rovnaké rozdelenie urobil aj M. Uličný s M. Ďurišovou (1999) vo svojom článku „Stredoveká keramika z Košíc“, pričom pri druhom type im rovnako chýba horná časť (Uličný/Ďurišová 1999, 196, tab. III: 8).

Džbáňky tvoria 2 % keramických nálezov (32 fragmentov). Analýza poukazuje skôr na štíhle džbáňky z roztvoreným neprofilovaným okrajom s prežliabnutým uchom. Na Slovensku sa objavujú koncom prvej polovice 14. stor. (Hoššo 1983, 217). Zistené nálezy pochádzajú až z prvej polovice 16. stor.

Misovité tvary tvoria malé percento (3 %) nádob a ich identifikácia je pre fragmentárnosť nálezov problematická.

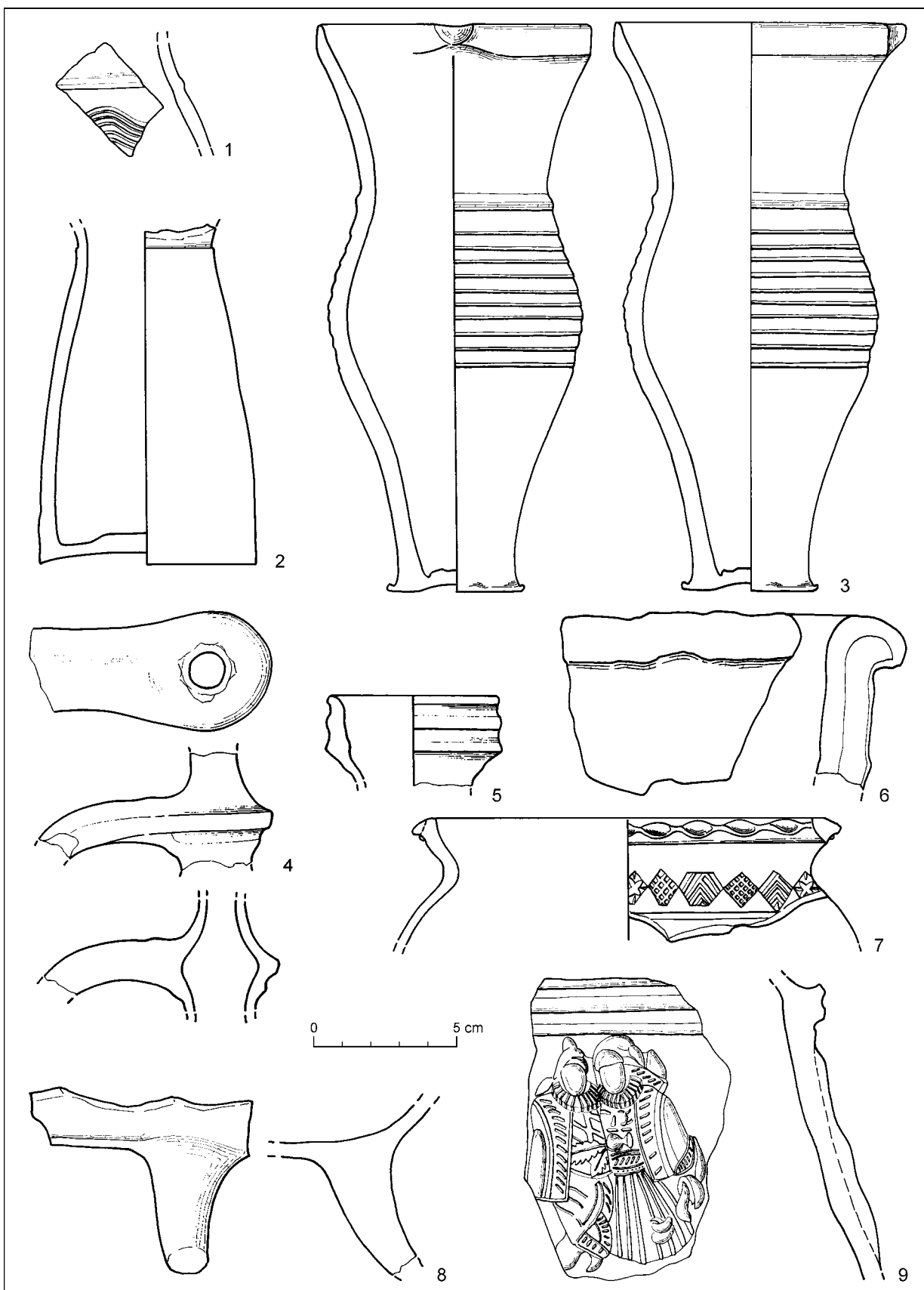
Taniere a široko roztvorené plytké misy sa objavili už v druhej polovici 15. stor., no ide o ojedinelé exempláre, preto sa s masovým používaním v tomto storočí ešte neráta (Hoššo 1983, 218). Ich skutočné rozšírenie sa datuje na začiatok raného novoveku (Hoššo 2004, 570).

Trojnožky sa objavujú v druhej polovici 15. stor., avšak obdobie masového rozšírenia spadá na začiatok novoveku (Hoššo 1983, 219–220). Nález nožičky, ktorá je redukčne vypálená, patrí k najstarším exemplárom trojnožiek a je datovaná do obdobia neskorého stredoveku. Podobný fragment pochádza zo Žiliny (Španihel 2010, tab. 27: 4).

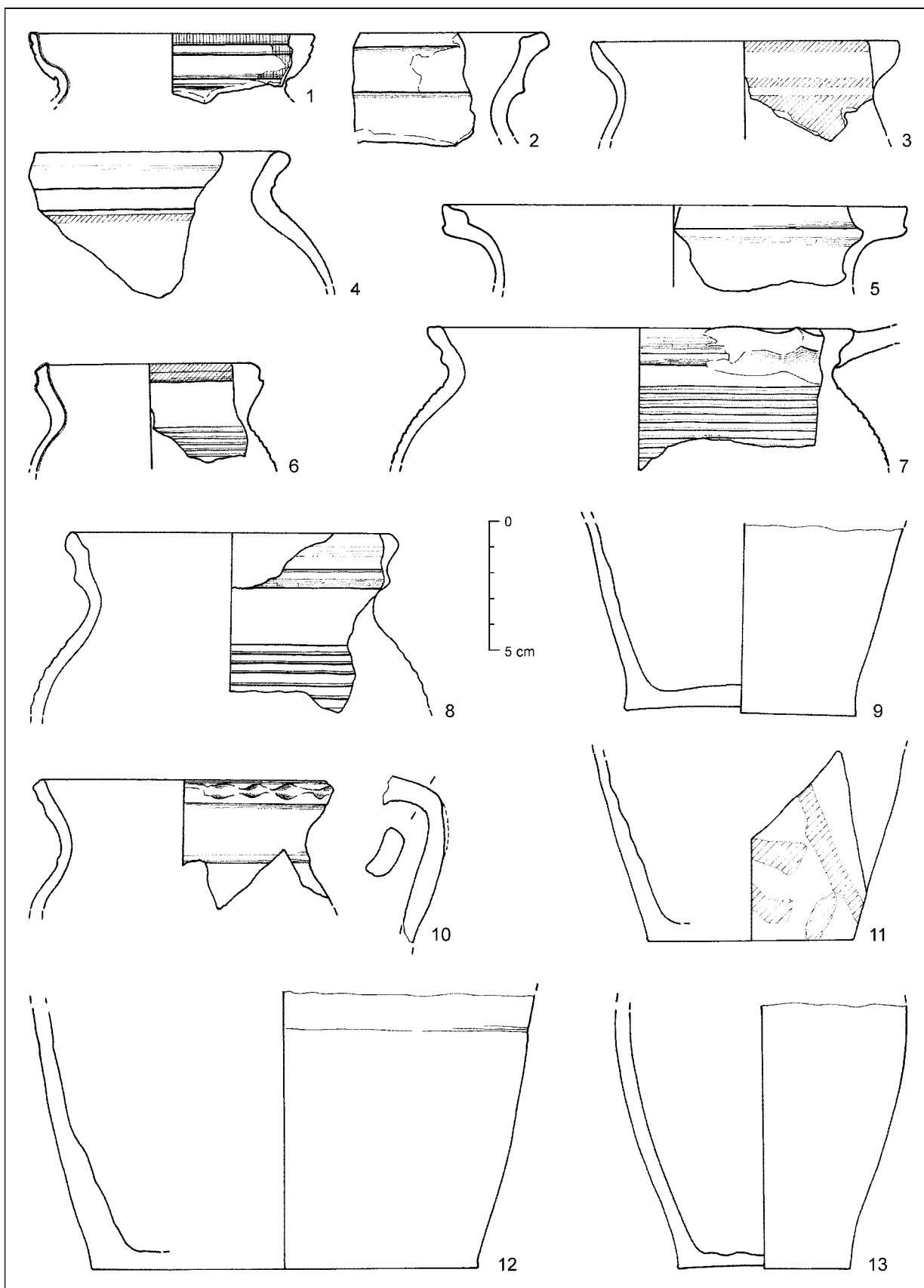
Nájdenej bolo 32 zlomkov pokrievok, ktoré tvoria 2 % skúmaného súboru keramiky. Z typologického hľadiska ide o zvoncovité pokrievky. Na vrchole je nahor sa rozširujúci gombík s priehlbínou v strede. Jeho priemer je 3–5 cm, môže mať jednoduchý kónický tvar alebo je rozšírenie smerom nadol zaoblené. Na vnútornej strane sú obvykle stopy po vytáčaní, ploché gombíky majú zreteľné stopy zrezania.

Výzdoba keramiky

V období neskorého stredoveku a novoveku rozlišujeme na keramických nádobách veľmi pestrú škálu výzdobných prvkov. Ide o žliabkovanie, ryhovanie, vlnovky, pretláčanie okrajov, kolkovú výzdobu, výzdobu radielkom, otlaky prstov a plastickú výzdobu. Od 14. stor. sa stretávame na východnom Slovensku s prvými glazovanými nádobami (Kraskovská 1980, 91; Rusnák 2009a, 93; 2014, 342), v skúmanom súbore tvoria iba 11 % zlomkov. Až 88 % fragmentov (3232 kusov) je neglazovaných. Medzi glazovanými fragmentmi sa objavuje najmä transparentná zelená a žltá glazúra. Objavuje sa najskôr vo vnútri nádob,

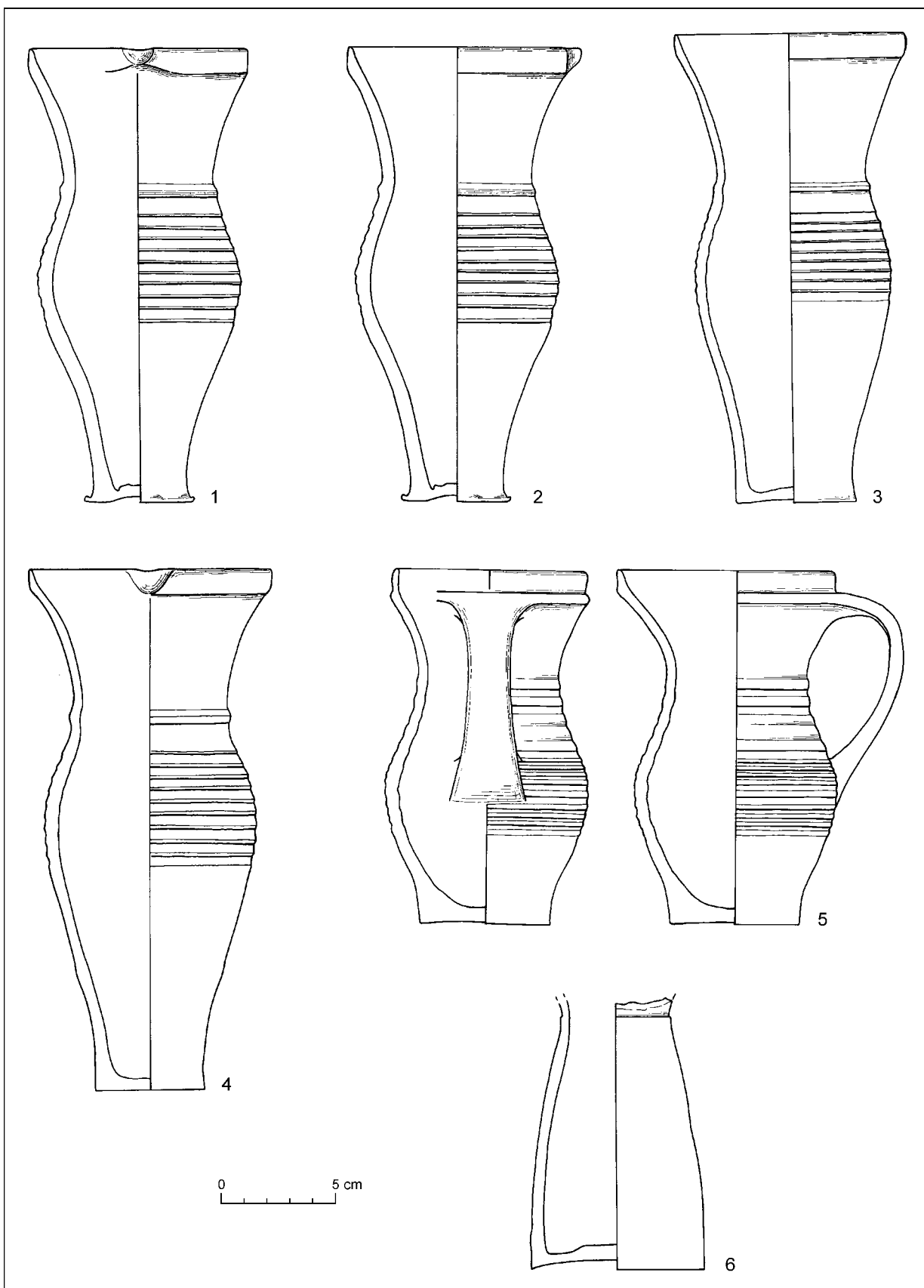

Obr. 39. Košice. Kaplnka sv. Michala. Výber novovekej keramiky zo 16. a 17. stor. z výskumu v roku 2007.

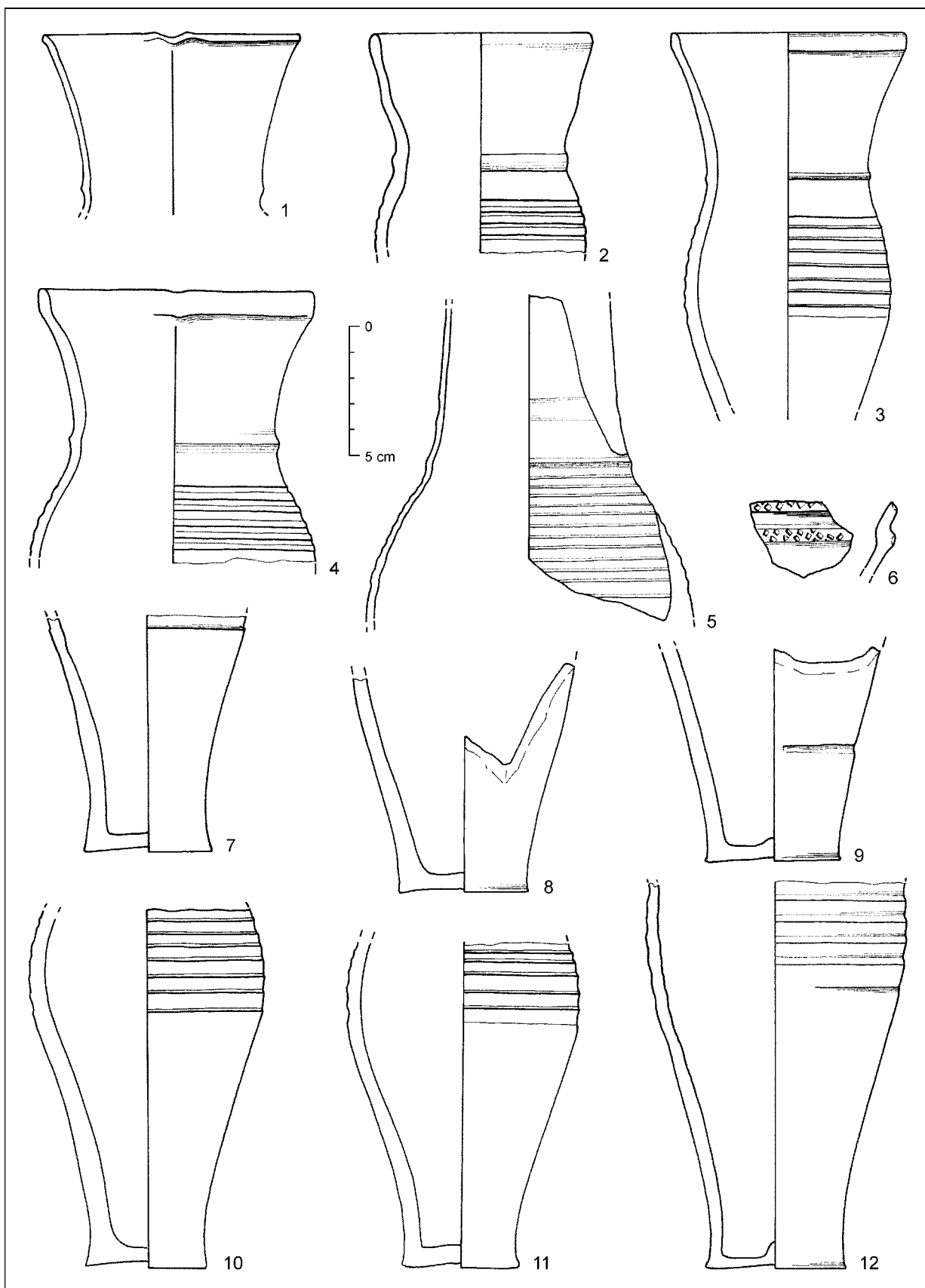

Obr. 40. Košice. Kaplnka sv. Michala. Výber novovekej keramiky zo 16. a 17. stor. z výskumu v roku 2007.

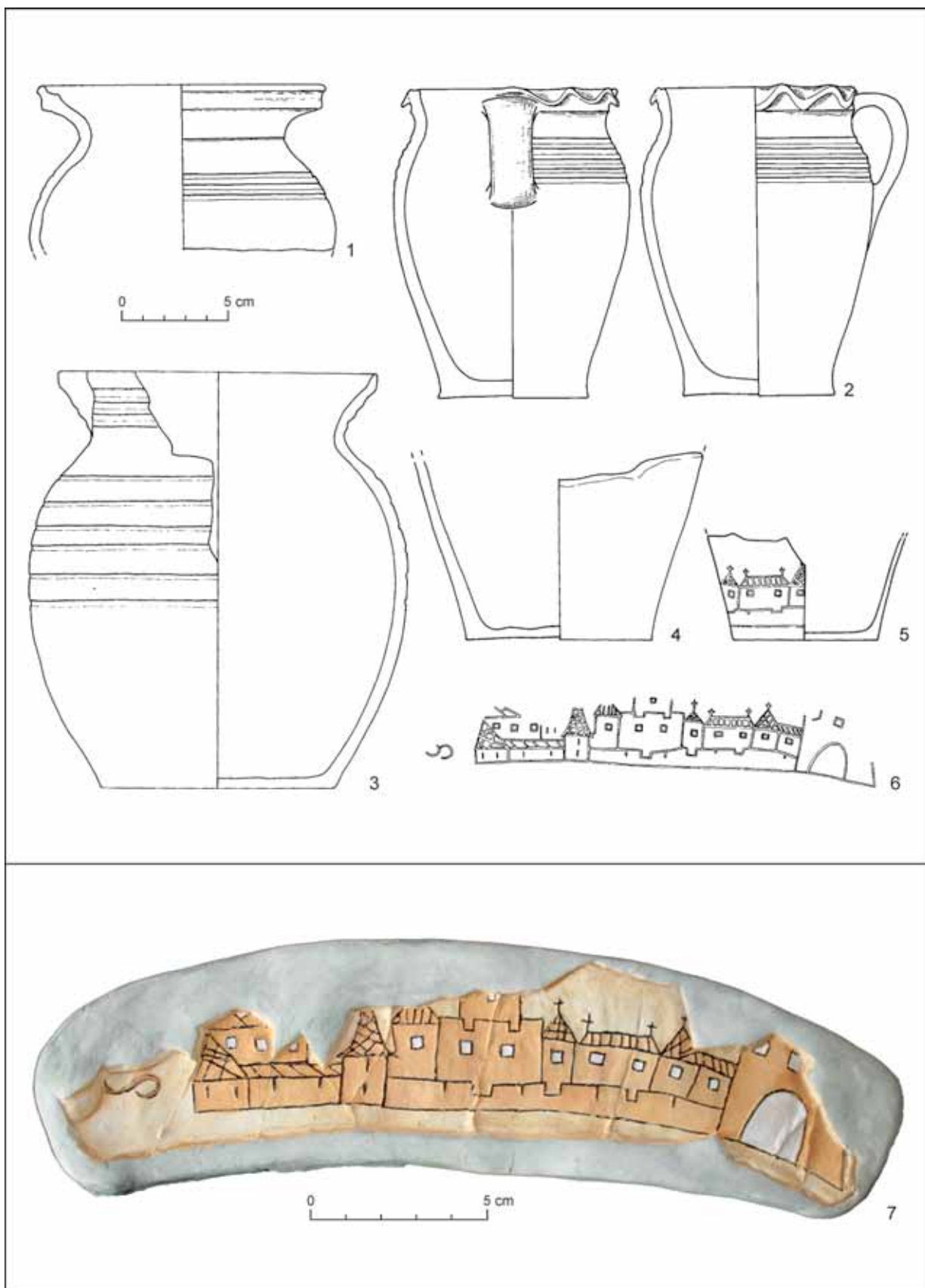

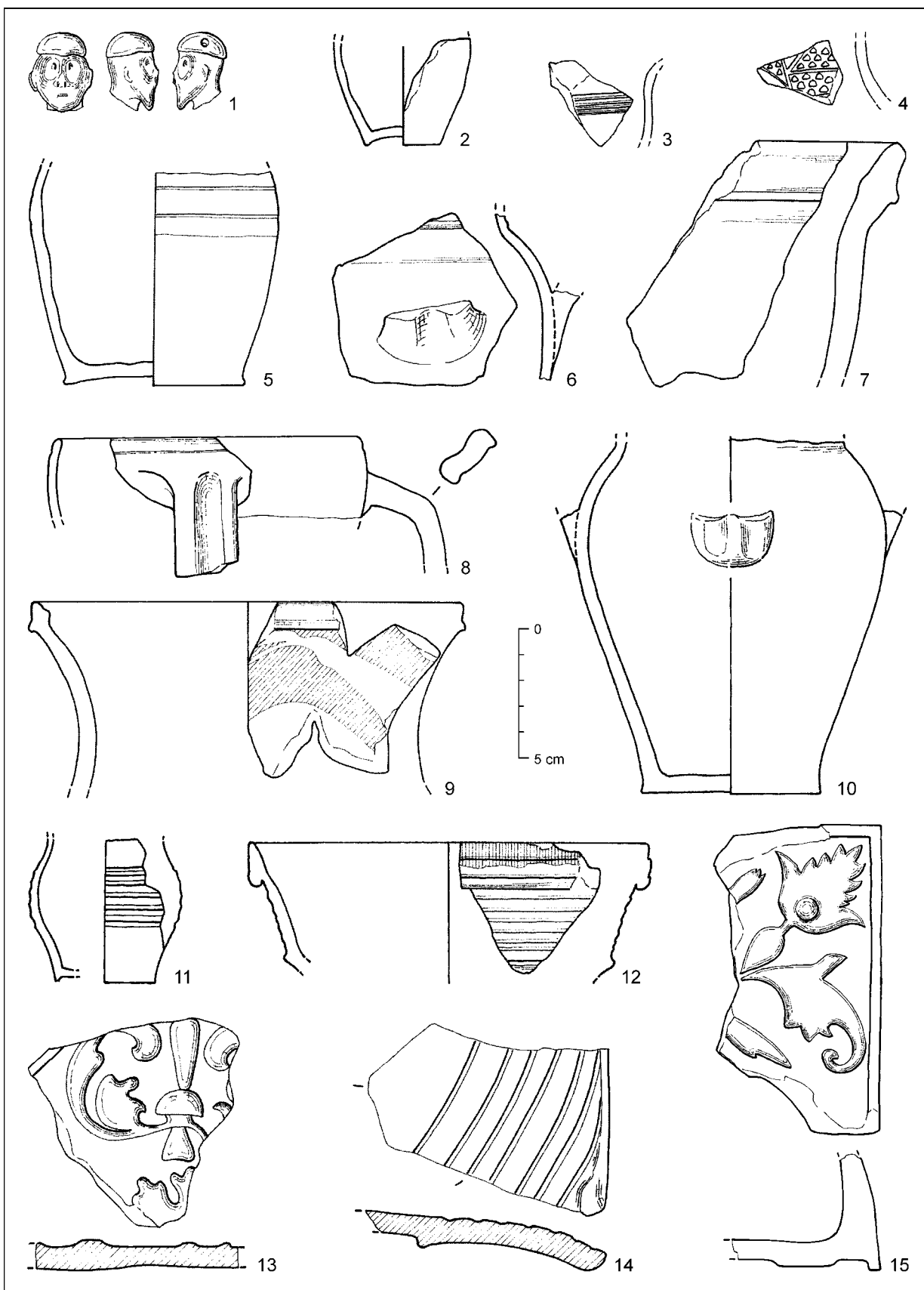
Obr. 41. Košice. Kaplnka sv. Michala. Výber novovekej keramiky zo 16. a 17. stor. z výskumu v roku 2007.

Obr. 42. Košice. Kaplnka sv. Michala. Výber novovekej keramiky zo 16. a 17. stor. z výskumu v roku 2007.

Obr. 43. Košice. Kaplnka sv. Michala. 1–5 – výber novovekej keramiky zo 16. a 17. stor. z výskumu v roku 2007; 6, 7 – vyrytá veduta mesta na spodnej časti nádoby.

Obr. 44. Košice. Kaplnka sv. Michala. 1–12 – výber novovekej keramiky zo 16. až 17. stor.; 13–15 – renesančné kachlice z výskumu v roku 2007.

neskôr sú postupne glazované celé povrchy. Prvú skupinu výzdoby tvorí rytie do povrchu. Vychádza zo staršej tradície, ktorá pretrváva ešte od včasného stredoveku. Výzdoba obežnými líniami alebo vlnovkou je v neskorom stredoveku už zriedkavá. V období novoveku sa s ňou stretávame iba sporadicky. Druhú veľkú skupinu predstavuje radielková a kolková výzdoba, tretiu skupinu tvorí plastická výzdoba. V skúmanej keramike sa stretávame s plastickou lištou na okraji džbánovitej nádoby alebo na tele hrncovitých nádob. Najzaujímavejšou plastickou výzdobou je však fragment nádoby, kde sú zobrazené dve postavy v dobovom oblečení. Ide pravdepodobne o muža a ženu, ktorí sa držia alebo tancujú. Na krku majú typický límec, znak nastupujúcej barokovej španielskej módy 16. stor. Keramická hmota kuchynského riadu a keramická hmota stolového riadu sa líšia štruktúrou a čiastočne aj sfarbením. Materiál na výrobu kuchynskej keramiky, najmä hrncov a mís, zväčša obsahuje prímes menších kremičitých kamienkov a jeho štruktúra je drsná (Rusnák 2011, 166). Materiál na výrobu stolovej keramiky je oproti hrncom jemnejší,

tenkostennejší a jemne plavený. Sivá redukčne pálená keramika tvorí iba 1 % nálezov keramiky.

Medzi najzaujímavejšie keramické nálezy patrí fragment dna nádoby, na ktorom je vyrytá veduta neznámeho mesta. Pochádza z vrstvy datovanej na koniec 16. až začiatok 17. stor. Nádoba je z bledohnedej hlíny, zvnútra glazovaná transparentnou glazúrou. Vyrobená je na rýchlo rotujúcom kruhu, vo vnútri sú stopy po obtáčaní. Veduta mesta je dlhá 200 mm a je vyrytá pri dne nádoby. Nachádza sa na nej vstupná brána s tromi obdĺžnikovými oknami, horná časť budovy je poškodená, nedá sa identifikovať. Za hradbami sa nachádza stredoveké mesto so sakrálnou stavbou s dvomi vežami. Na stavbe sú štyri kríže. Na kresbe jednotlivých stavieb môžeme rozlíšiť rôzne typy okien a strešnej krytiny (obr. 43).

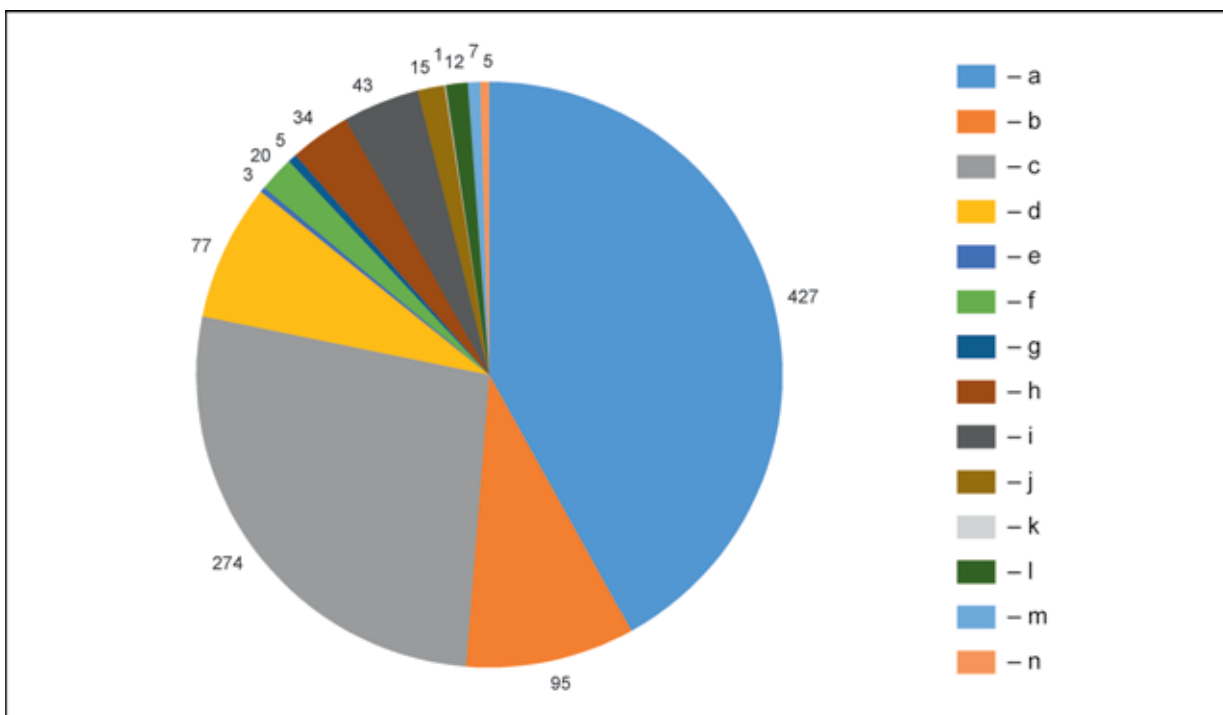
Kachlice

Kachlice tvorili 13 % skúmaného keramického materiálu. Nachádzali sa medzi nimi jednoduché nádobkové a komorové exempláre s rastlinnými a architektonickými motívami (obr. 44). Pri výskume sa nálezy kachlíc koncentrovali v sondách B a C. Tie sa nachádzali na okraji cintorína a odpadové žlaby boli priamo spojené s mestskou kanalizáciou. Najstaršia pohárovitá kachlica pochádza zo sondy D, teda zo severnej Szatmáriovskej prístavby (obr. 45). Kachlica má na východnom Slovensku analógie s kachlicami z Krásnej nad Hornádom (Polla 1986). Telo kachlice je valcovité alebo mierne kónicky sa rozširujúce. Kachlica bola formovaná na kruhu, dno je pomerne hrubé s drsným povrchom. Pravdepodobne bola formovaná na pomaly rotujúcom kruhu (Polla 1986, 242). Ústie kachlice s priemerom 130 mm je kruhové. Telo s výškou 280 mm je v hornej časti zdobené viacerými obežnými žliabkami. Pohárovitá kachlica je v lome hnedo-sivá, preto bola pravdepodobne redukčne vypálená, čo je u nás veľmi zriedkavé a prikláňa sa to k staršiemu datovaniu. Kachlicu z Košíc by sme mohli datovať na koniec 14. stor.

Obr. 45. Košice. Kaplnka sv. Michala. Pohárovitá kachlica z 15. storočia (foto M. Bielich).

Obr. 46. Košice. Kaplnka sv. Michala. Drobné predmety. Štatistické vyhodnotenie. Legenda: a – železný kliniec; b – železný predmet neurčený; c – bronzové kovanie rakvy; d – bronzový predmet neurčený; e – špendlík; f – špendlík; g – kostený predmet; h – kožený predmet; i – korálik; j – sklenený predmet; k – krížik; l – strieborný predmet; m – zlatý predmet; n – organický predmet (drevo).

Druhú skupinu nádobkových kachlíc reprezentuje miskovitý typ. Bohužiaľ, z týchto kachlíc so štvorcovým ústím sa nám podarilo doložiť iba zlomky. Na vonkajšej strane tela sa nachádzali ozdobné obežné línie. Kachlica je v lome červená. Kachlica bola vypálená v oxidačnom prostredí. Tieto typy je možné datovať do 15.–16. stor. Ďalšiu skupinu tvoria komorové kachlice s rastlinnými motívmi, ktoré sa delia na tapetovité a medajlonovité zobrazenia. Od predchádzajúcej skupiny nádobkových kachlíc sa líšia spôsobom výroby. Predná strana bola formovaná v matriciach, kde bol vyrytý negatív definitívneho motívu. Fragment kachlice je s tapetovitým zobrazením. Ide o geometrický prienik kruhov alebo srdc, jasne je identifikovaný aj zvončekovitý kvet. Kachlica je glazovaná olivovozeleňou glazúrou na tehlovočervenej hline, takže bola oxidačne vypálená. Tento typ sa objavuje v Uhorsku od druhej polovice 16. stor. pod vplyvom rastlinných motívov. S tapetovitým vzorom sa na východnom Slovensku stretávame najmä v Košiciach (Mihálik 1942, obr. 35) a okolí Košice-Krásna (Polla 1986, obr. 121: 1, 4).

Fajky

V skúmanom súbore nálezov sa nachádzajú dva zlomky fajok. Bohužiaľ, oba zlomky sa zachovali len vo fragmentárnej podobe. Pochádzajú z prelomu 19.–20. stor., z najmladšieho obdobia výroby hlinených fajok. Kolky, ktoré sú v tomto období bežným rozlišovacím znakom dielne majstra a rozmedzia rokov, v ktorých sa produkovali, sa žiaľ nezachovali. Sú tehlovočervenej farby a povrch je silne vyleštený. Zachovaná je mušlovitá výzdoba na spodnej časti tela. Produkcia fajok na Slovensku v tomto období dosahuje vrchol. Banskoštiavnické fajkárstvo je svetoznáμου značkou (Holčík 1984, 27).

Ďalšie druhy materiálnej kultúry

Väčšina predmetov získaných počas výskumu súvisí s pochovávaním v okolí stavby. Najväčší podiel tvoria železné predmety, a to 51 %. Dominujú klince a kovania rakiev. Druhú skupinu drobných predmetov v primárnych polohách reprezentujú časti oblečenia (kovové gombíky, špendlíky, drobné spínadla a šperky). Väčšina pochádza z konca 15. až polovice 18. stor. (obr. 46).

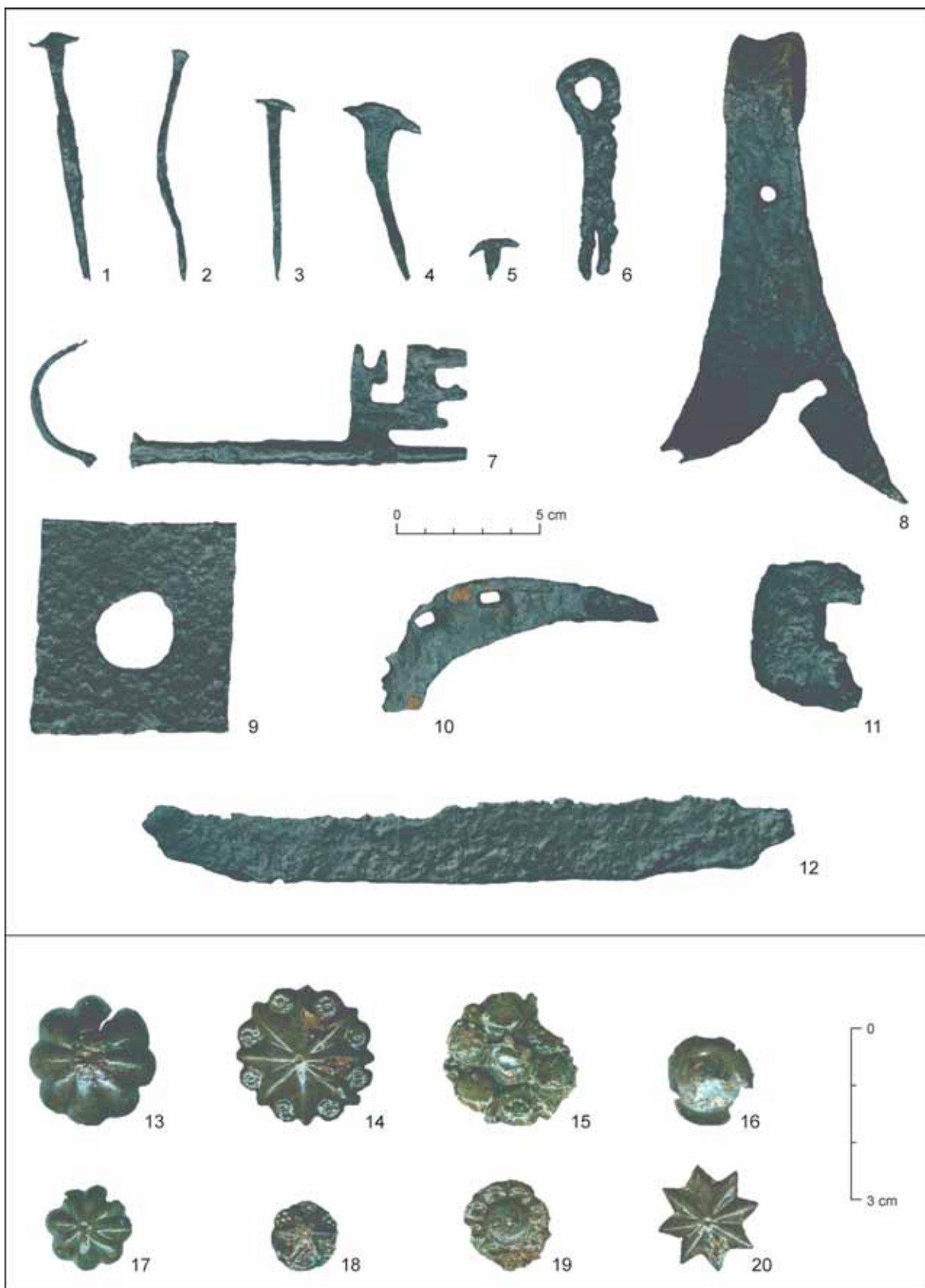
Klince a kovania rakiev

V súbore bolo zdokumentovaných 427 klincov, čo predstavuje 82 % železných predmetov (obr. 47: 1–5). Prevažujú klince s obojstranne krídlatou hlavou, početné sú aj kované bez hlavičky s hranatým telom a vyskytujú sa tiež klince s plochou hlavou. Samostatnú skupinu tvoria klince s jednostranne krídlatou hlavou. Železné kované klince sa nachádzali v primárnych, ale hlavne v sekundárnych polohách. Dĺžka ani hrúbka neboli v neskorom stredoveku a novoveku ustálené. V súbore z okolia kaplnky sa nachádzali klince od 30 mm po 145 mm. Rozdelené sú na malé do 30 mm, stredné od 30 do 100 mm a veľké od 100 do 150 mm. Medzi hlavičkami rozlišujeme tri typy, a to typ do tvaru písmena T, typ strieškovitej hlavičky a hríbikovitej hlavičky. Väčšina z nich slúžila na konštrukciu rakiev a prichytávanie výzdoby na rakvy. V zásype domu južne od južnej sakristie sa našli aj väčšie klince, ktorých dĺžka presahovala 150 mm. Tie boli využívané najmä pri väčších stavebných prácach (spájanie väčších strešných konštrukcií) a súvisia so stavebnými úpravami na kaplnke a Dóme na prelome 19.–20. stor.

Spolu s klincami sa podarilo zdokumentovať a zakonzervovať aj zvyšky bronzových kovaní rakvy, ktoré boli ozdobou drevených truhiel (obr. 47: 13–20). Upevňovali sa na vonkajšie strany jednotlivých dielov rakvy, ktoré boli potiahnuté tkaninou. Lemovali okraje dosiek, a svojim umiestnením na ploche mohli podávať informácie o mŕtvom (zväčša meno, dátum a rok úmrtia; pozri napr. *Bednár/Poláková 2015, 42–44; Ďurišová 2003, 202*). Na druhej strane mohli slúžiť aj na uchytenie tkaniny vypodloženej vo vnútri rakvy na vrchných hranách stien. S takýmito nálezmi sa najčastejšie stretávame pri výskumoch interierov kostolov a dokumentácii rakiev v kryptách a patria už do kategórie novovekých nálezov. V odbornej literatúre sa s nimi stretneme pod rozličnými označeniami – ako cvočky, pukličky, rozetky, klince. Pri výskume kostolných cintorínov sa s nimi zatiaľ stretávame ojedinele, resp. nie sú doposiaľ v slovenskej odbornej spisbe publikované (*Poláková 2015, 197*). Danou problematikou sa v Poľsku zaoberá práca R. Niedźwiade (*2004*), ktorý podrobne analyzuje spôsob uchytenia tkaniny na drevenenej rakve.

Ozdoby rakiev pochádzajú z výskumu interiéru dómu sv. Martina v Bratislave. T. Štefanovičová (*2004, 35*) uvádza, že na niektorých truhlách boli nápisy vybité „kovovými cvočkami“. Drevená rakva bohato zdobená „bronzovými pukličkami“ sa preskúmala aj v interiéri kostola v Podhoranoch-Sokolníkoch (*Paterka a i. 2011, 172*). Nálezy ozdobných klincov sú tiež známe z novovekého cintorína v Košiciach-Krásnej. Ozdobné klince s hladkou alebo hríbikovitou, či terčíkovou hlavičkou spolu s ozdobným kovaním slúžili na výzdobu vrchnákov niektorých truhiel (*Polla 1986, 193, 289, obr. 144 : 1, 2, 4–6, 9–10, tab. XXVI: 13*). Z najmladšieho horizontu hrobov v Trnave pri Bazilike sv. Mikuláša pochádza väčší počet drobných „bronzových rozetiek“, ktoré boli pripevnené železnými klincami na rakvách a slúžili ako ich dekorácia (*Kuzmová/Hrnčiarik 2010, 3*). Medené ozdoby rakiev sa zmieňujú aj z ďalších výskumov kostolných cintorínov (napr. *Soják 2002, 198; Trugly 2008, 167, 168, 257, obr. 99*).

Bronzové kovania sú pri Kaplnke sv. Michala zastúpené 277 kusmi, z nich bolo vyčlenených osem základných typov. Prvý typ tvoria šesťcípce hviezdičky vyhotovené z bronzu alebo striebra. Rozmer hviezdičiek sa pohybuje okolo 25 mm. Na zadnej strane sa nachádza jeden trň na prichytenie tkaniny na rakvu. Možno ich datovať na základe analógií z Krásnej nad Hornádom do 17.–18. stor. (*Polla 1986, 289, obr. 144: 1*). Druhú skupinu tvoria polgulovité strieborné alebo bronzové kovania. Rozmery kovania sa pohybujú medzi 15 až 20 mm. Na zadnej strane sa vyskytuje jeden trň s dĺžkou približne 20 mm. Tento typ sa nachádza spoločne s hviezdičkovitým kovaním, preto ho možno rámcovo datovať do 17.–18. stor. Tretí typ kovania reprezentuje rozeta s ôsmimi podlhovastými lupeňmi. Kovanie je vyrobené z bronzu s jedným 20 mm trňom, pričom priemer rozety je 25,15 a 12 mm. Datovaný je do 17.–18. stor. Štvrtý typ tvorí osemľupienkovitá rozeta s podlhovastými lupeňmi, medzi ktorými sa nachádzajú malé šesťľupienkovité rozetky. Kovanie je z bronzu s jedným 20 mm trňom, priemer rozety je 20 mm. Kovanie tohto typu je datované do 17.–18. stor. Piaty typ stvárňuje šesťľupienkovitá rozeta s podlhovastými lupeňmi, medzi ktorými sa nachádzajú malé šesťľupienkovité rozetky. Kovanie je vyrobené z bronzu s jedným 20 mm trňom, priemer je 10,12 a 15 mm. Datovanie spadá do 17.–18. stor. Šiesty typ predstavuje šesťľupienkovitá rozeta s elipsovými lupeňmi, medzi ktorými sa nachádzajú malé šesťľupienkovité rozetky. Kovanie je z bronzu s jedným 20 mm trňom, priemer rozety je 20 mm. Kovanie tohto typu je datované do 17.–18. stor. Siedmy typ kovania tvorí šesťľupienkovitá rozeta s kruhovými lupeňmi, pričom tri lupienky sú prázdne a tri obsahujú menšie šesťľupienkovité rozetky. Kovanie je z bronzu s jedným 20 mm trňom, priemer rozety je 20 mm. Kovanie je datované do 17.–18. stor. Ôsmy typ reprezentuje sedemľupienkovitá rozeta s podlhovastými lupeňmi, medzi ktorými sa nachádzajú malé šesťľupienkovité rozetky. Kovanie je vyrobené z bronzu s jedným 20 mm trňom a je datované do 17.–18. stor. Priemer rozety je 20 mm. Najčastejšie sa vyskytujúcim kovaním je kovanie šesťľupienkovitej rozety s malými šesťľupienkovitými

Obr. 47. Košice. Kaplnka sv. Michala. Výber drobných železných a bronzových predmetov.

rozetkami v medzipriestoroch. Tento typ tvorí až 48 % nálezov kovaní (131 kusov). Tento typ je datovaný do 17.–18. stor., a to predstavuje poslednú fázu pochovávaní na cintoríne v okolí Kaplnky sv. Michala. Trň väčšiny kovaní dosahuje dĺžku 20 mm. Na základe toho je možné predpokladať, že hrúbka latiek bola minimálne do 20 mm. Na niektorých kovaniach sa na vnútornej strane nachádzajú stopy po tkani-
ne, ktorá bola upevnená na rakvách.

Kľúč

Stredoveké kľúče sú predmetom záujmu archeológov už dlhšie obdobie. Typologicky sú rôznorodé, chronologický málo signifikantné. Zámky a kľúče, či už stavebné alebo stolárske, datuje B. Polla (1986, 261) z Krásnej nad Hornádom rámcovo do 12.–16. stor. Kľúč objavený pri kaplnke je podľa typológie M. Slivku (1981, 238) datovaný do 14. stor. Podobné typy kľúčov sú uložené v depozite Východoslovenského múzea v Košiciach (i. č. F 4067, F 6397). Už v stredoveku boli v Košiciach známe ulice ako Kováčska a Zámočnícka. Kováčstvo a zámočníctvo malo v Košiciach svoj cech a artikuly už v roku 1491 (Halaga 1992, 121; Kemény 1903, 426, 427). Podobné typy kľúčov boli objavené aj v Dominikánskom kláštore v Košiciach (Rusnák 2009b, 394). Na konci stredoveku boli súčasťou hrobovej výbavy. S týmto fenoménom sa stretávame na cintoríne v Krásne (okres Topoľčany), kde O. Krupica (1978, 221, 243) doložil kľúč ako súčasť výbavy v hroboch 317, 734.

Počas výskumu sa podarilo objaviť jeden zlomok stredovekého kľúča (obr. 47: 7). Bol objavený v spodných vrstvách sondy B. Kľúč má kruhovú hlavičku a zubkovitú zásterku. Patril k takzvaným väčším kľúčom, ktoré slúžili na uzatváranie dverí domov. Zložitosť zubkovitej zásterky svedčí o tom, že sa používal na zámok so zložitejším mechanizmom. Na základe analógií je možné kľúč datovať na záver 14.–prvej polovice 15. stor (Slivka 1981).

Podkova

Výbava koňa a voza je pomerne častým nálezom zo stredovekých výskumov. Podkova je železná ochrana kopyta zvierateľa, ktorá sa ku kopytu pribíja zvláštnymi klincami (podkovákmi). Boli to klince na pripavenie podkov na kopytá. V skúmanom súbore z výskumu kaplnky sme identifikovali 3 fragmenty podkovy (tab. IV: 2; V: 5 a XXI: 4). Železná podkova bola objavená v sonde C. Zo známych štyroch typov (Baxa 1982) sa dá priradiť k typu III, ktorým boli podkúvané väčšie ťažné kone (obr. 47: 10). Ďalšie dva zlomky sú veľmi fragmentárne a nedajú sa typovo zaradiť.

Nože

Z výskumu pochádza deväť zlomkov čepelí nožov, ktoré mohli byť využívané v osobnom alebo kuchynskom prostredí (tab. VII: 2, 5; X: 2; XV: 5; XX: 10). Nôž patrí k najbežnejším kovovým kuchynským nástrojom, ktoré sa nachádzajú pri archeologických výskumoch. Kuchynské nože delíme na tie, ktoré slúžili na spracovanie mäsa a na príborové nože. Najdlhšia zachovaná čepel mala dĺžku okolo 19 cm (obr. 47: 12). Išlo o väčší typ kuchynského noža, ktorý slúžil na spracovanie mäsa. Nože mali železné trne, na ktoré sa pravdepodobne uchyťovali drevené alebo kostené rukoväte, tie sa však väčšinou nezachovali. V jednom prípade sa nám zachovala perleťová rukoväť príborového nožíka (tab. X: 5) Rukoväť bola prichytená železnými nitmi, ktoré sú prítomné na viacerých zlomkoch.

Šperky a súčasti odevu

Súčasti odevu sú najčastejším predmetom v neskorostredovekých a novovekých hroboch. Žiaľ, väčšina s nich sa zachová len vo veľmi fragmentárnom stave. Osobitné miesto v spracúvaní kovov má výroba ľudových šperkov. Tu prevažuje výroba pre vlastnú spotrebu alebo pre potrebu najbližších. Reprezentujú ich doplnky odevu a účesu, spinky, gombíky, pracky, ihlice, hrebene, podložky účesov a prstene. V šperkárskych dielňach mohli byť sústredení majstri viacerých výrobných odvetví, napr. zlatníci, kovotepci a kovolejáři. Prelom 17. a 18. stor. bol obdobím, keď sa v šľachtickej a meštianskej odevnej kultúre presadila neskorobaroková móda. Napriek spoločenským odlišnostiam, ktoré v odievaní existovali, v pracovnom oblečení nebol medzi mešťanmi podstatný rozdiel. Sviatočný odev bohatších žien hýril

Obr. 48. Košice. Kaplnka sv. Michala. Výber drobných strieborných a bronzových predmetov.

farbami, čipkovými a mašľovými ozdobami. Kvalitnejší odev sa skladal z rukávco, šnurovačky, živôtika a zástery. Sukne sa šili z brokátu, hodvábu, kamelotu a parterovej látky. Sviatočné živôtky sa zhotovovali z brokátu a damašku, pričom boli zdobené striebrom alebo zlatou výšivkou. Na živôtik sa obliekal lajblík. K spodnému mužskému odevu patrili koše, ktoré sa spínali gombičkami a gate. Na tie sa obliekali nohavice. Ako vrchný odev sa spomínajú mentieky, bundy a kepeny. Súčasťou odevu boli čiapky rozličných farieb, klobúky a tzv. široké klobúky.

Dobový odev bohatého meštana predstavoval významnú investíciu. V prostredí Košíc sa o odeve mešťanov dozvedáme napríklad z nálezov kachlíc, kde je často do detailov vyobrazený súčasný odev. Danú problematiku spracovali vo svojej štúdií *L. Luštková a R. Rusnák (2016)*. Hrobové šaty zdôrazňovali honor pochovanej osoby. V hrobách boli ľudia pochovávaní so šperkmi a predmetmi osobnej, zväčša kresťanskej viery (krížiky, medailóny a ružence). Žiaľ, intenzita pochovania v okolí kaplnky bola veľmi veľká a od 18. stor., keď prichádza k zmene využívania jej okolia, dochádza k neustálemu narušovaniu hrobov. Ide o rôzne záhradné úpravy a výkopy inžinierskych sietí. Na prelome 19. a 20. stor. je pri veľkých rekonštrukčných prácach na Dóme a na Kaplnke tento priestor stavebným zázemím, kde sa nielen hasilo vápno a osekávali kamenné bloky, ale aj miestom, kde bývali robotníci pôsobiaci na stavbe. Veľké množstvo hrobov bolo počas tohto obdobia zničených alebo porušených. Z celkového počtu zdokumentovaných 47 hrobov sa hrobová výbava nachádzala v piatich hrobách. Devociálne, teda náboženské predmety boli objavené iba v dvoch hrobách (30 a 31) v sonde C.

Caravaca krížik

Nálezy kovových krížikov na cintorínoch v novoveku sú bežnou záležitosťou, avšak krížik typu Caravaca je jedinečný svojou zriedkavosťou. V 16. a 17. stor. bol tento typ kríža vyrábaný podľa predlôh z juhošpanielskeho mesta Caravaca de La Cruz a symbolizoval ochranu držiteľa pred morom. Vrchol obľúbenosti dosahuje v Nemecku koncom 17. stor. (*Flek et al. 2009, 450*). Na Slovensku sa tento kríž objavuje vzácné.

Bronzový krížik z Košíc je vo vrchnej časti zlomený, avšak možno ho identifikovať ako Caravaca kríž. Ukončenie koncov kríža je tulipánovité, horná časť je odlomená (obr. 48: 1). Krížik pochádza z hrobu 31 v sonde C, ktorý bol silne narušený. Devociálne predmety pochádzajú v sonde C iba z dvoch hrobov.

Knižné kovanie

Kovové knižné kovania sa objavujú v období gotiky (od druhej polovice 13. storočia). Knihy boli chránené koženou väzbou, v rohoch sa kvôli ochrane začali umiestňovať knižné kovové kovania a spony na uzavretie knihy. Tieto pomôcky mali zamedziť mechanickému poškodeniu a chránili aj pred prenikaním vlhkosti, prachu a škodlivého hmyzu. V období baroka sa knižné kovania a kožené väzby často pozlacovali a pokrývali hnedými morenými kožami.

Z výskumu pri Kaplnke sv. Michala pochádza zo sondy C z hrobu 30 zlomok strieborného nárožníka a časť strieborného spínača z modlitebnej knižky, ktorá bola súčasťou hrobového inventára. Výzdoba spínača je veľmi jednoduchá s geometrickými motívami. Pri nárožníku sa zachovali fragmenty kože, ktorá nesie pozlátenú výzdobu pochádzajúcu z obalu modlitebnej knižky. Ide pravdepodobne o barokovú modlitebnú knižku, ktorú nebožtík držal v ruke (obr. 48: 2, 3). Analogické, avšak bronzové kovania pochádzajú z Prahy z novovekého kapucínskeho cintorína, kde boli tiež súčasťou hrobovej výbavy (*Flek et al. 2009, 420*). Na základe hrobovej výbavy sú tieto hroby datované do druhej polovice 17. až prvej polovice 18. stor.

Pracka

Súčasťou opasku bola pracka, upevňovacie kovanie, nákončie, retiazka, ozdobné kovania remeňa a nit. Najdôležitejšie sú niektoré bronzové pracky, kovania, kostené pracky a ozdobné súčasti opaska. Najmenej signifikantné sú železné pracky. Pri tvarovom rozlíšení jednotlivých súčastí a ozdôb opaska sa vychádzalo z viacerých typológií pre obdobie stredoveku, ale aj novoveku (*Egan/Pritchard 2002; Fingerlin 1971; Heindel 1990; Whitehead 2003; Zúbek 2002*). Opaskové pracky sú bežnou súčasťou hrobovej výbavy mužských hrobov.

Železná pracka s rozmermi 50 x 50 mm pochádza z hrobu 39. Ide o bežnú kvadratickú železnú pracku s trňom z neskorého stredoveku. Všeobecne môžeme povedať, že železné pracky nepatria k signifikantnejším nálezom a sú z hľadiska datovania nevýznamným hrobovým inventárom.

Špendlík

Špendlík mohol plniť ako súčasť odevu rozličné funkcie. Patrí medzi predmety, pri ktorých je ich konkrétne použitie ťažké rozlíšiť, keď nepoznáme jeho primárne uloženie. Slúžili ako odevné a vlasové doplnky k úprave ozdôb a pokrývok hlavy. Vyrábané boli z mosadze, železa, výnimočne z iného materiálu (striebra). Špendlíky patria k pomerne častým nálezom na novovekých kostolných cintorínoch (Poláková 2015, 259).

Špendlíky boli bežnou súčasťou odevu a slúžili často na zopätie v neprispôsobivých častiach látky. Mohli byť použité pri pohrebnom rituáli na naštylizovanie odevu zomrelého.

Z výskumu pochádzajú bronzové špendlíky, ktoré mohli slúžiť pri pohrebných obradoch na zachytenie oblečenia v požadovanom tvare (obr. 48: 8).

Špendlíky sa na území bývalého Uhorska objavujú na konci 14. a začiatku 15. stor., avšak predmetmi každodenného využitia sa stávajú až v 16. a 17. stor. (Mérai 2010, 58). Výskyt špendlíkov na území Slovenska môžeme na základe doterajších nálezov chronologicky len rámcovo zaradiť do obdobia 16.–18. stor., najčastejšie sa s nimi však stretávame v 17. až 18. stor.

Prstene

V úvode je dôležité pripomenúť pre renesančné obdobie charakteristické prstene s očkom. V základnej terminológii sa pre podobný druh prsteňov používa označenie štítkový prsteň s očkom (Bujna a i. 1996, 81). Prstene patria k bežnej výbave na stredovekých a novovekých cintorínoch. Po závesných krúžkoch sú druhým najrozšírenejším predmetom, ktorý slúžil na výzdobu tela. Podľa ich základného tvaru sa delia do troch skupín na drôtené, pásikové a tyčinkové prstene. Tie môžu byť ďalej špecifikované ako jednoduché, so štítkom alebo očkom. Rozdielnosť sa ukazuje v tvare štítka alebo koruny, do ktorej je očko vsadené. Mohli byť zdobené či nezdobené. Dôležité je tiež delenie podľa použitého materiálu na bronzové, strieborné, zlaté, olovené a mosadzné prstene. V prípade zdobeného prsteňa rozlišujeme prstene so štítkom alebo s očkom. Nosili sa na pravej, ale aj ľavej ruke. Každá kostra mala spravidla iba jeden prsteň, vyskytujú sa však aj jedinci s viacerými prsteňmi, napr. na cintoríne v Krásne v hroboch 986, 1566 (Krupica 1978, 287). Nachádzajú sa prevažne v hroboch žien. Dva štítkové prstene pochádzajú zo Salgótarjánú-Zagyvapálfalvy (Bárányné Oberschall 1942, tab. 3: 3b; Darnay 1944, taf. II: 23a, 23b). Ich bližšie nálezové okolnosti však nie sú známe. Jeden zo štítkov nesie rastlinnú výzdobu (štylizovaná ľalia; tab. CLX: 2a, b), druhý symbolickú (dvojramenný kríž; tab. CLX: 1a, b). Mladšiu vývojovú skupinu štítkových prsteňov predstavujú nálezy z vrstiev z Dolných Strhárov (Drenko 1982, 120, obr. 15: 5) a z Radzoviec (Drenko 1980, 76, obr. 11: 1). V oboch prípadoch ide o prstene s obdĺžnikovým štítkom so zaoblenými rohmi. Motívom štítkov sú ryté línie vytvárajúce v strede prekríženie lemované zaoblenými líniami. Tejto skupine mladších štítkových prsteňov môžeme priradiť aj dva prstene z vrstiev kostolného cintorína v Pincinej. Prvý je fragmentárne zachovaný prsteň s kruhovým štítkom a s rastlinnou výzdobou. Druhý predstavuje jednoduchý prsteň s nezdobeným oválnym štítkom (Poláková 2015, 248).

Zlatý prsteň pochádza z sondy D v priestore severnej prístavby Kaplnky sv. Michala, z hrobu 35. Ide o uzatvorený prsteň so štítkom, na ktorom sa nachádzajú dve držiace sa ruky. Pravdepodobne ide o symbol zásnuh. Pod nimi sú prekrížené šípy a žezlo (obr. 48: 4).

Na základe ďalších nálezov z kostolných cintorínov z územia Slovenska môžeme štítkové prstene rozdeliť, zväčša podľa ich motívov, na štítkové prstene s rastlinnou, zvieracou, geometrickou, symbolickou výzdobou a na pečatné prstene s kruhopsom (Poláková 2015, 249). Prsteň z Košíc patrí medzi mladšiu fázu výskytu týchto prsteňov, keď sa objavujú symbolické motívy.

Spínadlo alebo háčik

Háčik sa používal v odievaní v stredoeurópskom prostredí od druhej polovice 15. stor. S najstarším zobrazením sa stretávame v Čechách na obrazení šaša. Pokiaľ ide o vývoj spínania, koncom 15. stor. sa oddelili rukávy od živôtikov a pripevňovali sa na pleciah stužkami. Bola to predovšetkým ozdoba, už

vtedy evidentne funkčná. Je zrejme, že krajčíri boli dômyselnými tvorcami rafinovanej ženskej módy. Pravdepodobne už vtedy sa na výrobe ženských šiat podieľali predovšetkým muži. Funkcia háčikov typu babka a dedko sa ubera dvoma rozdielnymi cestami. Prvý typ tvorí iba funkčný detail oblečenia alebo šperku, háčik je najčastejšie vyrobený z jemného železného drôtu a pri nosení je často neviditeľný. Druhú skupinu tvoria háčiky vyrobené z ušľachtilejšieho kovu, najčastejšie z bronzu. Slúžili na spínanie časti šiat na viditeľnom mieste, kde prebrali dekoratívnu funkciu. Háčiky sa na odeve v novoveku objavujú na čepcoch, šatách a opaskoch (Dušeková 1980, 437). Na základe nálezov sa konštatuje, že rozdielnosť v materiáli a ich rozmiestnenie v hrobe (pod kostrou a pod hlavou zo železa, na hrudníku z bronzu) dokladá rozdielnú funkciu dvoch druhov na rozličných typoch odevu. Na východnom Slovensku a na juhu stredného Slovenska sa vysytujú často v hrobovej výbave najmä v 16.–17. stor. Dvojdielne spínadlá odevu sú veľmi častým nálezom v mladších hrobách na kostolných cintorínoch. Charakteristické sú tým, že sa vyskytujú v pároch, očko a háčik. Priamo z novovekých hrobov pochádzajú z lokalít Divín, Gortva-Bizovo, Pinciná a Plešivec (Poláková 2015, 256).

Háčiky boli objavené v zásype vo vnútri severnej prístavby a nachádzali sa v premiešanej vrstve s nálezmi ľudských kostí (obr. 48: 5). Pôvodne sa nachádzali na odeve pochovaného. Háčik a očko boli vyrobené z bronzového drôtu a zachovali sa v štyroch pároch. Datovať ich možno do obdobia novoveku (16.–17. stor.).

Gombík

Počas výskumu pri Kaplnke sv. Michala sa našlo osem strieborných gombíkov, ktoré pochádzajú z hrobu 36. Ide o detský hrob. Gombíky boli spojené zlatou nitkou s kabátcom, ktorého fragmenty sa podarilo doložiť. Na gombíku sa nachádza rytá geometricko-rastlinná výzdoba. Tento typ gombíkov sa vyskytuje od polovice 17. až do konca 18. stor. na šľachtických a meštianskych kabátoch na východnom Slovensku (obr. 48: 9). Dokladá to napríklad portrét chlapca od Cavaliesa Waluckého z roku 1782.⁷

Ozdobná ihlica

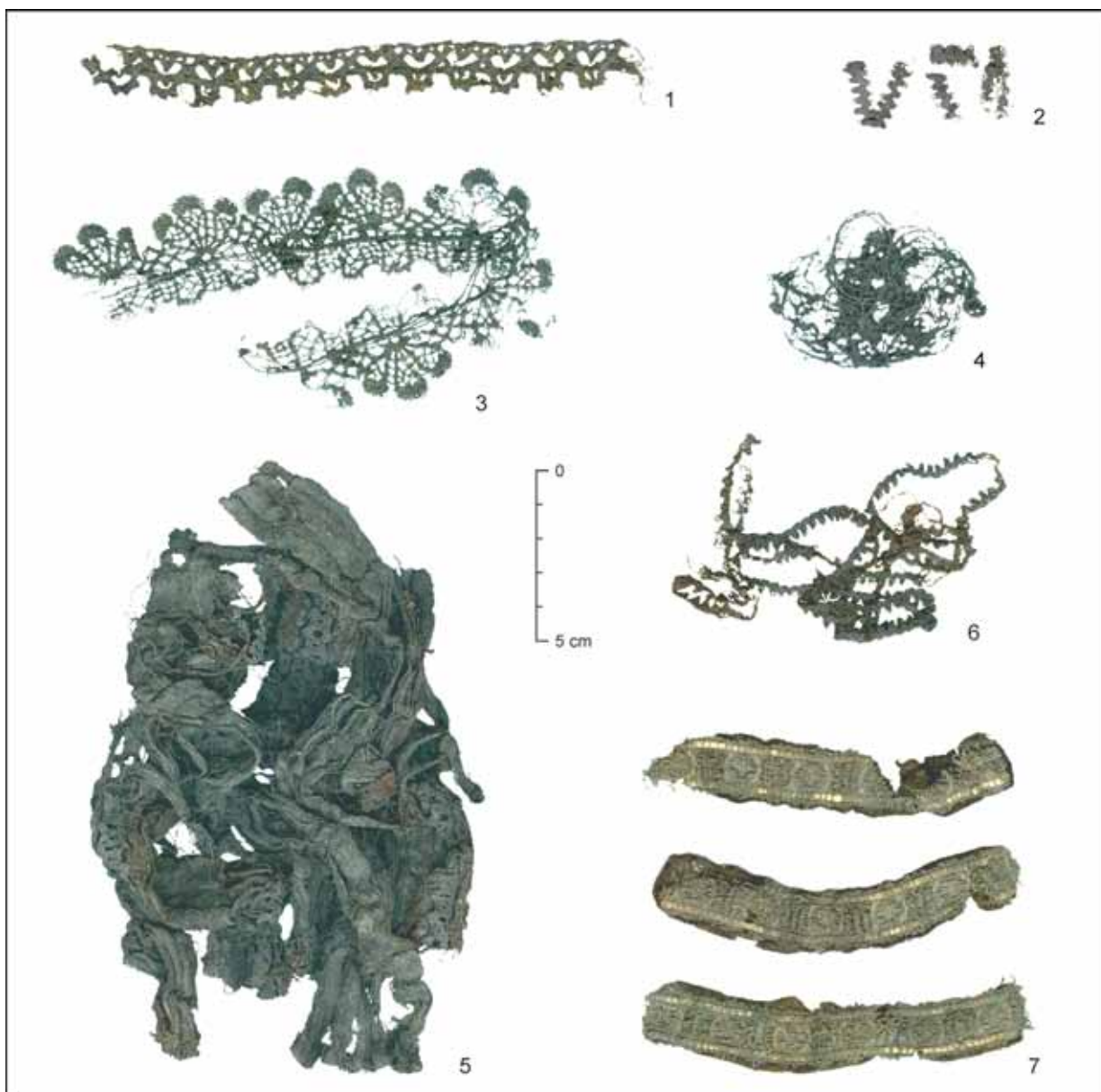
Vlasové ihlice predstavujú významnú súčasť nálezov novovekých hrobov. Mali blízku súvislosť s členkami, pretože podľa etnografických analógií slúžili k jej prichyteniu do vlasov (napr. Nosálová 1977, 112), ale aj k prichyteniu čepca (Botík/Slavkovský 1995, 16). Zároveň mohli byť samostatnou ozdobou účesu a nemuseli súvisieť s inou pokrývkou hlavy. Nálezom z územia Slovenska vo väčšine prípadov chýba miesto ich uloženia v hrobách. Ich primárne umiestnenie môžeme predpokladať v oblasti lebky tak, ako sa napríklad našli vo Svinici v hrobe 42 (Čaplovič 1989, 106) či najnovšie v hrobe pri Kostole Panny Márie vo Vrábľoch (Samuel/Čurný 2012). O spôsobe ich nosenia vypovedá ikonografický materiál a etnografické pramene. Ihlice môžeme podľa tvaru rozdeliť do troch základných skupín, ihlica s hlavicou (typ I), plochá ihlica (typ II) a súmerná ihlica (typ III; Poláková 2015, 236)

V drobných predmetoch z výskumu Kaplnky sv. Michala sa objavila medená ihlica (obr. 48: 6). Mohla slúžiť ako samostatná ihlica na spínanie vlasov. Podľa delenia Z. Polákovej (2015) ide o súmernú ihlicu, typ III. Ihlica so sklenou hlavicou, typ I, sa našla taktiež pri výskume Kaplnky sv. Michala. Tento typ sa mohol používať ešte aj začiatkom 18. stor.

Čepce

V období novoveku sa bežnou pokrývkou hlavy stali čepce. Ide o prejav ľudových tradícií, ktorý vychádza ešte z neskorostredovekých ženských pokrývok hlavy. Čepiec sa stal bežným znakom kroja na Slovensku asi v priebehu 18. stor. Tvar čepca úzko súvisel s typom ženského účesu. Zadná časť, dienko (kolko, vrstek, zadok, zadník, záplatka), pokrývala temeno a tylo (obr. 48: 13). Čelo lemovala prišitá členka (čipka, furma, náčelník, stránka, vrch, vrstek, zúbky). Ojedinele sa k čepcu pripevňovali samostatné vejárovité členky (predek – okolie Bratislavy; čelko – Šariš). Čepiec sa upevňoval zaviazaním tkanice navlečenej do spodnej časti dienk, stuhou previazanou cez čepiec (kantárik, obôcka, prednička, šnúrovačka, uzda, zamatka) a ihlicami. Materiál a techniky zhotovovania čepcov sú rôzne v regiónoch aj dobách. V 18.–19. stor. prevažovalo domáce plátno, paličkované čipky a ich kombinácie. Ojedinele sa

⁷ Zbierka Východoslovenského múzea (i. č. S 774).

Obr. 49. Košice. Kaplnka sv. Michala. Výber textílií získaných z výskumu.

zachoval archaický spôsob pletenia čepcov na krosnách. Vývoj viedol v niektorých regiónoch k väčšej diferencovanosti, často v spojení so zmenou účesu. Vznikli osobitné formy čepcov, na všedné a sviatočné príležitosti. Čepiec bol povinnou súčasťou odevu vydatej ženy. S pokrytou hlavou musela chodiť aj slobodná matka, ktorú začepčili doma do čepca alebo šatky aj bez svadobného obradu. Obrad čepčenia mladuchy bol dôležitou súčasťou svadby a ako symbolický akt pretrváva do súčasnosti (čepčenie šatkou, klobúkom). Pojem „čepiec“ sa v jazyku folklóru ustálil vo význame znaku vydatej ženy.

Nálezy textílií a čepcov sú veľmi časté na novovekých cintorínoch. Z výskumu pochádza niekoľko zlomkov čepcov zdobených najmä čipkou (obr. 48: 10; 49). Vo vnútri sa nachádzala kovová výstuž. Textílie a čepce sú samostatne vyhodnotené v Apendixe 4.

Sklo

Pri výskume stredovekých a novovekých objektov sa často stretávame s nálezmi zo skla. Sú však torzovité a často nie je možné určiť tvar nádoby, z ktorej pochádzajú. Sklo sa dobre uchováva vo vlhkom bah-

nitom prostredí, kde tak nepodlieha rozkladu. Nálezy môžeme rozdeliť na sklenené koráliky, sklenené hlavice ihlíc, tabuľové sklo, okenné terčíky a sklenené nádoby. Používanie okenných terčíkov na zasklievanie bolo rozšírené na našom území v období 13.–17. stor. (Füryová/Janovičková 1986, 203).

Sklo z výskumu Kaplnky sv. Michala môžeme rozčleniť do troch základných skupín: sklo z nádob (obr. 50: 1, 2), technické sklo (obr. 50: 3, 5) a sklo ako súčasť odevu (obr. 48: 7; 50: 4). Sklo z nádob reprezentujú dva zlomky menších flakonovitých nádob, ktoré sú vyrobené z číreho, respektíve modrého skla. Tieto nádoby mohli slúžiť na kozmetické účely a boli používané v novoveku. Druhý nález je zlomok skleneného terčíka z vitrážového skla, ktorý pochádza z výplne okennej tabule novovekého objektu. Tretiu skupinu sklenených predmetov reprezentuje sklenená hlavica bronzovej ihly a silne erodovaná sklenená guľôčka, ktorej funkcia nie je jasná.

Kostené predmety

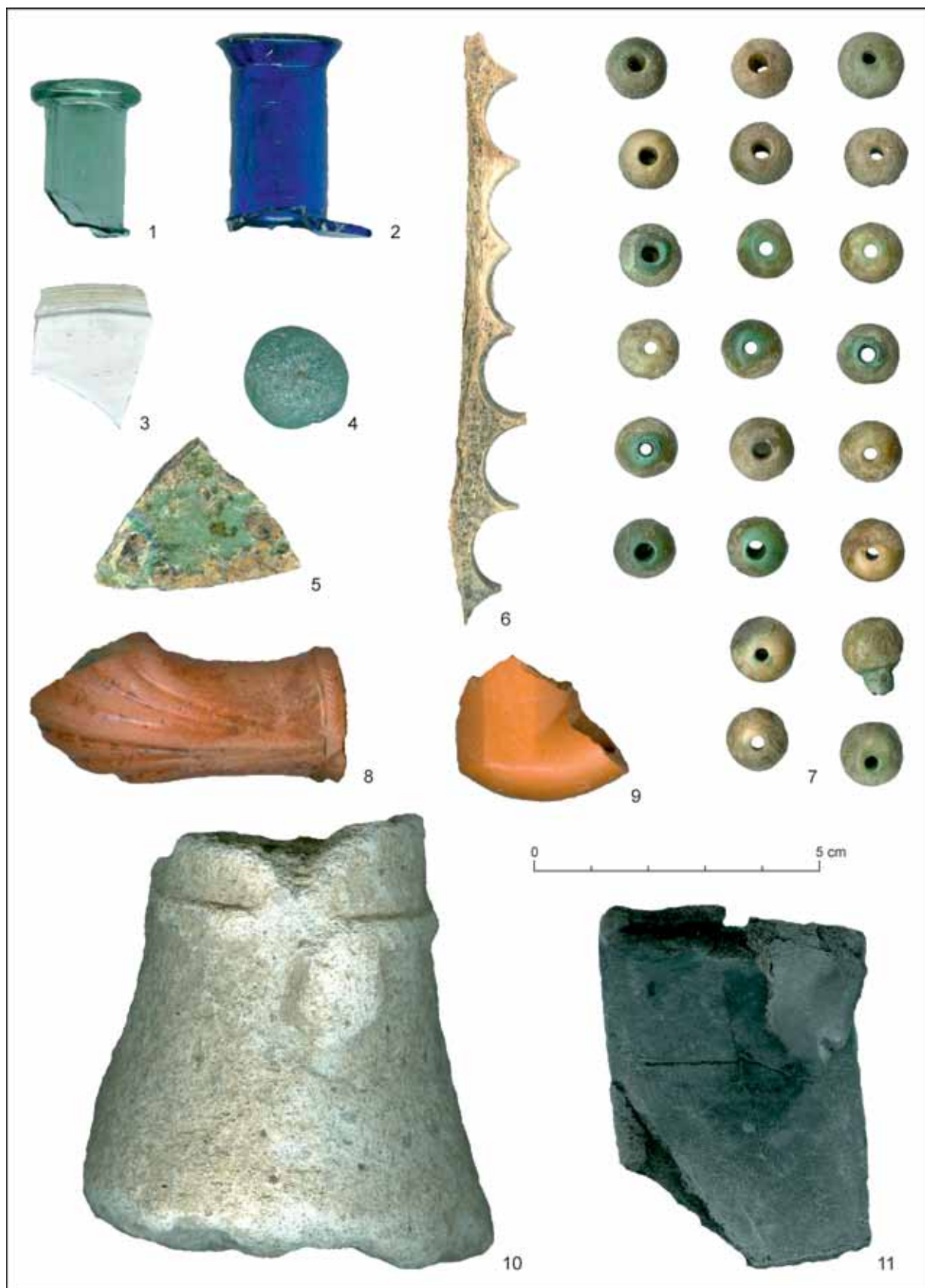
Súpis predmetov z kostí, rohoviny a parohoviny v stredoveku na Slovensku, ktorý v roku 1982 spracoval M. Slivka, svedčí o tom, že tento druh materiálu bol pri archeologických výskumoch zriedkavý (Slivka 1983). Počas posledných rokov narástol počet výskumov neskorostredovekých a novovekých lokalít (hrady a mesta), čo spôsobilo aj nárast nálezov kostených predmetov. Pri výskume Kaplnky sv. Michala môžeme opracované kostené nálezy rozdeliť do troch skupín, a to kostené koráliky pátričiek (tab. II: 4), kostené gombíky a polotovary z kosti (tab. X: 9). Medzi nálezmi nechýba ani zlomok kostenej platničky s dierkami s priemerom 11 mm, ktoré sú vlastne odpadom z výroby kostených gombíkov (obr. 50: 6). Podobné boli objavené napr. v Košiciach-Krásnej (Polla 1986, obr. 141: 11, 12), Bratislave (Polla 1979, 236, obr. 118: 8) a v Nitre na Mostnej ulici (Březinová/Samuel 2007, 52). Kostené pátričky, objavené pri výskume kaplnky, je možné datovať do 16.–17. stor. Ďalšiu skupinu kostených nálezov tvoria tri gombíky s priemerom 15 mm so štyrmi vŕtanými dierkami. Na každom gombíku sa nachádzajú štyri dierky s priemerom 2 mm. Tento typ spínadiel sa objavil zrejme na konci 18. stor. a pretrváva dodnes. Zmenil sa iba materiál, z ktorého sa gombíky vyrábajú. Dnes sa tento typ vyrába z plastických polymérov. Tretiu skupinu tvoria kostené polotovary. Pochádzajú pravdepodobne z lopatky a slúžili na výrobu kostených gombíkov. Tie mali priemer 15 mm. S podobným fragmentom sa stretávame aj v Nitre na Mostnej ulici (Březinová/Samuel 2007, 52, obr. 73b).

Architektonické nálezy

Počas výskumu bolo odobratých šesť vzoriek kameňa, ktoré boli analyzované a tvoria samostatnú časť práce (Appendix 6). Hmotu kaplnky skúmala počas pamiatkového výskumu H. Haberlandová (1993). Základy a hmotu muriva Kaplnky sv. Michala tvorí kremítý chloriticko-sericitický fylit. Makroskopicky ide o horninu sivej až sivozelenej farby. Textúra je tenko bridličnatá so zreteľne viditeľnými plochami bridličnatosti (Sonda 1) a plochami klivaže (Sonda 2). Kameň bol ťažený v kameňolome v Čermeli, ktorý sa nachádza severne od historického jadra Košíc, západne od Hornádu. Kameňolom je znázornený na vojenských mapovaniach na konci 18. stor. a mapách z prvej polovice 19. stor.⁸, ale jeho začiatky môžu siahať až do stredoveku. Opláštenie stavby kaplnky je tvorené z amfibolu (pyroxenický andezit). Andezit je sivý, drobný až stredoporfyrický, celistvý. Základná hmota je hialopilitická a výrastlice tvorí plagioklas, hyperstén, augit a opacitizovaný amfibol (Haberlandová 1993, 91). Lokalita na ťažbu sa nachádzala asi 1,5 km od obce Skároš, v južnej časti Slanských vrchov. Práve výber kameňa, ktorý bol použitý na opláštenie, súvisí s dobrým zachovaním stavby. Kamenná oltárna menza s gotickou paneláciou bola v 17. stor. opravovaná. Je z tufového kameňa a je pôvodná (polovica 14. stor.). Väčšia časť hornej platne s rímou je z pieskovca. Časti panelácie boli vo viacerých etapách opravované, tmelené, blombované a počas poslednej rekonštrukcie doplnené cementom (Haberlandová 1993, 92). Počas výskumu sa neodobralo dostatočné množstvo vzoriek z preskúmaných nových architektur, čo značne komplikovalo materiálové určenie (obr. 50: 10). Odobraté vzorky boli určené iba makroskopicky. Základy južnej sakristie sú budované z kremito chloriticko-sericitického fylitu zelenej farby. Základy severnej prístavby tvoria fility a dacity z blízkyh Slanských vrchov. Ohradový múr bol tvorený z filitov a kremenných pieskovcov, ktoré boli v základoch len hrubo opracované.

⁸ PLAN DER UMGEBUNG VON KASCHAU. Aufgenommen von H. Lorenz, L. Moth, L. Lorsch J. R. No. 15, L. Bro. Barco J. R. No. 34, Gravirt von O. Böhm J. R. No. 15, O. Paletz J. R. No. 34, Brigade G. M. Bro. Maroičič 1857/58.

Obr. 50. Košice. Kaplnka sv. Michala. Výber kostných a ďalších drobných predmetov z výskumu.

ORGANICKÉ NÁLEZY

Archeobotanika⁹

Archeobotanické nálezy dokresľujú environmentálne pozadie Košíc v neskorom stredoveku a novoveku. Bohužiaľ, archeobotanický materiál sa zachoval hlavne v sonde C, ktorou prechádzal odpadový žľab. V čiernej bahnitej hline sa zachovali najmä drevené predmety (Appendix 5).

Zaujímavým nálezom bol fragment kôstky broskyne (*Persica vulgaris*) objavený v sonde B (14. až 15. stor.). Ide o prvý nález na východnom Slovensku, ktorý súvisí so stavom bádania v danom priestore. Kôstky broskýň sa objavujú na našom území už od doby laténskej (Hajnalová 2001, 68). V stredoveku sú kôstky doložené na deviatich lokalitách na Slovensku.

Archeozoológia¹⁰

Väčšina zvieracích kostí je fragmentárnej povahy so stopami po sekaní, rezaní alebo pílení. Niektoré kosti boli ohryzené psom. Analyzované kosti pochádzajú výlučne z domácich druhov zvierat: hovädzí dobytok (*Bos taurus*), ovca (*Ovis aries*), koza (*Capra hircus*), ošípaná (*Sus domesticus*), kôň (*Equus caballus*). V materiáli sú aj zvyšky bližšie neidentifikovaného vtáka, pravdepodobne domácej husi alebo kačice (*Anser/Anas*). Dve zvieracie kosti boli opracované ľudskou rukou za účelom zhotovenia nástroja (Miklíková 2009, 144). Kostí zvierat sú pôsobením okolitého zásypu v prevažnej miere tmavo sfarbené, tmavohnedé, niekedy s čiernymi ťaškami.

Malakofauna¹¹

Počas výskumu sa podarilo v sonde C doložiť zlomok korýtka z najspodnejšej vrstvy kanálu Čermeľského potoka. V našich vodách je najznámejšie, aj keď nie najhojnejšie, korýtko riečne (*Unio crassus*), ktoré dosahuje dĺžku lastúry až 90 mm. Vyskytuje sa len v tečúcich vodách, často v menších potokoch. Glochidia, ako označujeme jeho larvy, parazitujú na žiabrách rýb. Korýtko sa dožíva 12–15 rokov a jeho vek možno približne určiť podľa prírastkov na lastúre. Vzhľadom sa mu podobá šklabka veľká, ktorej lastúry dosahujú dĺžku až 220 mm. Žije však aj v stojatých a hlbších vodách.

ZÁVER

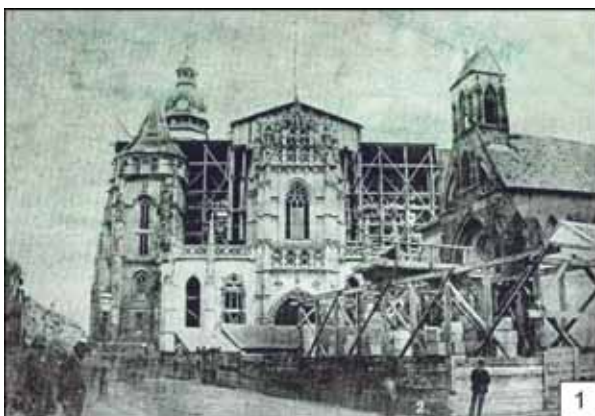
Kaplnka sv. Michala v centre mesta Košice bola v rokoch 2006 a 2007 skúmaná počas záchranného archeologického výskumu. Výsledky potvrdili staršie teórie o zložitom stavebnom vývoji kaplnky a zároveň otvorili nové otázky vývoja sakrálneho srdca Košíc. Na záver sa pokúsime interpretovať výsledky výskumu v komparácii s písomnými prameňmi a výsledkami jednotlivých analýz.

Najstarší písomný prameň o kaplnke pochádza z roku 1452 a viaže sa na rok 1428 (Wick 1936, 384). Analogický pôdorys ako karner sv. Michala v Košiciach má karner škótskych benediktínov vo Viedni zo začiatku 14. stor. (Balászik 1993, 2, 4). Mladšia paralela pochádza z roku 1470 z bavorského Ochsenfurthu, kde je osárium rovnako členené arkádou na dva trakty (Balászik 1993, 5). Z tejto najstaršej fázy existencie kaplnky sa nám nepodarilo doložiť žiadne priame archeologické nálezy, okrem nálezu mince Karola Roberta z Anjou. Podľa písomných prameňov (Wick 1928, 138, 139) kaplnka plní svoju funkciu osária do 70. rokov 18. stor. Južná sakristia, prvá stavebná úprava pôvodnej kaplnky, bola postavená okolo roku 1508. Existenciu a presné rozmery potvrdila sonda A (2006/2007). Vo vnútri bolo zdokumentovaných aj niekoľko hrobov pravdepodobne z druhej polovice 15. stor. V tomto období dal košický rodák J. Szatmári, biskup z Péczu, rozšíriť kaplnku o severnú časť. Vtedy bola prerazená

⁹ Spracovala Ing. J. Mihályiová.

¹⁰ Spracovala Mgr. Z. Bielichová.

¹¹ Spracoval prof. J. Šteffek.

Obr. 51. Košice. Kaplnka sv. Michala. Historický záber kaplnky (archív autora).

severná stena, zbúrali stojacu sakristiu, zamurovali aj oratórium svätyne a točivé schody vedúce na chór. Severná prístavba sa potvrdila v sonde D (2007). Podarilo sa doložiť nielen rozmery, ale aj zvyšky nivelety podlahy a kryptu v rámci prístavby. Namiesto zbúranej sakristie vystavali novú, umiestnenú pri vchode na južnej strane (Duchoň 2006, 11). V roku 1771 jágerský biskup Karol Esterházy zakázal pochovávanie na cintoríne okolo Kaplnky sv. Michala a Dómu sv. Alžbety. Cintorín okolo Kaplnky sv. Michal (*caemeterium maius*) a cintorín okolo Dómu sv. Alžbety (*caemeterium minus*) boli ohradené do konca 16. stor. železným plotom a neskôr kamenným múrom (Henszelman 1996, 2). Kamennú ohradu dal v roku 1805 po dohode s mestskou radou rozobrať košický biskup A. Szabó (Wick 1936, 147). Lokalizácia pôvodného ohradového múru bola zrejme trochu iná ako ohrady po roku 1904, keďže medzi zbúraním jednej a postavením druhej je hiát 100 rokov (Ďurišová 2003, 204). Počas výskumu v roku 2007 bol doložený priebeh kamenného ohradového múru v okolí kaplnky. V sonde B a B2 bol priebeh múru na východnej strane. V sonde C2 sa našla časť západného ohradového múru cintorína. K nemu bola v 60. rokoch 19. stor. pristavaná technická stavba na prípravu malty pri rekonštrukčných prácach na Dóme a kaplnke. V sonde C2 sa objavil aj novoveký múr (Z – V), pravdepodobne zvyšok stavby situovanej medzi kaplnkou a Dómom v západnej časti. Sonda D bola situovaná do priestoru severnej prístavby J. Szatmáriho. Postupne sa podarilo odkryť celé základy obdĺžnikovej stavby, ktorá bola Stehlovými úpravami odstránená. Tri oporné piliere sa nachádzali na severnej stene a mali rôznu dĺžku. To pravdepodobne súvisí so statickými pomermi v okolí stavby. V interiéri sa našlo niekoľko hrobov, najvrchnejšie pochádzali z baroka a súviseli s pochovávaním zomrelých do podlahy prístavby. Podarilo sa však nájsť aj hroby s orientáciou V – Z, ktoré súvisia s obdobím pred výstavbou severnej prístavby a datované sú tak do obdobia konca 14. stor. až 15. stor. V prepojení s hlavnou loďou kaplnky sa nachádzala cezúra, ktorá jasne ukazovala, že základy prístavby boli vyhlbené plytšie ako základy karnera. V juhozápadnej časti severnej prístavby, pri vstupe do karnera, sa podarilo zdokumentovať zvyšky maltovej vrstvy s lomovým bridlicovitým kameňom, ktorý mohol byť pod dlažbou prístavby. V strede severnej prístavby sa nachádzala krypta. Zachovali sa z nej len schody v strede. Využívala severnú stenu kaplnky ako svoju južnú hranicu. Súčasný vstup do severnej sakristie sa nachádzal presne v mieste krypty a bol vybudovaný až do asanácií severnej prístavby. V sonde E, vo východnej časti, bol preskúmaný vstup do karneru z východu. Ide o kamennú konštrukciu vybudovanú v roku 1778 a asanovanú počas Stehlových úprav kaplnky. V exteriéri sa zachovali iba tri schody. Ďalšie schody pokračujú pod múrom presbytéria kaplnky a ústia do karneru pod kaplnkou, kde je doteraz po tomto vstupe stopa. Sonda F, situovaná oproti vstupu na východnej stene z exteriéru, potvrdila v nadmorskej výške 203,12 m základovú špáru objektu.

V šiestich sondách sa podarilo postupne identifikovať priebeh stavebných úprav jej okolia a vývoj pochovávaní. Väčšina hrobov cintorína bola zničená pri jeho premene na park v 18. stor. Posledné veľké stavebné práce tu prebiehali na prelome 19.–20. stor., keď došlo k veľkej rekonštrukcii Dómu a kaplnky (obr. 51). Postupne bol priestor narušovaný aj v priebehu 20. stor. kladením rôznych inžinierskych sietí. Je zaujímavé, že aj kladenie optických káblov na začiatku 21. stor. neprebiehalo pod odborným dohľadom archeológa, keďže nami identifikované káble prechádzali priamo cez južnú sakristiu Kaplnky sv. Michala.

Získané archeologické nálezy pochádzajú zväčša z 15.–19. stor., teda z obdobia neskorého stredoveku a novoveku. Archeologický materiál, získaný v rokoch 2006–2007, možno rozdeliť do štyroch časových horizontov: starší stredoveký materiál (druhá polovica 14. až prvá polovica 15. stor.), mladší stredoveký materiál (druhá polovica 15. až prvá polovica 16. stor.), novoveký materiál (druhá polovica 16. až 17. stor.) a mladší novoveký materiál (18.–19. stor.).

Počas výskumu bolo získaných 3973 fragmentov keramiky. Fragmentárnosť dovoľovala zrekonštruovať iba malé percento nádob, celkovo 22 kusov. Keramika je rozdelená na kuchynskú a stolovú, pričom pomer nádob je približne rovnaký. Medzi stolovými nádobami prevládajú poháre a medzi kuchynskými prevažujú hrncovité tvary. Získanú keramiku možno chronologicky rozdeliť do dvoch skupín: neskorostredoveká a novoveká keramika. Pričom výrazne dominuje novoveká keramika. Najmladšiu skupinu keramických nálezov predstavujú dva zlomky fajok. Bohužiaľ, oba zlomky sa zachovali len vo fragmentárnej podobe. Pochádzajú z prelomu 19.–20. stor., z najmladšieho obdobia výroby hlinených fajok.

Väčšina drobných predmetov získaných počas výskumu súvisí s pohrebným rítom. Najväčší podiel tvoria železné predmety, a to 51 %. Dominujú klince a kovania rakiev. Druhá skupina drobných predmetov v primárnych polohách reprezentujú časti oblečenia (kovové gombíky, špendlíky, drobné spínadla a šperky). Väčšina pochádza z konca 16. až polovice 18. stor.

Z cintorína pochádzajú zväčša nálezy spojené s odievaním (šperky a súčasti odevov) a zo zásypových vrstiev v okolí základov ohrady cintorína a z odpadového žlabu západne od kaplnky aj predmety zo života mesta na prahu novoveku. Medzi najzaujímavejšie predmety patrí tzv. Caravaca krížik. V 16. a 17. stor. bol tento typ kríža vyrábaný podľa predlôh z juhošpanielskeho mesta Caravaca de La Cruz a symbolizoval ochranu držiteľa pred morom. Vrchol obľúbenosti dosahuje v Nemecku koncom 17. stor. Väčšina predmetov pochádza zo zásypových vrstiev a dala sa len veľmi ťažko priradiť k jednotlivým hrobom.

Počas archeologického výskumu bolo získaných iba 5 mincí. Najvzácnejšou a najstaršou mincou je strieborný groš uhorského kráľa Karla Roberta z Anjou (1307–1342). Tento typ mince je v priestore Slovenska veľmi vzácný a pochádza z obdobia budovania kaplnky sv. Michala. Najmladšia minca je medená poltúra z roku 1707, ktorá je bežnou mincou začiatku 18. stor.

Pri výskume Kaplnky sv. Michala sme identifikovali aj niekoľko kostených predmetov. Nálezy môžeme rozdeliť do troch skupín: kostené koráliky pátričiek, kostené gombíky a polotovary z kosti. Prvé dve skupiny súvisia s cintorínom, ktorý sa nachádzal bezprostredne v okolí kaplnky. Polotovary na výrobu kostených gombíkov pochádza z profánnej časti mesta Košíc.

Pri výskume boli získané aj textilné a kožené zvyšky odevov. Medzi textíliami sa objavujú rôzne čipky z okolia hlavy, ale aj zvyšky odevov, ktoré boli zakonzervované kovovými časťami odevu. Kožené predmety sa zachovali v čiernej bahnatej vrstve, ktorá slúžila ako žlab pred výstavbou kameného ohradového múru cintorína v roku 1585. Väčšinu týchto predmetov je možné datovať na koniec 16.–18. tor.

Archeoobotanické nálezy dokresľujú environmentálne pozadie Košíc v neskorom stredoveku a novoveku. Bohužiaľ archeoobotanický materiál sa zachoval hlavne v sonde C, ktorou prechádzal odpadový žlab. V čiernej bahnatej hline sa zachovali najmä drevené artefakty. Zaujímavým nálezom bol fragment kôstky broskyne (*Persica vulgaris*) objavený v sonde B (14.–15. stor.). Analýza driev rakiev zo 16.–17. stor. určila jedlu ako najbežnejší materiál pri ich výrobe.

Väčšina zvieracích kostí je fragmentárnej povahy so stopami po sekaní, rezaní alebo pílení. Niektoré kosti boli ohryzené psom. Analyzované kosti pochádzajú výlučne z domácich druhov zvierat: hovädzí dobytok, ovca, koza, ošípaná, kôň. V materiáli sú aj zvyšky bližšie neidentifikovaného vtáka, pravdepodobne domácej husi alebo kačice. Dve zvieracie kosti boli opracované ľudskou rukou za účelom zhotovenia nástroja. Počas výskumu sa podarilo v sonde C doložiť zlomok korýtka z najspodnejšej vrstvy kanálu Čermelského potoka.

Geofyzikálny prieskum sa realizoval na severnej a južnej strane Dómu sv. Alžbety, v priestore medzi Kaplnkou sv. Michala a Dómom sv. Alžbety. Na výslednej mape magnetických anomálií sme identifikovali v interiéri katedrály staršiu fázu stavby, ktorá sa predpokladala, ale zatiaľ nie je archeologickým výskumom doložená. Krypty identifikované v interiéri boli známe. Priebeh ohradového múru sme identifikovali západne od katedrály a juhovýchodne od kaplnky. Spojením archeologického výskumu a merania je možné identifikovať väčšinu priebehu ohradového múru.

Z dvoch sezón archeologického výskumu priestoru medzi chrámom sv. Alžbety a Kaplnkou sv. Michala pochádza súbor stavebnej keramiky, ktorý pozostáva z tehliel, dlaždíc a strešnej krytiny. Konkrétne ide o 13 tehliel a ich zlomky, tri dlaždice a zlomky z viac ako 50 kusov strešnej krytiny. Tehly a strešná krytina pochádza z rekonštrukčných prác z konca 19. až zač. 20. stor.

Archeologický výskum aj napriek svojmu menšiemu rozsahu, z hľadiska veľkých výskumov ako Aupark alebo Hilton v historickom centre Košíc, priniesol množstvo poznatkov o duchovnom živote v meste v priebehu neskorého stredoveku a novoveku. Kaplnka sv. Michala, jediný zástupca burgundskej gotiky u nás, postupne odhaľuje život ľudí, ktorí sa utiekali k Bohu v tento pre kresťanstvo ťažký čas. Obdobie reformácie a náboženských vojen je priamo spojené s týmto územím a so sakrálnou stavbou, preto aj jej hlbší výskum môže priniesť viac svetla do rozporuplného obdobia dejín Košíc.

APENDIX 1

GEOFYZIKÁLNY PRIESKUM

Ján Tirpák

Geofyzikálny prieskum sa realizoval na severnej a južnej strane Dómu sv. Alžbety, v priestore medzi Kaplnkou sv. Michala a Dómom sv. Alžbety. Pri georadarovom meraní sa použila aparátúra RAMAC-X-3M od firmy Geoscience Mala (Švédsko) a tienená anténa o frekvencií 250 MHz. Radarová anténa bola ťahaná po trávnom, asfaltovom i kamennom povrchu. Vzhľadom na to, že merania prebiehali v rôznych prostrediach, tak aj pre stanovenie hĺbok preniku radarových vln sa zadávali hodnoty s rozdielnymi permitivitami ϵ_r a mernými odpormi, resp. vodivosťami pre jednotlivé vrstvy i pripovrchové nehomogenity. V tomto prípade sa predpokladala relatívna permitivita $\epsilon_r = 9$ a rýchlosť pre $v_r = 0,1$ m/ns na tvrdých povrchoch a $\epsilon_r = 18$ a rýchlosť pre $v_r = 0,07$ m/ns na trávnom povrchu. Georadarovým meraním sa získali časové rezy, ktoré boli následne spracované vo forme vertikálnych radarogramov. Na spracovanie údajov bol použitý softvér GPR_SLICE od firmy Geophysical Archaeometry Laboratory z USA. Výsledky meraní GPR sú prezentované vo forme vertikálnych a horizontálnych rezov, ako aj 3D vizualizáciou radarogramov. Meranie sa uskutočnilo na 17. plochách s hustotou bodov $0,2 \times 0,5$ m a celkovou rozlohou 2930 m^2 .

Výsledky georadarových meraní

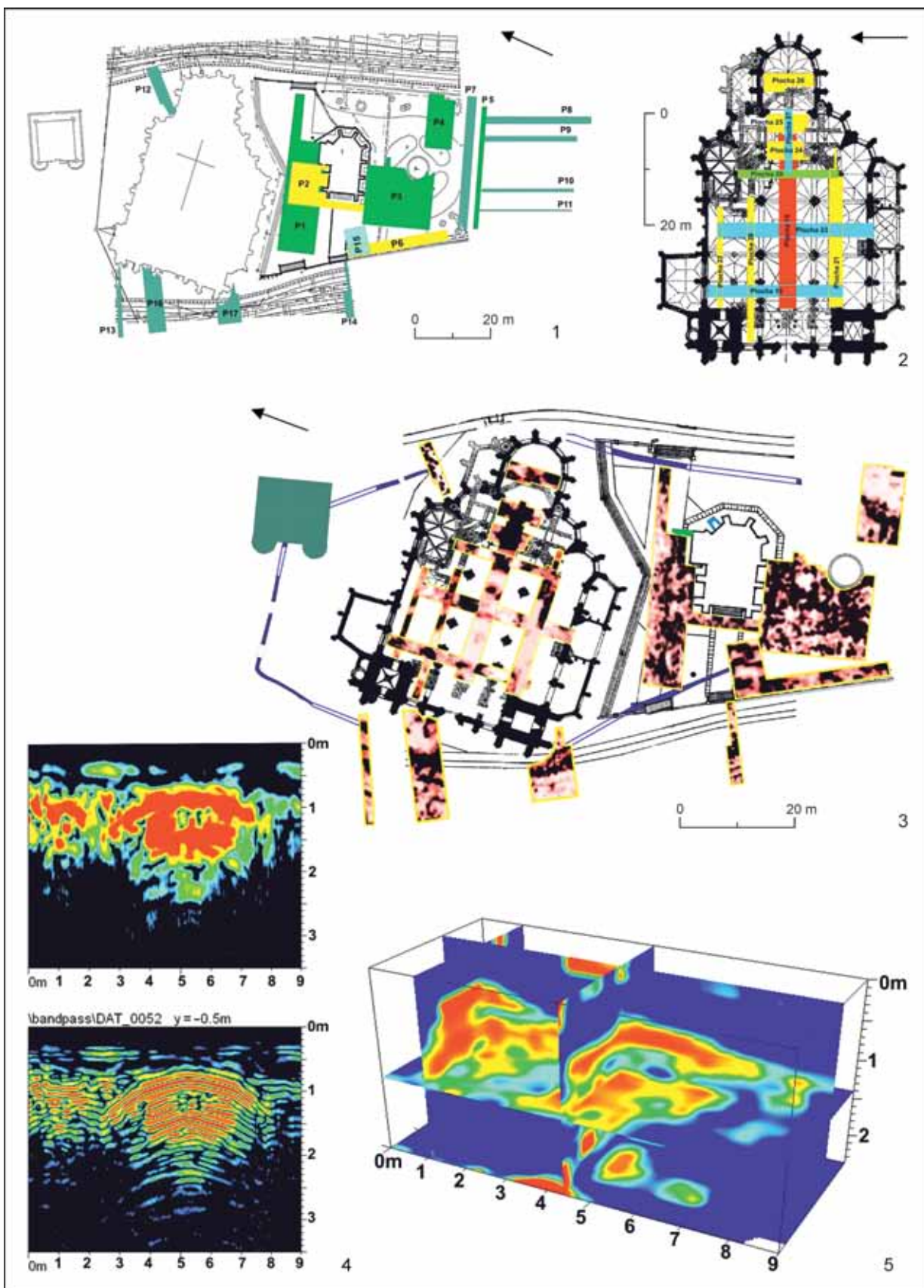
Vzhľadom na veľký rozsah georadarových meraní sú v predloženej práci uvedené detailnejšie výsledky z plochy 1a z plochy 17, ako aj súhrnné výsledky z plôch 1 až 17 vo forme georadarových horizontálnych rezov pre vrstvu v hĺbkach od 70 do 90 cm. Na ploche 1 boli georadarovým meraním zistené nehomogenity, ktoré sa nachádzali v hĺbkach od asi 0,3 m do 2,3 m. Horizontálne georadarové rezy a 3D vizualizácia radarogramov ukazujú, že na skúmanej ploche pod povrchom terénu sa vyčlenili výrazné lineárne anomálie, z ktorých časť indikuje zvyšky architektúry. Tie súvisia so stredovekou zástavbou a časť anomálií indikuje priebeh inžinierskych sietí. Na ploche 17 boli zistené georadarovým meraním nehomogenity, ktoré sa nachádzajú v hĺbkach od približne 0,3 m do 2,0 m. 3D vizualizácie radarogramov ukazujú, že na skúmanej ploche, pod povrchom terénu, sa vyčlenili výrazné lineárne anomálie, z ktorých jedna časť indikuje zvyšky architektúry – ohradový múr cintorína, ktoré súvisia so stredovekou zástavbou. Druhá časť anomálií indikuje priebeh inžinierskych sietí – električková trať, kanalizácia a pod.

Súhrnné výsledky georadarového merania na plochách 1–17 sú zobrazené vo forme horizontálnych rezov pre vrstvu v hĺbkach od 70 do 90 cm. Hodnoty s vysokou amplitúdou (označené čiernou farbou) indikujú prítomnosť archeologických objektov, zvyšky architektúry alebo objekty vyplnené kamennou deštrukciou a časť anomálií indikujú priebeh inžinierskych sietí.

Meranie v okolí Dómu sv. Alžbety malo za cieľ zistiť priebeh pozostatkov ohradového múru cintorína a stavebné aktivity v okolí Kaplnky sv. Michala. Na základe výsledkov geofyzikálneho výskumu sa uskutočnil zisťovací archeologický výskum v miestach jednotlivých anomálií. V priestore radarových anomálií sme umiestili jednotlivé sondy.

Dóm sv. Alžbety

S cieľom zistiť informácie o stave zachovalosti základov pôvodného kostola v interiéri Dómu sv. Alžbety, ako aj nedeštruktívne preskúmať dve krypty, ktoré boli prístupné, bol realizovaný geofyzikálny prieskum georadarovou metódou. Radarová anténa bola ťahaná po mramorovej dlažbe. Pre stanovenie hĺbok preniku radarových vln bola uvažovaná relatívna permitivita $\epsilon_r = 9$ a rýchlosť $v_r = 0,1$ m/ns. Georadarovým meraním sa získali časové rezy, ktoré boli následne spracované vo forme vertikálnych radarogramov, čím sa získali vlnové obrazy prostredia. Na spracovanie údajov bol použitý softvér GPR_SLICE od firmy Geophysical Archaeometry Laboratory z USA. Výsledky meraní

Obr. 52. Košice. Kaplnka sv. Michala. Plán a výsledky georadarového merania (zamerali J. Tirpák, M. Bielich).

GPR sú prezentované vo forme vertikálnych a horizontálnych rezov, ako aj 3D vizualizáciou radarogramov (obr. 52: 4). Georadarové meranie sa uskutočnilo na 11 plochách s hustotou bodov 0,2 x 0,5 m s celkovou rozlohou 770 m².

Výsledky georadarových meraní

Vzhľadom na veľký rozsah meraní sú v práci uvedené detailnejšie výsledky z plochy 25, ako aj súhrnné výsledky meraní z plôch 18–28 vo forme georadarových horizontálnych rezov pre vrstvu v hĺbkach od 70 do 90 cm. Na ploche 25 boli georadarovým meraním zistené nehomogenity, ktoré sa nachádzajú v hĺbkach od asi 0,3 m do 2,5 m. Vertikálny georadarový rez na profile 52 v smere S – J a kombinácia vertikálnych a horizontálnych radarogramov poukazujú, že na skúmanej ploche sa pod povrchom terénu vyčlenili výrazné anomálie, ktoré súvisia s prítomnosťou centrálnej krypty v metráži 3 až 7 m. Súhrnné výsledky georadarového merania v interiéri Dómu sv. Alžbety, uskutočnené na plochách 18 až 28, sú zobrazené v tvare horizontálnych rezov pre hĺbky 70–90 cm. Hodnoty s vysokou amplitúdou (označené čiernou farbou) indikujú prítomnosť archeologických objektov – zvyšky architektúry (obr. 52: 3), ktoré súvisia so staršou fázou kostola a prítomnosť dvoch krypt, ktoré boli meraním skúmané (obr. 52: 4, 5).

APENDIX 2

TECHNICKÁ KERAMIKA

Marián Čurný

Z dvoch sezón archeologického výskumu priestoru medzi Dómom sv. Alžbety a Kaplnkou sv. Michala pochádza súbor stavebnej keramiky, ktorý pozostáva z tehliel, dlaždíc a strešnej krytiny. Konkrétne ide o 13 tehliel a ich zlomky, tri dlaždice a zlomky z viac ako 50 kusov strešnej krytiny (obr. 53; 54).

V súbore strešnej krytiny sa vyskytujú zlomky z plochej strešnej krytiny typu bobrovka. Krytina bola vyrobená ručne stieraním vo forme. Svedčí o tom aj spôsob vyformovania tzv. nosa na uchytenie na konštrukciu strechy. Povrch košických bobroviek je z polovice až dvoch tretín pokrytý glazúrou, pričom sa vyskytuje žltá, zelená, olivovozelená, hnedá a modrá glazúra. V prípade modrej glazúry ide o olovnatociničitú nepriehľadnú glazúru, ostatné sú transparentné glazúry. Glazúry boli nanášané priamo na črep bobroviek, iba ojedinele je zastúpená biela podkladová engoba. Rozdielnosť intenzity farieb glazúr súvisí nepochybne s množstvom farbiacich minerálov v glazúrach. Po tvarovej stránke pozostával celý súbor z bobroviek so zaobleným ukončením so segmentom, ale aj bez neho (kolmá hrana).

Glazovaná strešná krytina sa objavuje (Kráľová 2007, 52) na území Slovenska výnimočne od druhej polovice 19. stor. a používala sa výhradne na významnejšie a reprezentačné budovy („Modrý kostolík“ – kostol sv. Alžbety v Bratislave, dostavba neogotického krídla radnice v Bratislave, bývalý poštový palác v Bratislave, Spolkový gazdovský dom v Skalici). Doposiaľ solitérnym dokladom používania glazovanej strešnej krytiny už v 15. stor. sú nálezy zo Spišskej Kapituly (výstava Laterārius inštalovaná v Archeologickom múzeu SNM v Bratislave). Glazované bobrovky, ktorých sa dotýka toto spracovanie, predstavovali pravdepodobne odpad (polámané kusy) pri rekonštrukcii chrámu sv. Alžbety a Kaplnky sv. Michala, ktorá sa uskutočnila medzi rokmi 1877–1896 pod dozorom F. Schmidta, reštaurátora viedenského Dómu sv. Štefana (Čech 1983, 31). Doposiaľ jedinou spoľahlivou identifikovanou výrobnou glazovanej strešnej krytiny na Slovensku na konci 19. a v prvej polovici 20. stor. je Pukanec-Majere. Jej odbytisko sa však nachádzalo iba v jeho bezprostrednom okolí (Gregor/Gregorová/Kráľová 2004, 31). Glazovaná strešná krytina, použitá pri rekonštrukcii oboch košických sakrálnych dominánt, je pravdepodobne importovaným stavebným materiálom. Nie je však vylúčená aj miestna výroba v tehelni rodiny Jakabovcov, ktorá pôsobila v rokoch 1878–1895 (Gregor/Gregorová/Kráľová 2004, 29). V porovnaní s inými druhmi strešnej krytiny išlo o luxusný a niekoľko násobne drahší materiál.

Medzi dlaždicami možno rozlíšiť tri formáty, najmenší 3,5 x 18,5 x 19,3 cm, potom 4,8–5 x 20 x 20 cm a posledný 5,2–5,5 x 21,7 x 22,2 cm. Dlaždica s najmenšími rozmermi má šikmý úkos. Jej priame analógie nachádzame pri nálezoch z 15. stor. z kláštora v Košiciach-Krásnej (Nagy 2003, kat. č. 110). Dlaždica s rozmermi 4,8–5 x 20 x 20 cm sa nachádzala v nepôvodnej polohe v zásype krypty severnej prístavby Kaplnky sv. Michala. Podobne, ako aj tretia z dlaždíc s nápisom NOBILIS ATAV TESCUr. Nápis na dlaždici bol vyhotovený pred vypálením tehly. Zjednocujúcimi prvkami dlaždíc je jemnozrnná štruktúra bez viditeľných prímiesí a spodná plocha podsýpaná hrubozrnným pieskom kvôli väčšej priľnavosti v maltovom lôžku. Dlaždice možno zaradiť do 15.–16. stor.

Značka JP sa nachádza na tehle s rozmermi 4 x 14,3–14,5 x 29,5 cm. Prevedenie značky, ktorá je v negatívnej kartuši s rozmermi 6,2 x 9,7 cm naznačuje, že ide o tehlu vyrobenú strojovo v tehliarskom lise. V uhorskom tehliarstve sa ujali v poslednej tretine 19. stor. Rozmery tehly však nekorešpondujú s rozmermi 6,5 x 14 x 29 cm. Tie boli v roku 1883 vyhlásené za normálne (Čurný 2006, 54). Najmä výrazne menšia hrúbka svedčí o tom, že takéto tehly mohli byť vyrábané na špeciálny účel (obklady, výplne kovových konštrukcií a pod.). Pri písmenách značky ide o iniciály P. Jakaba zo známej košickej podnikateľskej rodiny Jakabovcov, ktorá v rokoch 1878–1895 vlastnila tehelnú a pokrývala dopyt po všetkých druhoch pálených výrobkov (Gregor/Gregorová/Kráľová 2004, 29).

Značka ET sa nachádza na tehľách s rozmermi 5–6,3 x 12,8–15 x 27,5–28 cm, pri ktorých možno sledovať snahu o pridržovanie sa normalizovaných rozmerov z roku 1883. Vyhotovenie značky svedčí o podobnom datovaní ako pri značke JP. Písmená ET znamenajú „Éperjes Téglagyár“ (Prešovská tehelná).

Obr. 53. Košice. Kaplnka sv. Michala. Výber technickej keramiky – tehly (foto M. Čurný).

Obr. 54. Košice. Kaplnka sv. Michala. Výber technickej keramiky – škridla (foto M. Čurný).

Ide o výrobok prešovskej mestskej tehelne, ktorá sa nachádzala na Levočskej ulici, na hranici extravi-lánu Prešova. Tehlu možno datovať od poslednej tretiny 19. stor. po rok 1918.

Neznačkové tehly dlaždicovitého formátu s rozmermi 4,7–5,7 x 15,7–16,3 x 23–25 cm predstavujú tzv. ploché renesančné tehly. S tehľami tohto charakteru a rozmerov sa stretávame relatívne často napr. v Bratislave (*Bielich/Čurný/Cheben 2007*, 164, tab. 7: 6), Pezinku, Holiciach (*Čurný 2007*, 3, tab. 3: 1–6; 4: 7), ako aj v Košiciach (*Nagy 2003*, 116, kat. č. 78). Pri datovaní sa prikláňame k zaradeniu do 17. stor., pričom používanie tohto rozmeru nie je vylúčené ani v 16. stor.

Prstované tehly dlaždicovitého formátu s rozmermi 4,4–5,5 x 18,7–19,5 x 20,6–21,7 cm možno zaradiť do skupiny tehiel typických pre 15. stor. v košickom prostredí. Vhodnou komparáciou sú tehly z dominikánskeho kláštora na Mäsiarskej ulici, kde medzi 169 nameranými tehľami boli najpoužívanéjšie rozmery v rozmedzí 3,9–6,8 x 15,5–20,4 x 19,9–26 cm (*Rusnák 2007*), pričom priemerné hodnoty sú 5,2 x 18,61 x 22,24 cm. Charakteristická je úprava lícnej strany plytkým prstovaním a zdrsnenie rubovej strany hrubozrnným pieskom.

Z konštrukcie krypty severnej prístavby Kaplnky sv. Michala pochádza tehla s rozmermi 5,5–5,7 x 15 x 27,3 cm a z jej zásypu tehla s rozmermi 6,7–7 x 13,7–14 x 27,2–27,5 cm s plytkým prstovaním na lícnej strane.

APENDIX 3

NÁLEZY MINCÍ

Ján Hunka

Počas výskumu v rokoch 2006–2007 bolo získaných päť mincí (obr. 55).

České jednostranné biele peniaze z rokov 1482–1526 boli v našom prostredí využívané na prelome 15. a 16. stor. ako platidlá nižších vrstiev spoločnosti. Hmotnosťou, veľkosťou a akosťou by sa dali prirovnať k uhorským poldenárom. V slovenských nálezoch sú zastúpené biele peniaze Vladislava II. aj Ľudovíta II. (výnimočný je poklad skoro 500 peniazov z Dubnice n. Váhom), čiastočne aj biele peniaze vyrábané v 20.–70. rokoch 16. stor. Nahrádzali tu domáce uhorské mince, denáre a poldenáre, ktoré z rôznych príčin chýbali na vnútornom trhu. Časť z týchto mincí sa dostala do obeživa na Slovensku vzájomnou peňažnou výmenou v rámci jagelovskej štátnickej únie (česko-uhorskej), keď v rokoch 1490–1526 oba štátne celky spravovali tí istí panovníci, a tým sa urýchlil aj medzištátny obchodný styk. Nie je vylúčené, že takéto mince sa do Slovenska donášali aj počas prechodov rôznych armád bojujúcich proti Turkom. Je známe, že česká vojenská a finančná pomoc bola viac než dôležitá. Peniaze oboch Jagelovcov sa na Slovensku nachádzajú úplne bežne, väčšinou však vo forme jednotlivých mincí. Dokladajú neskorostredoveké osídlenie, tiež vyžívanie takýchto mincí v peňažnom styku.

Lehnicko-brzegský trojgrajciar Jána Kristiána a Juraja Rudolfa z roku 1622 zase dokumentuje obdobie 30 ročnej vojny. Je to typická minca razená pre potreby stredných vrstiev poľskej a sliezskej spoločnosti. V danom čase už boli stredoeurópske mince natoľko internacionálne, že mohli obiehať na širokom priestore strednej Európy. Boli veľmi podobné rakúskym, nemeckým, českým a sliezskym platidlám. V rámci ich obrazovej náplne sa menil len obraz erbov charakterizujúcich ich vydavateľa a tým aj legendy. Pretože medzi obyvateľmi územia dnešného Slovenska a Sliezska sa realizoval intenzívny obchod s rôznymi poľnohospodárskymi a remeselníckymi komoditami, dostávali sa do východného Slovenska aj takéto mince. Dnes sú súčasťou hromadných nálezov mincí.

Na minci z Košíc je čiastočne zarážajúce, že úradné katalógy takýchto razieb (Kopicki, Saurma) nepoznajú razbu s týmto rokom. Posledným rokom, kedy sa mince oficiálne razili s uvedeným námetom, bol rok 1621. Minca je vyrobená s pozmeneného kovu (presvitá v nej meď), aj legendy nezodpovedajú štandardu razieb. Zdá sa, že chýba úradná značka mincovne. Nie je vylúčené, že mincu síce vyrobili v roku 1622, ale v nelegálnej dielni, teda je napodobeninou tohto druhu mincí. V danej dobe to bola bežná vec. Rakúsko-české mincovníctvo v dôsledku prenajímajúcim podnikateľom z de Wittovho konsorcia (tým aj znižovaním akosti) dospelo k úplnému krachu, ktorý potom riešila kalada. Aj sliezske mincovníctvo čiastočne spadalo pod české, takže tu mohli nastať podobné javy. Minca sa na Slovensko dostala asi v 20.–30. rokoch 17. stor. buď s obchodom, alebo vojenskou cestou (presunmi jednotlivých vojenských oddielov).

Opis numizmatických nálezov

Minca 1 (obr. 55: 2)

Sliezsko, kniežatstvo Lehnica-Brzeg, Ján Kristián a Juraj Rudolf (1602–1605–1621), Zlotoj Stok, trojgrajciar z r. 1622.

Minca 2 (obr. 55: 3)

Čechy, Vladislav II. Jagelovský alebo Ľudvík I. (1471–1526), Kutná Hora, jednostranný biely peniaz z r. 1482–1526.

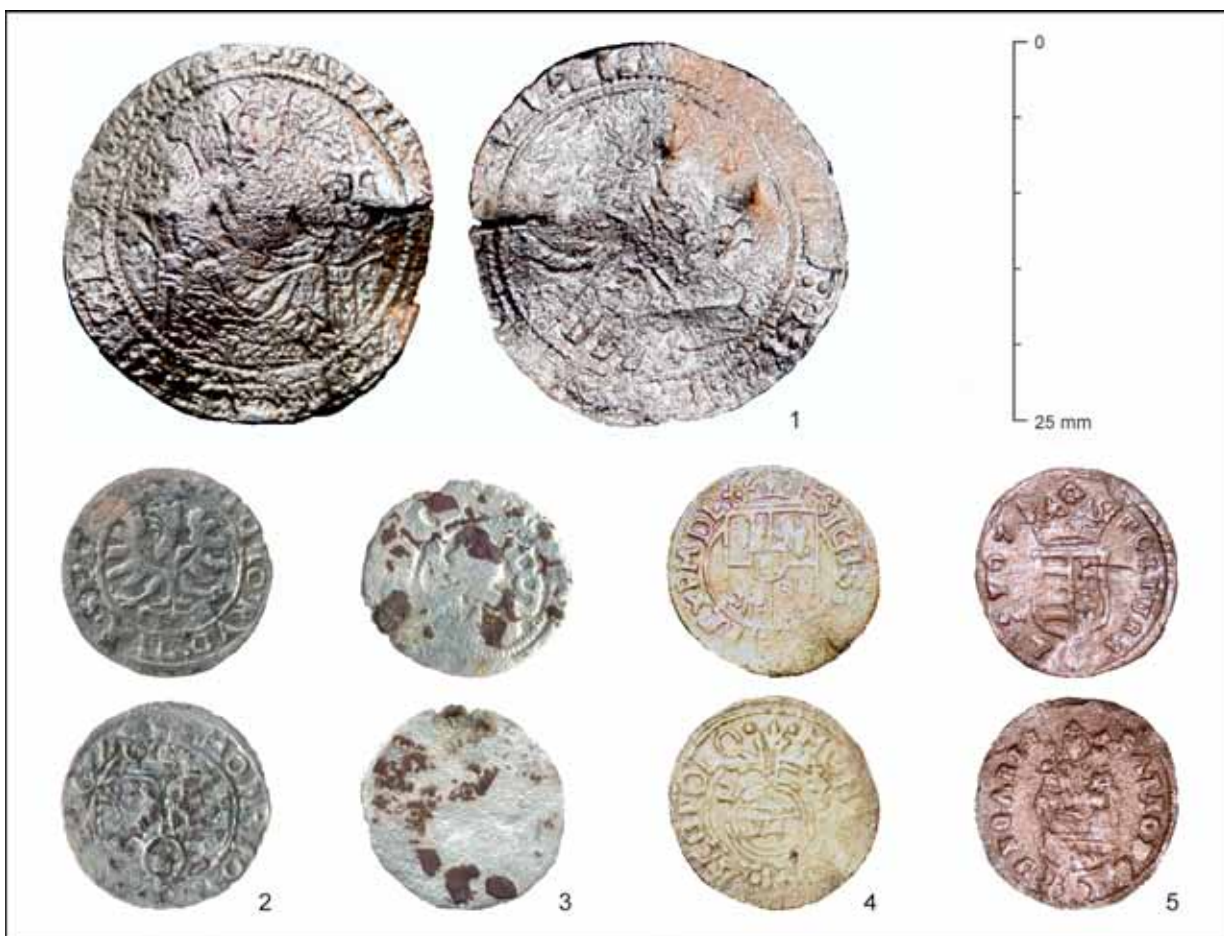
Minca 3 (obr. 55: 1)

Sonda G, F7, minca nájdená 23. 7. 2007, vrečko 180.

Uhorsko, Karol Róbert z Anjou (1307–1342), mincovňa neznáma, groš z r. 1337.

A: sediaci panovník, opis okolo: + MOnETA. KARVLI. REGIS. HVnGARIE, z neho je vidieť MOn...RVL...GIS. HVn...E.

R: ležiaci štít na ktorom je helma a rodový znak Anjouovcov – hlava pštrosa s podkovou. Po stranách prilby mincová značka dve ľalie (doposiaľ v maďarskej literatúre nepridelená ku konkrétnemu miestu). Opis okolo: + hONOR. REGIS. IVDICIVM. DILIGIT, dnes zle čitateľný.

Obr. 55. Košice. Kaplnka sv. Michala. Numizmatické nálezy (foto M. Bielich).

Striebro. 25 mm, 3,42 g. Slabo zachovalá, zotrená, viackrát poprehýbaná, zboku nastrihnutá. Huszár, č. 448. Numizmatický depozit AÚ SAV v Nitre č. 9341.

Minca 4 (obr. 55: 5)

Sonda F okolie múru, minca nájdená 12. 7. 2007, vrečko 166.

Uhorsko, František II. Rákoczi (1703–1711), Kremnica (?), poltúra z r. 1707.

A: korunovaný polený štít s brvnami a dvojkrížom. Opis okolo: POLTURA A o 1707.

R: Madona, opis okolo PATRONA * HUNGARIE.

Meď. 21 mm, 1,629 g. Priemerne zachovalá. Huszár, č. 1548.

Numizmatický depozit AÚ SAV v Nitre č. 9342.

Minca 5 (obr. 55: 4)

Sonda B 3, F 5, blízko hrobu východne od hlavy, minca nájdená 27. 6. 2007, vrečko 111.

Poľsko, Žigmund III. (1587–1632), Bydgoszcz, poltorák z r. 1623.

A: štvrtý štít s erbami Poľska a Litvy. Okolo opis: SIGIS 3.... REX P M D L.

R: zemské jablko, pri kríži časť letopočtu 2–3. Opis okolo: * MON.... (v ovále znak šíp a dve hviezdy) REG POLO *
Striebro. 20 mm, 1,012 g. Priemerne zachovalá. Numizmatický depozit AÚ SAV v Nitre č. 9343.

APENDIX 4

TEXTÍLIE A KOŽA

Tereza Štolcová – Juraj Zajonc

Počas výskumu boli získané textilné a kožené zvyšky odevov. Medzi textíliami sa objavujú rôzne čipky z okolia hlavy, ale aj zvyšky odevov, ktoré boli zakonzervované kovovými časťami odevu. Kožené predmety sa zachovali v čiernej bahnitej vrstve, ktorá slúžila ako žľab pred výstavbou kamenného ohradového múru cintorína v roku 1585. Nálezy textilu a kože boli analyzované spoločne v rámci primárnej materiálovo technologickej analýzy. Súbor obsahuje fragmenty tkanín plátrovej a atlasovej väzby rôznej hustoty a vzorov, ako aj fragmenty tkanín s vlasom, t. j. zamatu. Medzi zvyškami tkanín sa nachádza aj fragment, v štruktúre ktorého sú vtkané kovové lamely. Podľa primárnej makroskopickkej analýzy bola priadza tkanín predbežne určená ako hodvábná. Súčasťou súboru sú aj tkanice. Zachované sú buď vo fragmentoch (osnova aj útok), alebo je zachovaná iba útková časť z kovovej priadze. Osnovu tkaníc tvorí kovová i nekovová priadza (rastlinná alebo hodvábná). Tkanice majú rozličnú výzdobu. Útkom je napr. vytkaný tvar podobný paličkovanej lískovine, v strede ktorého sa nachádza plátňová štruktúra z hodvábanej priadze alebo tvoria vzor po stranách idúce asi hodvábné nite, medzi ktorými prebieha kovová lamela. Tkanice sa najčastejšie vyskytujú ako nášivky na tkaninách.

V jednom prípade sa tkanice z kovovej priadze striedajú s pásmi paličkovanej čipky, čím bola vytvorená samostatná textília. V súbore sú aj paličkové čipky, ktorých základným prvkom je buď pletenec (retiazka) zo štyroch nití alebo čipky s vejárikovitými prvkami (obr. 56). Motivicky a kompozične sú blízke čipkám janovského typu. Samostatnú skupinu tvoria nášivky – pletené šnúry v kombinácii s lístkovinou a úzke čipky s očkami na jednom alebo oboch okrajoch. Čipky sú z kovovej priadze s hodvábnym jadrom, ktorá je často zdvojená alebo použitá v dvoch hrúbkach. V niektorých čipkách sú i kovové lamely (vlákna), v jednom prípade asi strieborné. Čipky, ktoré majú oba okraje so zubami, mohli byť prišité nielen na leme textílie, ale aj na ploche ako nášivka.

Súčasťou fragmentov sú aj šnúry štvoruholníkového prierezu upletené z hrubšej asi hodvábanej alebo z kovovej priadze kosým pletením. Pletené šnúry z kovovej priadze, ktoré sa zachovali s očkami zhotovenými zošitím šnúry, slúžili ako ušká pre gombíky na zapínanie. Na niektorých fragmentoch šnúrok sú zachované stehy, čo naznačuje, že boli prišité na leme alebo na ploche textílie.

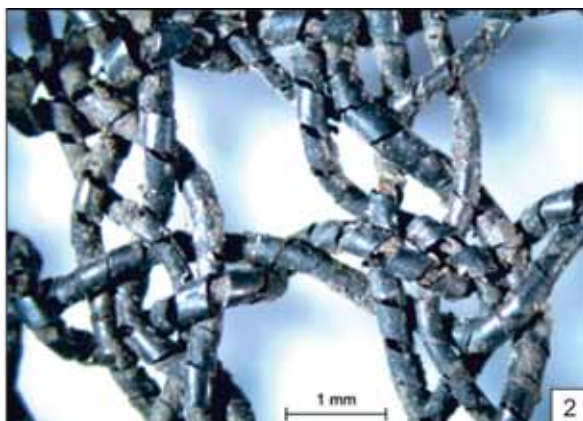
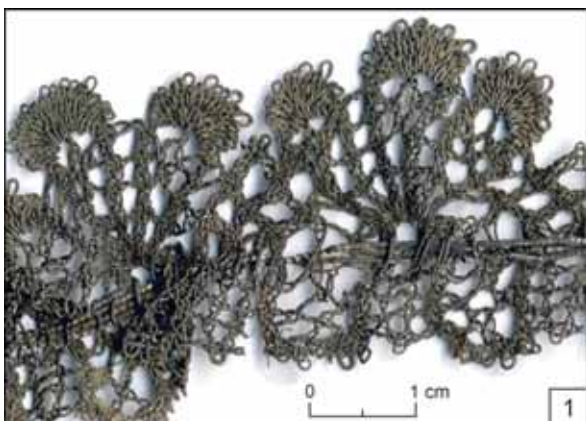
V súbore sa objavilo aj niekoľko fragmentov výšiviek. V troch prípadoch ide pravdepodobne o výšivku týmito dvomi materiálmi na podklade, ktorý sa rozpadol. V jednom prípade ide o výšivku hodvábnou a kovovou priadzou na podklade, ktorý sa rozpadol alebo na veľmi jemnej riedkej priesvitnej hodvábanej tkanine plátrovej väzby.

Okrem fragmentov textilu sa v súbore vyskytujú vlákna, a to chumáč kovových vlákien s prímiesou organického materiálu, fragmenty kovových priadzí žltej farby, chumáč organických vlákien (asi ľudské vlasy). Zachované fragmenty umožňujú predbežne určiť, že väčšina z nich pochádza z odevných textílií. Napr. v jednom prípade sa na koncoch zachovaných fragmentov zachovali kovové prvky na spínanie odevu spôsobom háčik, očko. Háčik aj očko sú navrchu ozdobené plieskom v tvare srdiečka. Medzi zvyškami sa nachádzajú aj kúsky drôtika omotaného asi hodvábnou priadzou. Mohli slúžiť na uchytenie výzdoby ad hoc pri pohrebe alebo ide o zvyšok inej výbavy hrobu (venček?). Na základe charakteru tkaníc ako výzdobných prvkov a dochovaných fragmentov zapínania možno zvyšok textílie identifikovať ako ženský odev, pravdepodobne živôtik.

Z odevnej textílie pochádzajú aj pletené šnúry z kovovej priadze s očkami na zapínanie. Použitý materiál a široká škála techník zhotovenia u viacerých zachovaných fragmentov naznačuje, že boli luxusnými textilnými výrobkami. Napr. fragment prikrývky alebo časti odevu (?) zošitý z tkaníc z kovovej priadze a pásov paličkovanej čipky.

Do tejto skupiny patrí aj zvyšok čelenky alebo celého čepca zachovaného na fragmentoch jednej lebky. Výzdobu čelenky tvoria kruhové motívy v strede pásu. Motívy pozostávajú zo špirálovito stočených drôťkov a perličiek. Okraje pásu čelenky sú zdobené bohatou nášivkou s perličkami, ktoré pre svoj nepravidelný tvar možno považovať za pravé.

Obr. 56. Košice. Kaplnka sv. Michala. Detail paličkovej čipky s vejárikovitými prvkami, ktorá je motivicky a kompozične blízka čipkám janovského typu. Čipka bola použitá ako nášivka. Na druhom snímku vidno detail priadze omotávanej kovovou fóliou (foto T. Štolcová).

V niektorých hroboch sa okrem textilu našli aj fragmenty kožených predmetov, ktoré tvorili súčasť hrovej výbavy. U väčšiny fragmentov nie je možné na základe tvaru určiť ich pôvod. Fragmenty sú výsledkom rozpadu predmetov (okraje sú rovné po rezaní kože) alebo sú dôsledkom deštrukcie predmetu (nepravidelné okraje napr. po roztrhnutí). Na okrajoch niektorých fragmentov sa nachádzajú kruhové alebo podlhovasté otvory, naznačujúce spájanie kože zošíváním. Spojovací materiál sa na fragmentoch nezachoval. V jednom prípade možno otvor na koženom zvyšku považovať za dierku na upevňovanie alebo zapínanie predmetu, ktorého bol fragment súčasťou. V jednom súbore sú na dvoch zvyškoch kože kovové prvky (kovanie na rohu a na jednej strane fragmentu). Možno uvažovať, že ide o zvyšky predmetu potiahnutého kožou doplneného kovaním (väzba knihy?), ale môže ísť aj o iný predmet (obuv, odevný doplnok). Väčšina fragmentov kože pochádza pravdepodobne z obuvi. Fragmenty v tvare pásov s otvormi možno napr. pokladať za časti obruby podrážky. Fragment hrubšej kože je možné považovať za tunel na navlečenie opaska alebo mohol slúžiť ako puzdro. Tunel vznikol priložením a zošitím dvoch dlhších rovnobežných okrajov pásu kože. Na fragmente sú zreteľné stopy vpichov na oboch okrajoch. Druh kože jednotlivých fragmentov je možné určiť len mikroskopickou analýzou.

APENDIX 5

DREVENÉ FRAGMENTY

Jana Mihályiová

V skúmanom súbore drevených vzoriek bola zdokumentovaná široká škála drevených predmetov, ktoré pochádzajú z dvoch rôznych kontextov.

Prvú skupinu reprezentujú nálezy z čiernej vrstvy, najspodnejšieho kontextu v sondách B a C. Táto vrstva bola definovaná ako kanál obtekajúci okolo kaplnky a domu. Kanál, t. j. Čermeľský potok aj s mostmi sa nachádza na litografii z konca 18.–19. stor., rovnako ako aj na obraze, ktorý zachytáva kaplnku v polovici 18. stor.

Druhú skupinu drevených predmetov tvoria artefakty, ktoré pochádzajú z rakiev. Ide zväčša o zlomky, ktoré boli opatrené bronzovými ozdobnými kovaniami a prichytávali látku na dreve. Spolu bolo analyzovaných 17 vzoriek, ktoré obsahovali 211 fragmentov dreva. Bolo identifikovaných 11 druhov drevín pochádzajúcich z okolia Kaplnky sv. Michala. Ide o jedľu bielu (*Abies alba*), javor (*Acer sp.*), brezu (*Betula sp.*), buk lesný (*Fagus sylvatica*), borievku obyčajnú (*Juniperus communis*), smrek obyčajný (*Picea abies*), ovocné stromy (*Pomoidae*), topol alebo vrbu (*Populus/Salix*), dub letný (*Quercus sp.*), broskyňa obyčajná (*Persica vulgaris*; obr. 57) a pravdepodobne aj o šachor (*Cyperus*).

Najpočetnejšie je v danom súbore zastúpená jedľa biela, ktorá tvorí až 44 % skúmaných vzoriek. Drevo jedle bielej sa používa od stredoveku pri stavebných prácach, je však veľmi vhodné aj pre vodné stavby. V súbore z Kaplnky sv. Michala boli aj rakvy vyrobené z jedle (Pr. č. 189). Ide o veľmi vysoký strom s valcovitým rovným kmeňom s priemerom až 2 m. Koruna bola v mladosti kužeľovitá, neskôr valcovitá, na vrchole sploštená (tzv. bocianie hniezdo). Je veľmi citlivá k znečistenému ovzdušiu (predovšetkým oxidmi síry). V južnej časti areálu je vyslovene horským stromom (vystupuje takmer do 2000 m n. m.), smerom na sever zostupuje aj do nižších polôh (300 m n. m.). V strednej Európe rastie v horských a podhorských lesoch, spoločne s bukom vytvára dnes už vzácne bukovo jedľové lesy. Svoje optimum má v piatom lesnom vegetačnom stupni na bohatých stanovištiach živného radu. Má rovný kmeň, ihličie nepichá, šišky rastú dohora. Prosieva jej dážď, hmla a chlad. Môže dorásť až do 50 m.

Druhým najrozšírenejším stromom je buk lesný, tvorí až 36 % skúmaných vzoriek. Rada kultivarov sa vysadzuje v parkoch ako okrasné stromy, alebo masovo na drevo. Drevo sa používa v nábytkárstve (využíva sa jeho dobrá ohybnosť po ohriati parou), truhliarstve, na výrobu parkiet či kuchynského náradia. Je veľmi výhrevné. Strom je vysoký 30–40 m.

Tretiu najvýznamnejšiu skupinu tvorí dub letný, ktorý je najčastejšie využívaný pri výrobe rakiev. Dub letný poskytuje veľmi tvrdé a ťažké drevo, ktoré je vysoko cenené a má široké uplatnenie v stavebníctve. Najžiadanejšie je vo vodnom stavebníctve, pretože namočením vo vode sa jeho kladné vlastnosti ešte zlepšujú.

Štvrtú skupinu, ktorá sa nachádzala v tmavej bahnatej vrstve, reprezentujú zvyšky šachoru 6 % skúmaných vzoriek. V Českej republike sú pôvodné tri druhy. Všetky rastú na obnažených dnách rybníkov a iných vodných nádržiach. Najbežnejším je šachor hnedý (*Cyperus fuscus*). Omnoho vzácnejší a kriticky ohrozený je šachor žltavý (*Cyperus flavescens*, syn.: *Pycneus flavescens*). Kriticky ohrozený je tiež šachor Micheliův alebo Micheliova (*Cyperus michelianus*, syn.: *Dichostylis micheliana*). Ďalšie

Obr. 57. Košice. Kaplnka sv. Michala. Kôstka broskyne obyčajnej (foto M. Bielich).

(v ČR nepôvodné) druhy boli zaznamenané len ako výnimočne zavlečené, napr.: šachor hlúznatý (*Cyperus rotundus*), šachor miličkový (*Cyperus eragrostis*), šachor klubkatý (*Cyperus glomeratus*), šachor jedlý (*Cyperus esculentus*).

V stredoveku sú kôstky broskyne doložené na deviatich lokalitách na Slovensku. Najstaršie pochádzajú zo studne v Partizánskom a sú datované do druhej polovice 13. stor. Nálezy z ďalších lokalít určite dokladajú prítomnosť tohto ovocia v stredovekých záhradách nielen v Bratislave, Topoľčiankach, Nitre či Partizánskom (13.–15. stor.). Kôstka broskyne bola objavená aj v Oravskom Podzámku, tu však ide určite o import z južnejších oblastí. Veľkosť plodov broskýň zo Slovenska sa pohybuje v dĺžke 20–32,2 mm, hrúbka ich škrupiny je v rozmedzí 1,3–4,5 mm (Hajnalová 2001, 68).

Ďalším zaujímavým nálezom je zvyšok Borievky obyčajnej. Je to vždy zelený krík rozšírený na pasienkoch, pri okrajoch lesov, často býva súčasťou porastu ihličnatých lesov, žije aj na podhorských a horských lúkach, najmä na vápencových podkladoch a suchých pôdach. Korenie poskytujú dvojročné čierno-modré a modro-sivé plody, ktoré sú trochu sladko-horko šľavnaté, veľmi aromatické, ľahko štiplavé (*Fructus iuniperi*). Borievka obsahuje éterické oleje, invertný cukor, juniperín, flavonový glykozid, živice, triesloviny, gummy, bielkoviny, vosky a pektíny. Odpradávná ju používajú ako korenie, celú alebo mletú. Je dôležitým ochucovadlom prívarkov, šalátov, kyslej kapusty, mäsových jedál, marinovaných rybácich pokrmov, divinových paštét. Módnym grilovaným mäsám môžeme dodať borievkovým korením jemnú aromatickú chuť. V terapii sa používa ako vodopudný a vetropudný prostriedok, na zlepšenie chuti do jedla, na rozpustenie obličkových a žlčových kameňov a pri katarových chorobách. Vynikajúco vyvoláva potenie pri reumatických bolestiach. Z bobúľ sa vyrába aj lekvár, z ktorého sa denne konzumuje jedna až dve kávové lyžičky ako vodopudný prostriedok a na podporu funkcie žľazy a obličiek. Z borievky sa vyrába aj destilát, ktorý je zložkou borovičky i ginu.

APENDIX 6

Petrografická analýza architektonických článkov

J á n J a h n

Počas výskumu bolo odobratých zo zásypových vrstiev v okolí Kaplnky sv. Michala šesť petrografických vzoriek. Vzorky sa nachádzali v recentných vrstvách, ktoré boli porušené na prelome 19.–20. stor. (obr. 58).

Materiál a metódy

Analyzovaných bolo šesť vzoriek, ktoré sú v texte označené číslami 1–6. Čísla súhlasia s pôvodným materiálom deponovaným v AÚ SAV Nitra.

Vzorky boli v pôvodnom stave makroskopicky „nečitateľné“ pre nánosy prachu a iných nečistôt.

Z uvedeného dôvodu boli umyté pod tečúcou studenou vodou pomocou jemnej kefy a vysušené v prúde teplého vzduchu. Následne sa študovali vizuálne pomocou binokulárneho mikroskopu. Určenie vzorky 6 bolo doplnené orientačnou chemickou analýzou. Výsledky boli porovnané s údajmi v literatúre, ktorá je uvedená v závere správy.

Výsledky

Vzorka 1

Rozmery: veľkosť 2,5 x 5 cm, hrúbka 2 cm.

Hornina je sivá, jemnozrnná s porfyrickou štruktúrou a zrnitým vývojom základnej hmoty. Porfyrické výrastlice tvorí plagioklas, tmavohnedý až čierny obyčajný amfibol (výrastlice do 0,4 cm) a čierny pyroxén (augit) s charakteristickou štiepatelnosťou. Podstatnou súčasťou sú výrastlice kremeňa hnedej farby.

Povrch horniny je kostrovito vyleptaný pravdepodobne vplyvom exogénnych činiteľov.

Určenie: dacit.

Proveniencia suroviny: na Slovensku boli opísané dacity zo Zemplínskych vrchov na Veľkom Miliči (Hejtman 1977).

Vzorka 2

Vzorku tvoria dva úlomky rozličnej veľkosti pochádzajúce z jedného rovnakého kusu horniny.

Rozmery: veľkosť úlomkov 3 x 3 cm, hrúbka 1 a 2 cm x 3,3 cm, hrúbka 1,5 cm.

Hornina má bielu až svetlosivú farbu, je nerovnomerne zrnitá, ojedinele porfyrická s hypokryštalickou štruktúrou.

Zložená je z pelitickej jemnozrnej tufovej frakcie s ojedinelými výrastlicami živca a kremeňa. V podstatnom množstve obsahuje vulkanické sklo s nízkym obsahom vody, pemzu. Sklo je bez štiepatelnosti, číre až sivobiele so sklovitým a hodvábnym leskom. Tvorí nepravidelné litoklasty zreteľne pretiahnuté bez reakčného lemu trubkovitého prierezu s početnými vezikulárnymi dutinkami. Vysoký podiel pórov v hornine určuje výborné tepelné a stavebné vlastnosti, ľahkú opracovateľnosť, izolačné vlastnosti a pod.

Určenie: pemzový tuf.

Proveniencia suroviny: Zemplínske vrchy na území Maďarska (Zempléni Hegység), okolie Telkibánya.

Vzorka 3

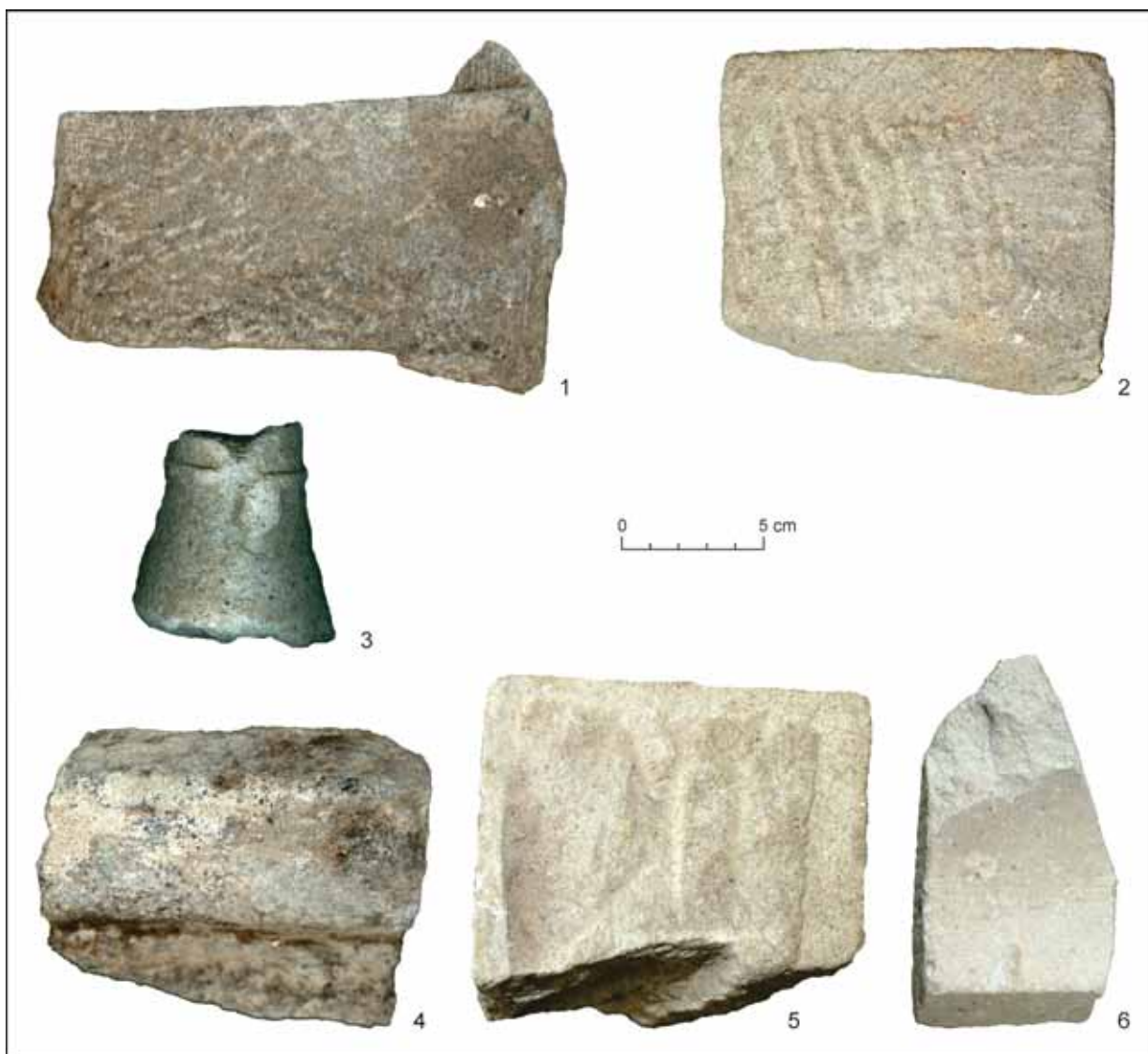
Rozmery: veľkosť 3 x 4,5 cm, hrúbka 1,5 cm.

Hornina je sivá, jemnozrnná s porfyrickou štruktúrou a zrnitým vývojom základnej hmoty. Porfyrické výrastlice tvorí sklovito lesklý aj matný plagioklas (pravdepodobne andezín) s dvojčatením podľa karlovarského zákona.

Z tmavých súčastí je prítomný obyčajný amfibol (výrastlice do 0,6 cm) a pyroxén kvantitatívne prevažujúci nad amfibolom, ojedinele je prítomný biotit. Podstatnou súčasťou horniny sú výrastlice kremeňa dymovohnedej farby.

Určenie: dacit.

Proveniencia suroviny: na Slovensku boli opísané dacity zo Zemplínskych vrchov na Veľkom Miliči (Hejtman 1977).

Obr. 58. Košice. Kaplnka sv. Michala. Kamenné fragmenty (foto M. Bielich).

Vzorka 4

Veľkosť: 3 x 5 cm, hrúbka 1,5 cm.

Hornina má identické znaky so vzorkou 2, farba je biela a svetlosivá. Základná hmota je jemnozrnná (veľkosť súčastí pod 0,5 mm), v zvýšenej miere obsahuje biele litoklasty vulkanického skla, pemzy.

Určenie: pemzový tuť.

Proveniencia suroviny: Zemplínske vrchy na území Maďarska (Zempléni Hegység), okolie Telkibánya.

Vzorka 5

Veľkosť: 6 x 7 cm, hrúbka 2 cm, časť je valcovito opracovaná (obr. 58: 3).

Hornina má identické znaky so vzorkou 2, farba je biela až svetlosivá. V zložení je prítomný popolový materiál, ojedinelé biele zakalené živce, kremeň a vulkanické sklo, pemza. Sklo tvorí litoklasty pretiahnutého a oválneho tvaru bez reakčných lemov. Farba je číra alebo biela, lesk sklovitý až hodvábný, ojedinele sú prítomné oxidy Fe.

Určenie: pemzový tuť.

Proveniencia suroviny: Zemplínske vrchy na území Maďarska (Zempléni Hegység), okolie Telkibánya.

Vzorka 6

Veľkosť: 3,6 x 5,5 cm, hrúbka 1,5 cm.

Farba horniny je sivá s nádychom do hnedej. Ide o spevnený klastický sediment tvorený dobre vytriedenými a zaoblenými zrnami kremeňa kvantitatívne prevládajúcimi (90 a viac % všetkých súčastí horniny). Podiel nestabilných zŕn zastúpených úlomkami bielych živcov nepresahuje konvenčnú hranicu 10 %. Hornina má pórový dotykový tmel s prítomnosťou uhličitanu vápenatého. Je dobre opracovateľná na sochárske a kamenárske výrobky.

Určenie: kremenný pieskovec (kremenný arenit).

Proveniencia suroviny: pravdepodobne flyšové pásmo.

Diskusia k primárnym zdrojom stavebných surovín použitých v Kaplnke sv. Michala v Košiciach

Zo šiestich analyzovaných vzoriek je päť kusov vulkanického (sopečného) pôvodu a jedna vzorka je sedimentárnou horninou.

Dacity

Dve vulkanické horniny (dacity) majú väčšie rozšírenie na území Maďarska v Zemplínskych vrchoch (Zempléni hegység) odkiaľ okrajovo zasahujú na územie Slovenska do oblasti Veľkého Miliča (kóta 900 m n. m.). Vzdialenosť od Košíc je približne 23 km. Dacity opísal B. Hejtman (1977), A. Dudek, M. Malkovský a M. Suk (1984). D. Pivko (2010) uvádza, že na historických stavbách v Košiciach bol použitý sivý andezit až dacit zo Slanských vrchov.

Zistiť skutočný pôvod použitých dacitov by bolo možné s použitím porovnávacej analýzy, ku ktorej však nemáme dokladový materiál.

Pemzové tufy

Tri vulkanické horniny (pemzové tufy) patria k špecifickým materiálom, ktoré sú vo vulkanických oblastiach častým stavebným materiálom, sú kompaktné, drobno porézne a majú dobré mechanické vlastnosti (ľahko sa opracúvajú, režu a formujú osekávaním). Pemzové tufy sa v okolí Košíc vyskytujú len sporadicky, ich väčšie rozšírenie je v Zemplínskych vrchoch na území Maďarska (Hejtman 1957).

Analyzované vzorky pemzových tufov zodpovedajú publikovaným údajom z lokality Telkibánya (Balogh a i. 1972). Širšie okolie je známe výskytom andezitových a ryolitových hornín obklopených pemzovými formáciami. Prírodné vulkanické sklá boli využívané už v praveku (Švecová 2011). V súčasnosti je v susednej oblasti Pálháza v ťažbe najvýznamnejšie stredoeurópske ložisko vulkanického skla, perlitu (Kraus 2006). Vzdialenosť od Košíc je približne 30 km.

Kremenný pieskovec

V súčasnej terminológii sa používa názov kremenný arenit. Geneticky sa kremenné arenity považujú za eolické alebo riečno-plážové a plážové sedimenty. Vzorka môže pochádzať z rozličných lokalít v širšom okolí Košíc. Prehľad kameňolomov uvádza B. Zorkovský (1963). V minulosti boli kremenné pieskovce z flyšového pásma používané ako obkladový a regulačný kameň na stavbu domov, výrobu obrubníkov, na dekoratívne účely a na výrobu štrku. D. Pivko (2010) uvádza ťažbu pieskovcov na Spiši v zubereckom a bielopotockom súvrství vrchného eocénu a spodného oligocénu.

ARCHEOLOGICAL RESEARCH OF THE CHAPEL OF ST. MICHAEL IN KOŠICE

Summary

St. Michael's Chapel is one of the oldest sacral buildings in Kosice. During the restoration in 80's of the 19th century were removed all later (Renaissance and Baroque) extensions of the church. The restoration was completed in 1904. There are two basic directions in interpretation of the chapel's function. It is either the "*Karner*" house at the church of St. Elizabeth, or a separate church, or the sanctuary of an unfinished church. The results of archaeological research show that it is most likely the *Karner* house of The Cathedral of St. Elizabeth.

The earliest written source dates back to the chapel dates back to 1452 and is related to the year 1428 (Wick 1936, 384). Analogical ground plan to the *Karner* house of St. Michael in Košice has a *Karner* house of Scottish Benedictines in Vienna dated to the beginning of the 14th century (Balászik 1993, 2, 4). A younger parallel dates from 1470 from Ochsenfurth in Bavaria where the *ossuary* is equally divided by two arcades (Balászik 1993, 5). According to the written sources (Wick 1928, 138, 139), the chapel fulfilled the function of the *ossuary* until the 70's of the 18th century. The southern sacristy of St. Michael's Chapel was built around 1508. In this period, Košice's native Juraj Szatmari, a Bishop of the Szekesfehervar, commissioned the extension of the chapel to the north. At that time the northern wall was broken through, the sacristy there destroyed and the sanctuary *oratorium* and the rotating stairs leading to the chorus were covered by the brick layer. Instead of demolished sanctuary, the new one was built next to the entrance on the southern side (Duchovň 2006, 11). In 1771 Eger's Bishop Karol Esterhazy banned burials at the cemetery near the St. Michael's Chapel and The Cathedral of St. Elizabeth. Cemetery around the St. Michael's Chapel (*caemeterium maius*) and the cemetery around the St. Elizabeth's Cathedral (*caemeterium minus*) has been surrounded by iron fence since the end of the 16th century, later it was replaced by a stone wall (Henszelman 1996). In 1805 – after the agreement with the town council – the stone fence was demolished by Košice's bishop Andrej Szábo (Wick 1936, 147). The location of the original fence wall was likely different from the one constructed after 1904, which is understandable, since between the demolition of the first and the building of the latter is 100 years (Ďurišová 2003, 204).

The reason for the research in 2006 was the disruption of the supporting pillars of the southern sacristy caused by the engineering networks which were run just south of the chapel. In Trench A, we have gradually identified the southern sacristy of the St. Michael's Chapel and the new house related to the reconstruction works from the beginning of the 20th century. In trenches B and B2, which we examined in 2007, we have intercepted the course of the fence on the eastern side of the surveyed area. In trench C2 we intercepted part of the western fence wall of the cemetery. To this wall was – in the 1960s – built technical building for the preparation of mortar during reconstruction works on the dome and chapel. In trench C2 we managed to intercept the new wall (W – E), probably the rest of the structure situated between the chapel and the dome in the western part of the area. Trench D was situated in the northern part of Juraj Szatmari's extension. Gradually, we were able to uncover the entire foundations of this rectangular structure that was removed by the Stehla's modifications. Three supporting pillars are located on the northern wall and have a different length, which is probably related to static conditions of the surroundings of the building. Several graves were intercepted in the interior. The youngest graves come from the Baroque period, and are related to the burial of the dead in the extension's floor. However, graves with V – Z orientation were also found, which are related to the period before the construction of the northern extension, so they are dated from the end of the 14th century to and throughout the 15th century. In connection with the main nave of the chapel there is *cezura*, which clearly shows that the foundations of the extension were shallower than the foundation of *Karner*. In the south-western part of the northern extension at the entrance to the *Karner*, were documented the remains of the mortar layer with a fractured slate which could have been under the paving of the extension. At the centre of the northern extension was the crypt. Only the stairs from the centre of the crypt were preserved; the crypt used the north wall of the chapel as its southern border. The contemporary entrance to the northern sacristy is located exactly at the site of this crypt and was built after destruction of the northern extension. In the eastern part of probe E the entrance from the east to the "*Karner*" was examined. It is a stone structure built in 1778 and destroyed during the Stehla's adjustments of the chapel. There are only 3 stairs left in the exterior part, the stairs continue under the chapel's presbytery and issue in to the "*Karner*" right under the chapel, where there is still visible remnant of this entrance. In probe F – which was dug opposite to the entrance of the chapel on the eastern wall from the outside – the main objective was to intercept the base of St. Michael's Chapel, which was intercepted in the depth of 203.12 meters above sea level. In the six probes in the vicinity of St. Michael's Chapel we succeeded in gradually identifying the course of the construction changes around the chapel and the development of burial during the 14th–18th century. Unfortunately, the majority of the cemetery was removed during the conversion of a cemetery to a park in the 18th century. The last major construction works took place at the turn of the 19th–20th century, when an extensive reconstruction of the dome and chapel took place. Gradually, the area was destroyed in the course of the 20th century by various engineering networks. Interestingly, even the laying of optical cables at the beginning of the 21st century did not give a cause to archaeological research because the cables identified passed through the southern sacristy of St. Michael's Chapel.

The archaeological findings obtained come mostly from 15th–19th century, from the period of the late medieval ages and the modern era. The archaeological material found in 2006–2007 can be divided into four time horizons: the older

medieval material (second half of the 14th to the first half of the 15th cent.), the younger medieval material (the second half of the 15th to the first half of the 16th cent.), the modern era material (the second half of the 16th to the 17th cent.) and the younger modern era material (18th – 19th cent.).

During the research were obtained 3973 ceramic fragments. Fragmentation allowed only a small percentage of containers to be reconstructed, a total of 22 pieces. The ceramics are divided into the kitchen and table ones, with the ratio of the pots approximately the same. Glass cups predominate among table dishes, and cup shapes predominate among the kitchen dishes. The obtained ceramics can be chronologically divided into two groups, the late medieval and the modern ceramics. The modern ceramics dominates the group. The youngest group of ceramic finds is represented by two fragments of the pipe. Unfortunately, both fragments were preserved only in fragmentary form. They come from the 19th–20th century, from the earliest period of production of clay pipes. Most of the small items found during the research are related to funeral rites. The largest share consists of iron articles – 51 %. Dominant are nails and iron parts of coffins. The second group of small items found in the primary positions are represented by parts of clothing (metal buttons, pins, small switches and jewellery). Most of them are from the late 15th to the middle of 18th century.

Most of the cemetery findings are associated with casting (jewellery and garments), come from the backfill layers near the foundations of the cemetery and from the waste canal situated west of the chapel, there were also objects from the daily life of the town at the beginning of the new era. Among the most interesting objects is the so-called “Caravaca cross”. In the 16th and 17th century this type of cross was made following the pattern of the style coming from the south Spanish town Caravaca de La Cruz and symbolized the protection of the holder from the plague. It reached the peak of popularity in Germany at the end of the 17th century. During the archaeological research were obtained only 5 coins. We can divide them into medieval and modern. The most precious and oldest coin is the silver “gros” of Karol Robert Anjou (1307–1342). This type of coin is very rarely found in Slovakia and comes from the period of building of St. Michael’s Chapel. The youngest coin is the copper “poltura” from 1707, which is a common coin of the early 18th century. During the excavation of St. Michael’s Chapel we also identified several items made out of bone. The findings can be divided into three groups, namely, beads, buttons from bone and bone material for further process. The first two groups are related to the cemetery, which was adjacent to the chapel. Semi-finished product intended for the making of the buttons from bones comes from the profane part of Košice.

During the research were also obtained textile and leather garments. Among the textiles appear various types of laces, as well as the rest of the garments that have been preserved by the metal parts of the garment. The leather articles were preserved in the black mud layer, which served as a gutter before the construction of the stone cemetery wall in 1585. Most of these items can be dated to the 16th–17th century.

Archeo-botanical finds illustrate the environmental background of Košice in the late medieval ages and the modern era. Unfortunately, the archeo-botanic material was preserved mainly in trench C through which passed the waste canal. In particular, wooden artefacts have been preserved in black mud. An interesting finding was the fragment of peach kernel (*Persica vulgaris*) discovered in trench B (14th–15th cent.). Analysis of woods from coffins from 16th–17th century identified fir as the most common source of wooden material in production.

Most animal bones are of fragmentary nature with traces of chopping, cutting or harvesting. Some bones were chewed by a dog. The bones analysed come exclusively from domestic animals: cattle (*Bos taurus*), sheep (*Ovis aries*), goat (*Capra hircus*), pig (*Sus domesticus*) and horse (*Equus caballus*). Among the material are also the remains of an unidentified bird, probably a domestic goose or duck (*Anser/Anas*). Two animal bones wore traces of human work, the making of tools the most likely purpose here. During the research in trench C, a fragment of shells was obtained originally coming from the bottom of the Čermel’s creek.

Geophysical research was carried out on the northern and southern sides of the St. Elizabeth’s Cathedral, in the area between the St. Michael’s Chapel and St. Elizabeth’s Cathedral. For the geo-radar measurement, the RAMAC-X-3M apparatus and the 250 MHz shielded antenna were used. On the resulting map of magnetic anomalies was identified the older phase in the interior of the cathedral, which was foreseen but not yet documented by archaeological research. The crypts identified in the interior were known. Identified was also the course of the fence wall west of the cathedral and southeast of the chapel. By combining archaeological research and geo-radar measurement is possible to identify most of the fence, too. From the two seasons of the archaeological research of the area between the St. Elizabeth’s Cathedral and St. Michael’s Chapel is the set of building ceramics, which consists of bricks, tiles and roofing. Specifically, there are 13 bricks and their fractions, three tiles and fractions of more than 50 pieces of roofing. The bricks and roofing cover comes from the reconstruction works from the end of the 19th century and the beginning of 20th century.

Archaeological research – despite its small scale in comparison with great researches such as the Au Park or the Hilton Hotel in the centre of Košice – has brought a lot of knowledge about spiritual life in the city at the end of the medieval ages and in the course of new era. St. Michael’s Chapel, the only representative of the Burgundian Gothic style in our country gradually reveals the lives of the people who had resorted to God in this difficult time for Christianity (Ottoman expansion, aristocratic uprisings).

Fig. 1. Košice. Chapel of St. Michael. Localization of the site of archaeological research (by M. Bartík, M. Bielich).

Fig. 2. Košice. Chapel of St. Michael. Aerial view of St. Dome Cathedral Elizabeth and the Chapel of St. Michael from the South (http://www.kosice.sk/img/history_remembrances_img2_jadro.jpg).

Fig. 3. Košice. Chapel of St. Michael. 1, 2 – view of the entrance to the chapel in the second half. 19th century, with a northern extension and southern sacristy (<http://www.abload.de/img/beznzvuv1fycu2.jpg>); 3 – view of the chapel in the beginning of 20th century; 4 – view of the chapel in the second half. 20th century.

- Fig. 4. Košice. Chapel of St. Michael. 1 – historical view of Košice, Small Promenade before 1860 (German; 2 – interior of the chapel in the second half. 19th century, right north extension (<http://www.kosice-estranky.sk/clanky/potulky-mestom/kaplnka-sv.-michala-2015.html>); 3, 4 – view of the chapel from the southeast, beginning of a major reconstruction (1896; <http://www.cassovia.sk/historiavecer/bazilivalzbety/a3.jpg>).
- Fig. 5. Košice. Chapel of St. Michael. Research plan 2006–2007 with trenches surveyed.
- Fig. 6. Košice. Chapel of St. Michael. The research field in 2006–2007, with the architectures examined. Legend: a – beginning of the 16th century; b – end of 16th century; c – end of the 18th century; d – late 19th–early 20th century; e – undatable (focused by G. Ujlaky).
- Fig. 7. Košice. Chapel of St. Michael. 2006 Rescue Research Plan. Legend: a – 1508–1904; b – end of the 16th century to 1805; c – 1805; d – 1904 to half 20th century; e – 2006 (by B. Pavlík).
- Fig. 8. Košice. Chapel of St. Michael. Southern Sacristy – Photogrammetry 2006–2007 (M. Bielich).
- Fig. 9. Košice. Chapel of St. Michael. Southern Sacristy – trench plan A. Legend: a – 1st half. 16th century; b – 21st century; c – subsoil (drawing by M. Bielich).
- Fig. 10. Košice. Chapel of St. Michael. Southern Sacristy – static arch of the western wall (photo by M. Bielich).
- Fig. 11. Košice. Chapel of St. Michael. Southern Sacristy – static arch of the southern wall (photo M. Bielich).
- Fig. 12. Košice. Chapel of St. Michael. Trench A entrance to the house from the late 19th century south of the southern sacristy (photo by M. Bielich).
- Fig. 13. Košice. Chapel of St. Michael. Southern Sacristy – Graves examined in trench A (H1, H2, H3).
- Fig. 14. Košice. Chapel of St. Michael. Southern Sacristy – Trench A. 1 – grave H1; 2 – grave H2; 3 – grave H3 (photo and drawing by M. Bielich).
- Fig. 15. Košice. Chapel of St. Michael. Trench B. The course of archaeological research, gradual reduction in layers (drawing by M. Bielich).
- Fig. 16. Košice. Chapel of St. Michael. Trench B. Photographed from the east with the first layer of graves (photo M. Bielich).
- Fig. 17. Košice. Chapel of St. Michael. Trench B. 1 – grave H7; 2 – grave H10, H11; 3 – grave H12; 4 – grave H15; 5 – grave H16; 6 – grave H17, H18 (drawing by M. Bielich).
- Fig. 18. Košice. Chapel of St. Michael. Enclosure wall cemetery trench A2 (drawing by M. Bielich). Legend: a – late 16th century; b – 17th century to 1805; c – 20th century.
- Fig. 19. Košice. Chapel of St. Michael. Trench B and B2. Two phases of the cemetery wall (photo M. Bielich).
- Fig. 20. Košice. Chapel of St. Michael. Trench B2. Legend: a – 16th century; b – 1904–1906; c – 2nd half 20th century; d – 21st century (drawing by M. Bielich).
- Fig. 21. Košice. Chapel of St. Michael. Trench C. The course of archaeological research, gradual lowering in layers (drawing by M. Bielich).
- Fig. 22. Košice. Chapel of St. Michael. Trench C. Waste channel F24 (photo M. Bielich).
- Fig. 23. Košice. Chapel of St. Michael. Trench C. Pebble bottom of drainage channel F23 (photo M. Bielich).
- Fig. 24. Košice. Chapel of St. Michael. Trench C. 1 – graves H26, H27, H28; 2 – grave H29; 3 – H30; 4 – H31; 5 – H32; 6 – H34 (drawing by M. Bielich).
- Fig. 25. Košice. Chapel of St. Michael. Probe F. Technical building for lime production (photo M. Bielich).
- Fig. 26. Košice. Chapel of St. Michael. Trench F. Technical building for lime production Legend: a – end of 16th century to 1805; b – end of 16th–17th century; c – 19th century; d – 20th century (drawing by M. Bielich).
- Fig. 27. Košice. Chapel of St. Michael. Trench D. General view from the north (photo by M. Bielich).
- Fig. 28. Košice. Chapel of St. Michael. Trench D. An overall plan with marked graves and construction contexts highlighted (drawing by M. Bielich).
- Fig. 29. Košice. Chapel of St. Michael. Trench D. Detail of the superposition of graves H35 and H38 in the northern extension (photo by M. Bielich).
- Fig. 30. Košice. Chapel of St. Michael. Trench D. Detail of the foundation of the chapel and the northern extension (photo by M. Bielich).
- Fig. 31. Košice. Chapel of St. Michael. Trench D. 1 – grave H35; 2, 3 – grave H36; 3 – detail of silver buttons (photo and drawing by M. Bielich).
- Fig. 32. Košice. Chapel of St. Michael. Trench D. 1 – grave H37; 2 – grave H38; 3 – grave H41; 4 – grave H40; 5 – grave H39 (drawing by M. Bielich).
- Fig. 33. Košice. Chapel of St. Michael. Trench E. East entrance to the ossuary under the chapel. Legend: a – 14th century; b – 1778–1904 (drawing by M. Bielich).
- Fig. 34. Košice. Chapel of St. Michael. Newly discovered architecture around the Chapel of St. Michael's Cathedral. Elizabeth in 2006–2007 (researches by R. Rusnák, L. Luščíková and M. Bielich).
- Fig. 35. Košice. Chapel of St. Michael. Trench D. Entrance stairs to the crypt (photo by M. Bielich).
- Fig. 36. Košice. Chapel of St. Michael. Research plan with four layers of burying.
- Fig. 37. Košice. Chapel of St. Michael. Contemporary view of the area west of the chapel with the course of the cemetery wall (photo by M. Bielich).
- Fig. 38. Košice. Chapel of St. Michael. Selection of medieval and post medieval ceramics from research in 2006.
- Fig. 39. Košice. Chapel of St. Michael. Selection of post medieval ceramics from the 16th and 17th centuries from the 2007 research.
- Fig. 40. Košice. Chapel of St. Michael. Selection of post medieval ceramics from the 16th and 17th centuries from the 2007 research.

- Fig. 41. Košice. Chapel of St. Michael. Selection of post medieval ceramics from the 16th and 17th centuries from the 2007 research.
- Fig. 42. Košice. Chapel of St. Michael. Selection of post medieval ceramics from the 16th and 17th centuries from the 2007 research.
- Fig. 43. Košice. Chapel of St. Michael. 1–5 – selection of post medieval ceramics from the 16th and 17th century's research from 2007; 6, 7 – engraved veduta city at the bottom of the container.
- Fig. 44. Košice. Chapel of St. Michael. 1–12 – selection of post medieval ceramics from the 16th to 17th centuries; 13–15 – renaissance tiles from research in 2007.
- Fig. 45. Košice. Chapel of St. Michael. A vessels stove tiles from the 15th century (photo by M. Bielich).
- Fig. 46. Košice. Chapel of St. Michael. Small finds. Statistical evaluation. Legend: a – iron nail; b – iron object not determined; c – bronze coffin fittings; d – bronze object not determined; e – pin; f – pin; g – bone object; h – leather item; i – bead; j – a glass object; k – cross; l – silver object; m – gold object; n – organic object (wood).
- Fig. 47. Košice. Chapel of St. Michael. Selection of small iron and bronze finds.
- Fig. 48. Košice. Chapel of St. Michael. Selection of small silver and bronze finds.
- Fig. 49. Košice. Chapel of St. Michael. Selection of textiles obtained from research.
- Fig. 50. Košice. Chapel of St. Michael. Selection of bone and other small research subjects.
- Fig. 51. Košice. Chapel of St. Michael. Historical view of a chapel.
- Fig. 52. Košice. Chapel of St. Michael. Plan and results of GPR measurements (by J. Tirpák, M. Bielich).
- Fig. 53. Košice. Chapel of St. Michael. Selection of technical ceramics – bricks (photo M. Čurný).
- Fig. 54. Košice. Chapel of St. Michael. Selection of technical ceramics – tiles (photo M. Čurný).
- Fig. 55. Košice. Chapel of St. Michael. Selection of numismatic findings (photo M. Bielich).
- Fig. 56. Košice. Chapel of St. Michael. Detail of bobbin lace with ovoid elements, which is motivationally and compositionally similar to lace of Genoese type. The lace was used as an applique. The second picture shows a detail of a yarn wrapped in metal foil (photo by T. Štolcová).
- Fig. 57. Košice. Chapel of St. Michael. Piece of peach (photo M. Bielich).
- Fig. 58. Košice. Chapel of St. Michael. Selection of stone fragments (photo M. Bielich).

- Tab. I. Košice. Chapel of St. Michael. Catalogue of small finds (scan by S. Štefanková).
- Tab. II. Košice. Chapel of St. Michael. Catalogue of small finds (scan by S. Štefanková).
- Tab. III. Košice. Chapel of St. Michael. Catalogue of small finds (scan by S. Štefanková).
- Tab. IV. Košice. Chapel of St. Michael. Catalogue of small finds (scan by S. Štefanková).
- Tab. V. Košice. Chapel of St. Michael. Catalogue of small finds (scan by S. Štefanková).
- Tab. VI. Košice. Chapel of St. Michael. Catalogue of small finds (scan by S. Štefanková).
- Tab. VII. Košice. Chapel of St. Michael. Catalogue of small finds (scan by S. Štefanková).
- Tab. VIII. Košice. Chapel of St. Michael. Catalogue of small finds (scan by S. Štefanková).
- Tab. IX. Košice. Chapel of St. Michael. Catalogue of small finds (scan by S. Štefanková).
- Tab. X. Košice. Chapel of St. Michael. Catalogue of small finds (scan by S. Štefanková).
- Tab. XI. Košice. Chapel of St. Michael. Catalogue of small finds (scan by S. Štefanková).
- Tab. XII. Košice. Chapel of St. Michael. Catalogue of small finds (scan by S. Štefanková).
- Tab. XIII. Košice. Chapel of St. Michael. Catalogue of small finds (scan by S. Štefanková).
- Tab. XIV. Košice. Chapel of St. Michael. Catalogue of small finds (scan by S. Štefanková).
- Tab. XV. Košice. Chapel of St. Michael. Catalogue of small finds (scan by S. Štefanková).
- Tab. XVI. Košice. Chapel of St. Michael. Catalogue of small finds (scan by S. Štefanková).
- Tab. XVII. Košice. Chapel of St. Michael. Catalogue of small finds (scan by S. Štefanková).
- Tab. XVIII. Košice. Chapel of St. Michael. Catalogue of small finds (scan by S. Štefanková).
- Tab. XIX. Košice. Chapel of St. Michael. Catalogue of small finds (scan by S. Štefanková).
- Tab. XX. Košice. Chapel of St. Michael. Catalogue of small finds (scan by S. Štefanková).
- Tab. XXI. Košice. Chapel of St. Michael. Catalogue of small finds (scan by S. Štefanková).
- Tab. XXII. Košice. Chapel of St. Michael. Catalogue of small finds (scan by S. Štefanková).
- Tab. XXIII. Košice. Chapel of St. Michael. Catalogue of small finds (scan by S. Štefanková).
- Tab. XXIV. Košice. Chapel of St. Michael. Catalogue of small finds (scan by S. Štefanková).

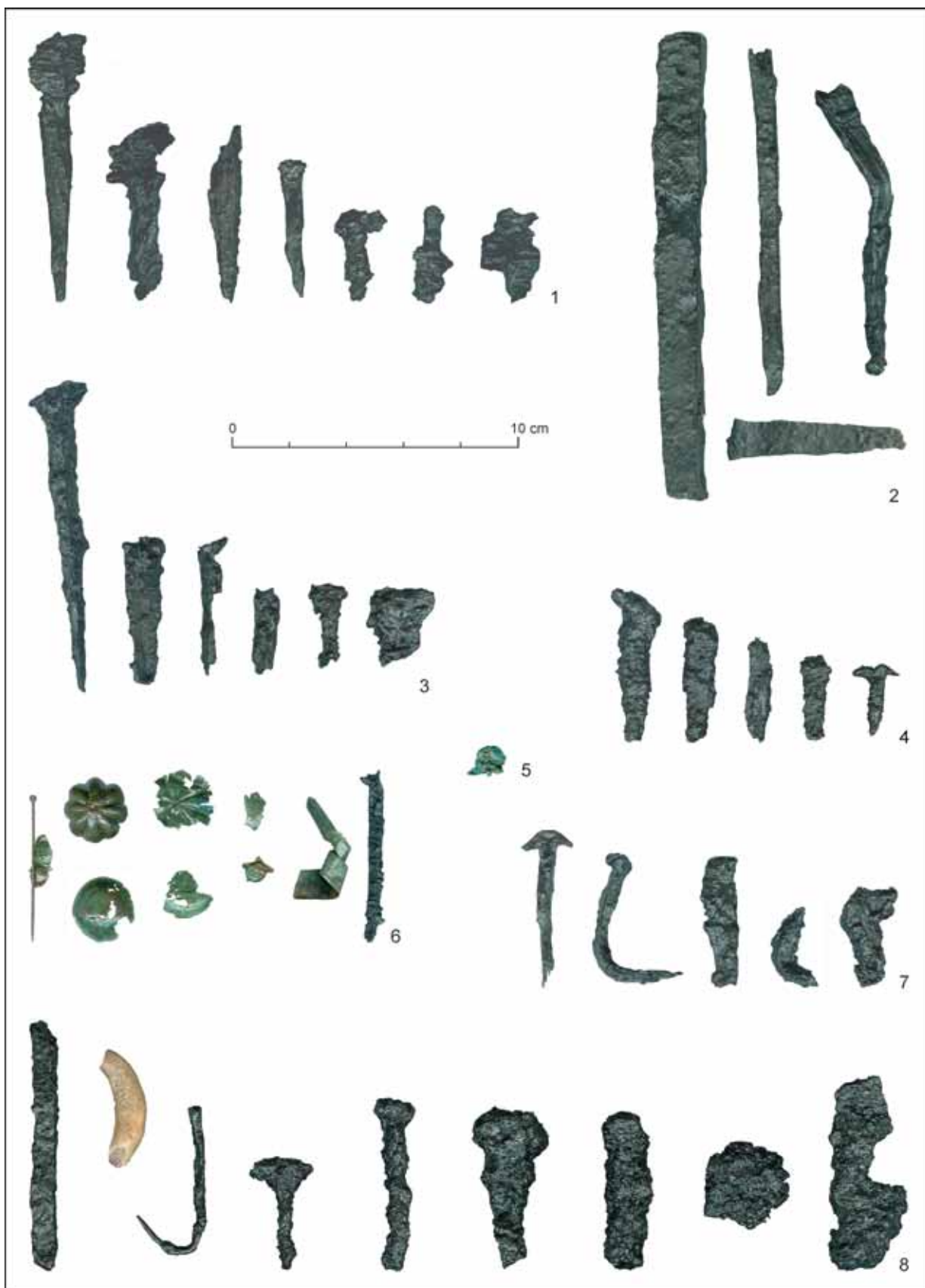

LITERATÚRA A PRAMENE

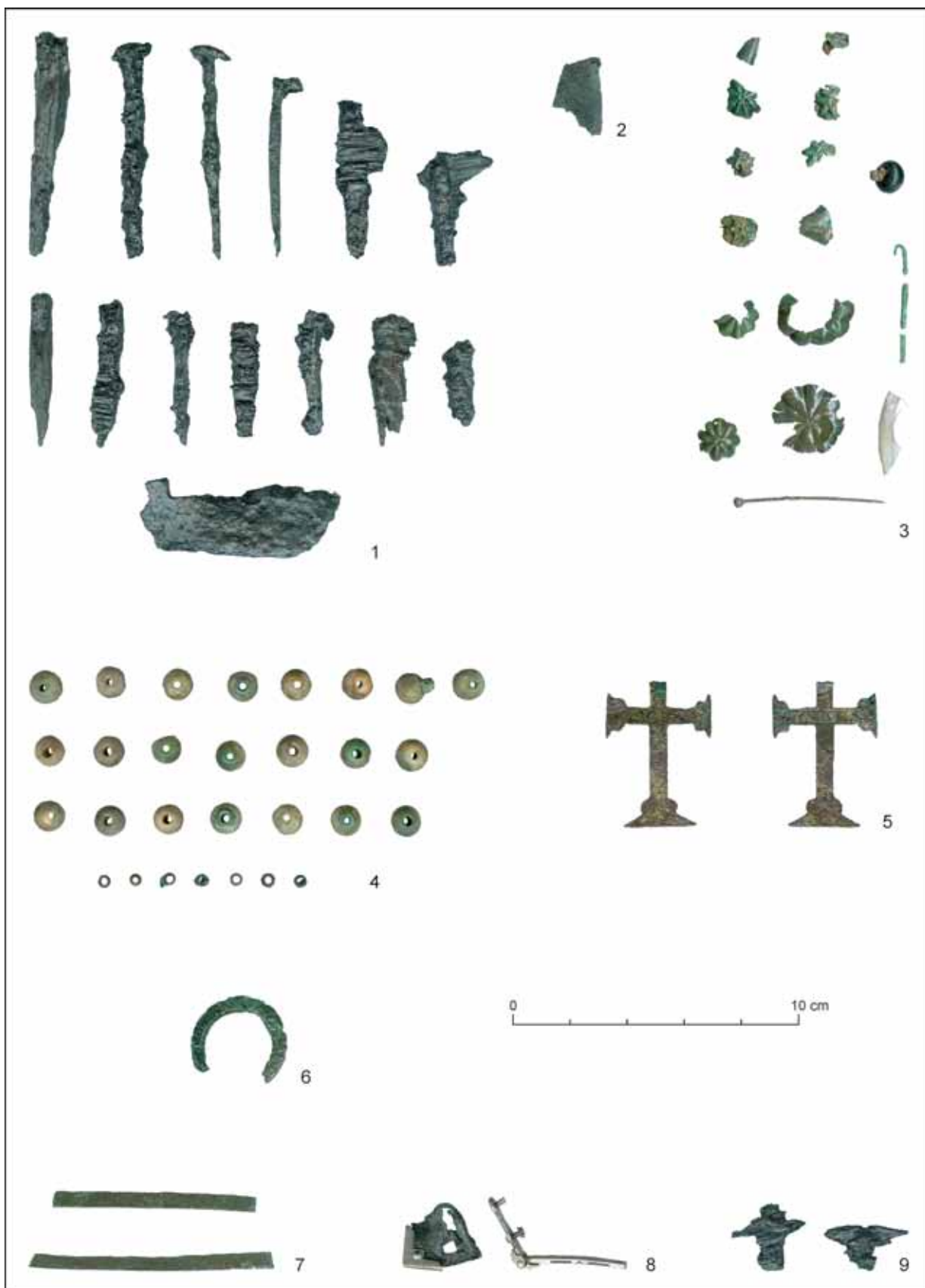
- Aries 2000
Balázsik 1993
Balogh a i. 1972
Bárányné Oberschall 1942
Baxa 1982
Bednár/Poláková 2015
Bednárik 1972
Béres/Uličný 1998
Bielich/Čurný/Cheben 2007
Budinský-Krička 1944
Bujna a i. 1996
Březinová/Samuel 2007
Čaplovič 1989
Čaplovič 1990
Čech 1983
Čurný 2006
Čurný 2007
Čurný 2013
Čurný/Šimčík/Bielich 2012
Darnay 1944
Dudek/Malkovský/Suk 1984
Drenko 1980
Drenko 1982
Duchon 1999
Duchon 2001
Duchon 2006
Dušeková 1980
Đurišová 1999
Đurišová 2003
Đurišová/Uličný 1999
P. Aries: *Dějiny smrti I, II*. Praha 2000.
T. Balázsik: A Kismaroti Szent Mihály-kápolna. In: *Pavilon 8*. Budapest 1993, 2–10.
K. Balogh/F. Horusitsky/M. Kretzoi/J. Noszky/A. Rónai/F. Szentes: Magyarázó Magyarország 1 : 300 000 – es Földtani Térképéhez. In: *M. All. Földtani Intézet*. Budapest 1972, 115.
M. Bárányné Oberschall: *A salgótarjáni, orgondaszentmiklósi és pakonyi középkori sírleletek. Die mittelalterlichen Grabfunde von Salgótarján. Orgondaszentmiklós und Pakony*. Művelődéstörténeti füzetek 1. Budapest 1942.
P. Baxa: K vývoju podkúvania na Slovensku v 16.–17. storočí. *Archaeologia historica* 7, 1982, 495–498.
P. Bednár/Z. Poláková: Dokumentácia v krypte kostola sv. Ladislava v Nitre a kratší záchranný výskum v jeho exteriéri. *AVANS 2010*, 2015, 42–44.
R. Bednárik: *Cintoríny na Slovensku*. Bratislava 1972.
J. Béres/M. Uličný: Výsledky archeologického výskumu v centre Košíc. *Slovenská archeológia* 46, 1998, 333–351.
M. Bielich/M. Čurný/I. Cheben: Záchranný archeologický výskum na Hodžovom námestí v Bratislave. *Študijné zvesti AÚ SAV* 40, 2006, 155–175.
V. Budinský-Krička: *Prvé staroslovanské radové pohrebištia v Turci a Liptove*. Martin 1944.
J. Bujna/J. Bátora/Z. Čilinská/K. Kuzmová/M. Rejholcová/P. Žebrák: *Terminológia archeologickej hmotnej kultúry na Slovensku III. Šperk a súčasti odevu*. Nitra 1996.
G. Březinová/M. Samuel: *Tak čo našli ste niečo?* Nitra 2007.
D. Čaplovič: Stredoveká dedinská sakrálna stavba vo Svinici (Genéza kultúrno-historických zmien v štruktúre osídlenia a jej odraz v dispozičnom architektonickom riešení objektu). *Historica Carpatica* 20, 1989, 97–138.
D. Čaplovič: Najnovšie poznatky o stredovekom vývoji mesta a života obyvateľov Košíc. *Archaeologia historica* 15, 1990, 87–98.
P. Čech (zost.): *Dóm sv. Alžbety v Košiciach. Národná kultúrna pamiatka*. Martin 1983.
M. Čurný: Poznatky o výrobe a značkovani tehli na území mesta Nitra a na jeho okolí v období novoveku. *Archeológia Technica* 17, 2006, 52–65.
M. Čurný: Holice, kostol sv. Petra a Pavla. Dokumentácia a vyhodnotenie nálezov stavebnej keramiky. In: M. Hanuš/K. Kravjarová-Hladíková: *Holice, kostol sv. Petra a Pavla*. Nálezová správa. Pamiatkový úrad SR. Bratislava 2007. Nepublikované.
M. Čurný: Výsledky sondáže v konkatedrále sv. Mikuláša v Prešove. *Východoslovenský pravek* 10, 2013, 87–106.
M. Čurný/P. Šimčík/M. Bielich: Nálezy keramických fajok z archeologických výskumov a prospekcií na Slovensku. *Študijné zvesti AÚ SAV* 53, 2013, 85–102.
B. Darnay: *Zagyvapálfalva „Pusztatemplom“-ának középkori régiségei*. Keszthely 1944.
A. Dudek/M. Malkovský/M. Suk: *Atlas hornin*. Praha 1984.
Z. Drenko: Zaniknutá stredoveká dedina Kostolné Raďovce. *Zborník SNM* 74. *História* 20, 1980, 67–77.
Z. Drenko: Archeologický výskum v Dolných Strhároch. *Zborník SNM* 76. *História* 22, 1982, 105–124.
J. Duchon: *Karner, časť ôsma – ossarium*. Týždenník Košický večer. Košice, 15. januára 1999, 4.
J. Duchon: Počiatky Košíc vo svetle najnovších historických a archeologických výskumov. *Historica Carpatica* 31, 32, 2001, 7–19.
J. Duchon: *Krypta kaplnky sv. Michala*. Košický večerník. Košice, 5. 5. 2006, 11.
S. Dušeková: Cintorín z 13.–17. storočia v Smoleniciach (Archeologicko – historická interpretácia). *Slovenský národopis* 28, 1980, 433–445.
M. Đurišová: *Nálezová správa z archeologického výskumu kaplnky sv. Michala v Košiciach* 1998. Č. V. 610/99. Krajský pamiatkový úrad v Košiciach. 1999 Nepublikované.
M. Đurišová: Kaplnka sv. Michala v Košiciach. *Východoslovenský pravek* 6, 2003, 197–204.
M. Đurišová/M. Uličný: Stredoveká keramika z Košíc. *Studia archaeologica Slovaca mediaevalia* 2, 1999, 193–199.

- Egan/Pritchard 2002
 Eliáš a kol. 2007
 Fingerlin 1971
 Flek a i. 2009
 Fűrýivá/Janovičková 1986
 Gregor/Gregorová/Kráľová 2004
 Haberlandová 1993
 Hajnalová 2001
 Halaga 1992
 Heindel 1990
 Hejtman 1957
 Hejtman 1977
 Henszelman 1996
 Holčík 1984
 Hoššo 1983
 Hoššo 2004
 Jágerová 2008
 Kemény 1903
 Kráľová 2007
 Kraskovská 1980
 Kolbuszewski 1996
 Korabinský 1786
 Kraus 2006
 Krupica 1978
 Kuzmová/Hrnčiarik 2010
 Lamiová-Schmiedlová/Miroššayová 1991
 Lexa a i. 2000
 Luštková/Rusnák 2016
 Mencl 1966
 Mérai 2010
 Mihálik 1904
 Mihálik 1942
 Mihóková 1986
 Miklíková 2009
 Nagy 2003
 Niedźwiadek 2004
 G. Egan/F. Pritchard: *Dress accessories 1150–1450*. Medieval Finds from Excavations in London 3. London 2002.
 Š. Eliáš a kol.: *Dejiny Košíc v dátach*. Košice 2007.
 I. Fingerlin: *Gürtel des hohen und späten Mittelalters*. Kunstwissenschaftliche Studien 46. München 1971.
 F. Flek/P. Kubálek/M. Omelka/J. Podliska: Excavation of the Early Modern period cemetery on the grounds of the former Capuchin monastery at St. Josephs in Praques New Town. In: *Studie in Post-Medieval Archaeology*. Praha 2009, 407–453.
 K. Fűrýivá/M. Janovičková: Stredoveké sklo v zbierkach Archeologického ústavu SNM. *Zborník SNM* 53. *História* 26, 1986, 181–213.
 P. Gregor/J. Gregorová/E. Kráľová: *Strešné krytiny na Slovensku v minulosti*. Bratislava 2004.
 H. Haberlandová: *Košice, kaplnka sv. Michala. Pamiatkový výskum*. Bratislava 1993.
 E. Hajnalová: *Ovocie a ovocinárstvo v archeobotanických nálezoch na Slovensku*. Nitra 2001.
 O. R. Halaga: *Počiatky Košíc a zrod metropoly*. Košice 1992.
 I. Heindel: *Riemen- und Gürtelteile im westslawischen Siedlungsgebiet*. Berlin 1990.
 B. Hejtman: *Systematická petrografie vyvŕeľých hornin*. Praha 1957.
 B. Hejtman: *Petrografie*. Praha 1977.
 I. Henszelman: *Staré cintoríny a pohrebne miesta v Košiciach*. Košice 1996.
 Š. Holčík: *Fajky*. Bratislava 1984.
 J. Hoššo: Prehľad vývoja stredovekej keramiky na Slovensku. *Archaeologia historica* 8, 1983, 215–232.
 J. Hoššo: Hranica medzi stredovekom a novovekom vo svetle archeologických nálezov keramiky. *Archaeologia historica* 29, 2004, 569–580.
 M. Jágerová: Pohrebne obyčaje v kontexte slovenskej etnológie. *Etnologické rozpravy* 2, 2008, 11–30.
 L. Kemény: A kassai egyesült lakatos, sarkatnyus, pánczélgyártó és cziszár czéh szabályzata. *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle* 10 1903, 426–427.
 E. Kráľová: Rozšírenie strešných krytín na Slovensku podľa materiálov. In: P. Gregor (zost.): *Historická strešná krytina na Slovensku*. *Zborník z vedeckej konferencie*, 9. december 2004. Bratislava 2007, 47–62.
 E. Kraskovská: Nádobý datované nálezmi mincí na Slovensku. *Zborník SNM* 74. *História* 20, 1980, 81–107.
 J. Kolbuszewski. *Cmentarze*. Wrocław 1996.
 J. M. Korabinský: *Geograficko-historický a produktový lexikón Uhorska*. Bratislava 1786.
 I. Kraus: Potenciál nerudných surovín Slovenskej republiky. In: *Zborník prednášok z konferencie Súčasné trendy a problémy vo výskume nerudných nerastných surovín*. Bratislava 2006, 13–18.
 O. Krupica: Stredoveké Krásno. *Západné Slovensko* 5, 1978, 169–333.
 K. Kuzmová/E. Hrnčiarik: Archeologický výskum románskeho karnera a exteriéru Baziliky sv. Mikuláša v Trnave. *Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja* 13, 2010, 3–9.
 M. Lamiová-Schmiedlová/E. Miroššayová: *Archeologická topografia Košíc*. Košice 1991.
 J. Lexa/V. Bezák/M. Elečko/J. Mello/M. Polák/M. Potfaj/J. Vozár (ed.): *Geologická mapa Západných Karpát a príľahľých území*. Bratislava 2000.
 L. Luštková/R. Rusnák: Odras dobovej meštianskej módy na Košických nálezoch kachlíc z 15.–16.stor. *Archaeologia historica* 41, 2, 2016, 475–499.
 V. Mencl: Gotická architektúra Košíc. *Vlastivedný časopis* 15, 1966, 3–25.
 D. Mérai: „The True and exact dresses and fashion“. *Archaeological Clothing Remains and their Social Contexts in Sixteenth- and Seventeenth-Century Hungary*. BAR International Series 2078. Archaeolingua central European series 5. Oxford 2010.
 J. A. Mihálik: *A Kassai szent Mihály kápolna*. Kassa 1904.
 S. Mihálik: *A Miklós börtön (Miklušova väznica)*. Kassa 1942.
 M. Mihóková: *Výtvarný život a výstavba Košíc v rokoch 1848–1918*. Košice 1986.
 Z. Miklíková: Analýza malých archeofaunálnych súborov z rokov 2006 a 2007. *AVANS* 2007, 2009, 143–145.
 P. Nagy: *Stredoveká stavebná keramika na Slovensku*. Diplomová práca (Filozofická fakulta UK v Bratislave). Bratislava 2003. Nепublikované.
 R. Niedźwiadek: Pochówki w kościele pojezuickim p.w. św. Jana w Lublinie jako przykład szlacheckiej obrzędowości pogrzebowej z okresu staropolskie-

- Nosáľová 1977
 go. In: E. Banasiewicz-Szukuła/A. Stachyra/B. Gosik-Tytuła (red.): *Lublin przez wieki. Szkice z badań archeologicznych*. Lublin 2004, 107–129.
 Nosáľová: Strieborné ľudové šperky v okolí Levíc. *Slovenský národopis* 25, 1977, 107–125.
- Němec/Duchoň/Rybárová 1994
 Z. Němec/J. Duchoň/K. Rybárová: *Košice 1780–1918*. Košice 1994.
- Olexa/Tajkov 2005
 L. Olexa/P. Tajkov: Zaniknutý kostol a cintorín vo Vyšnej Myšli. *Východoslovenský pravek* 7, 2005, 107–121.
- Pivko 2010
 D. Pivko: Významné horniny používané ako opracované kamene v historických pamiatkach Slovenska. *Mineralia Slovaca* 42, 2010, 241–248.
- Paterka a i. 2011
 P. Paterka/P. Bisták/M. Šimkovic/J. Tirpák: Archeologický a architektonicko-historický výskum kostola sv. Michala v Podhoranoch – Sokolníkoch. In: A. Valeková (red.): *Ranostredoveká sakrálna architektúra Nitrianskeho kraja. Zborník zo seminára a katalóg ku výstave*. Nitra 2011, 169–182.
- Poláková 2015
 Z. Poláková: *Stredoveké až novoveké kostolné cintoríny z územia dnešného Slovenska s dôrazom k historickým regiónom Gemera, Malohontu a Novohradu*. Dizertačná práca (Filozofická fakulta UK v Bratislave). Bratislava 2015. Nepublikované.
- Polla 1979
 B. Polla: Bratislava. *Západné suburbium*. Bratislava 1979.
- Polla 1986
 B. Polla: *Košice-Krásna. K stredovekým dejinám Krásnej nad Hornádom*. Košice 1986.
- Rejholcová 1974
 M. Rejholcová: Pohrebiska z 10.–12. storočia v Nových Zámkoch. *Slovenská archeológia* 22, 1974, 435–460.
- Rusnák 2007
 R. Rusnák: *Košice, Mäsiarska ul. 6. Areál dominikánskeho kláštora*. Nálezová správa 167/07. Košice 2007.
- Rusnák 2009a
 R. Rusnák: Novšie nálezy stredovekých kovových predmetov z Košíc. *Archaeologia historica* 34, 2009, 393–407.
- Rusnák 2009b
 R. Rusnák: *Košice v stredoveku. Na podklade archeologických výskumov*. Dizertačná práca (Archeologický ústav SAV Nitra). Košice 2009. Nepublikované.
- Rusnák 2011
 R. Rusnák: Dve stredoveké parcely v Košiciach. *Slovenská archeológia* 59, 2011, 149–187.
- Rusnák 2013
 R. Rusnák: Nálezy ranorenesančných foriem na kachlice z Košíc. *Pamiatky a múzeá* 62, 335–353.
- Rusnák 2014
 R. Rusnák: Vývoj mestskej domovej parcely na príklade Mäsiarskej 57/A v Košiciach. *Slovenská archeológia* 62, 2014, 315–392.
- Samuel/Čurný 2012
 M. Samuel/M. Čurný: Pottery from the cellar of a monastic dwelling at the Kamaldul monastery in Nitra-Zobor. *Studies in Post-Medieval. Archaeology* 4, 2012, 429–452.
- Slivka 1981
 M. Slivka: Stredoveké hutníctvo a kováčstvo na východnom Slovensku 3. *Historica Carpatica* 12, 1981, 211–250.
- Slivka 1983
 M. Slivka: Výrobky z kosti a parohu na Slovensku z obdobia stredoveku. *Archaeologia historica* 8, 377–429.
- Soják 2002
 M. Soják: Výskum v intraviláne Levoče. *AVANS* 2001, 2002, 196–198.
- Šimčík 2013
 P. Šimčík: Záchraný archeologický výskum na obnove objektu Kováčska č. 37 v Košiciach. *Východoslovenský pravek* 10, 2013, 225–230.
- Španihel 2010
 S. Španihel: *Stredoveká a novoveká keramika zo Žiliny*. Bakalárska práca (Slezská univerzita v Opave). Opava 2010. Nepublikované.
- Švecová 2011
 E. Švecová: *Charakteristika vulkanických skel z Karpat a jejich využívaní v pravěku*. Diplomová práca (Ústav geologických vied Masarykovy univerzity). Brno 2011. Nepublikované.
- Štefanovičová 2004
 T. Štefanovičová: *Dóm sv. Martina v Bratislave. Archeologický výskum 2002–2003*. Bratislava 2004.
- Trugly 2008
 S. Trugly: Záchrana archeologických nálezov v Hurbanove. *AVANS* 2006, 2008, 167–168.
- Uličný 2003
 M. Uličný: Veľká stredoveká kolonizácia a keramická produkcia na východnom Slovensku. *Archaeologia historica* 28, 2003, 611–620.
- Whitehead 2003
 R. Whitehead: *Buckles (1250–1800)*. Greenlight 2003.
- Wick 1928
 B. Wick: *Kassa régi temetői templomi kriptái és síremlékei*. Košice 1928.
- Wick 1936
 B. Wick: *Dóm sv. Alžbety v Košiciach*. Košice 1936.
- Zorkovský 1963
 B. Zorkovský: *Geológia a nerastné suroviny východného Slovenska I*. Košice 1963.
- Zúbek 2002
 A. Zúbek: Středověké přezky v brněnských nálezech. *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity* 51/M7, 2002, 123–153.

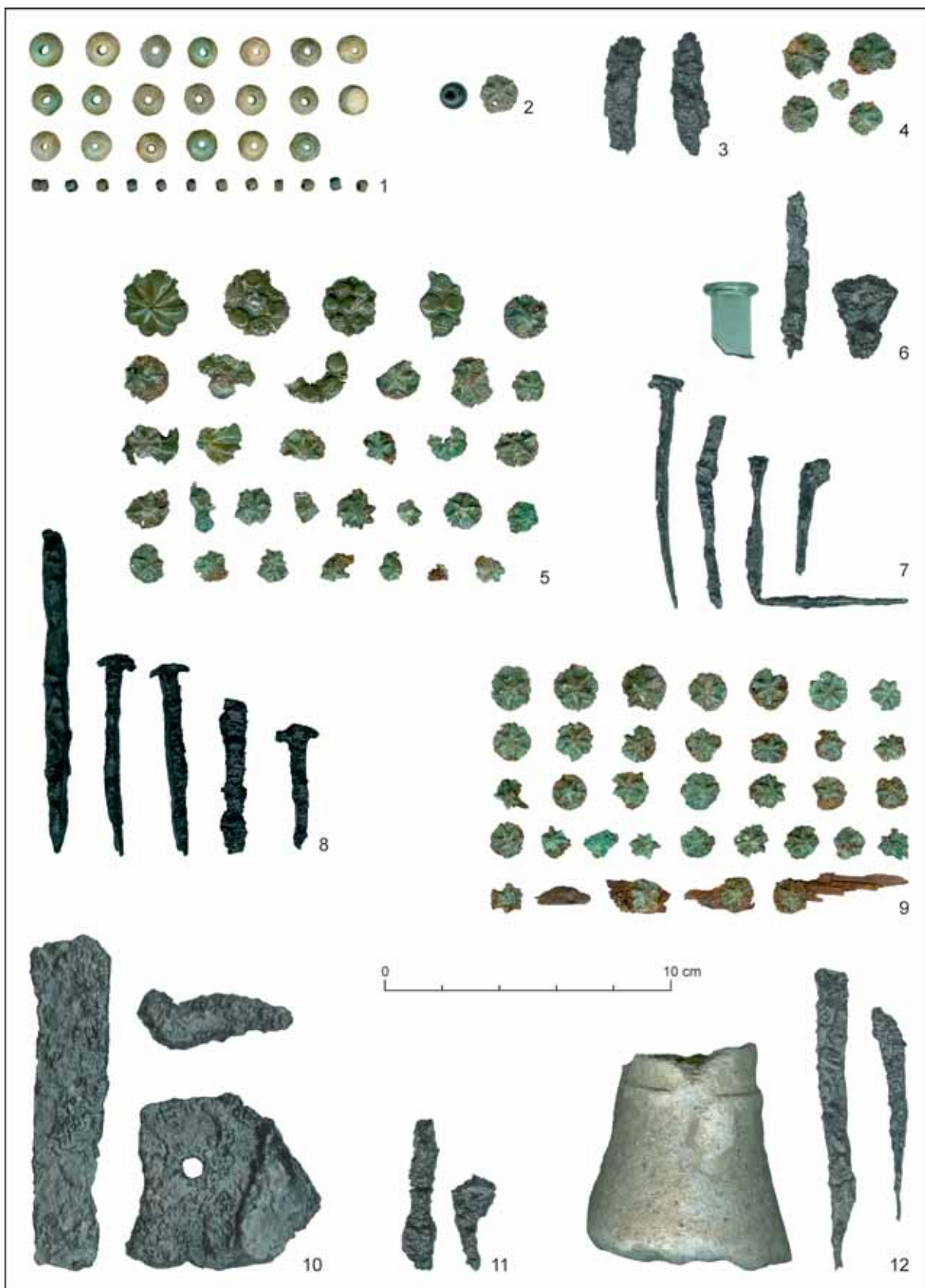

Tab. I. Košice. Kaplnka sv. Michala. Katalóg drobných predmetov (scan predmetov S. Štefanková).

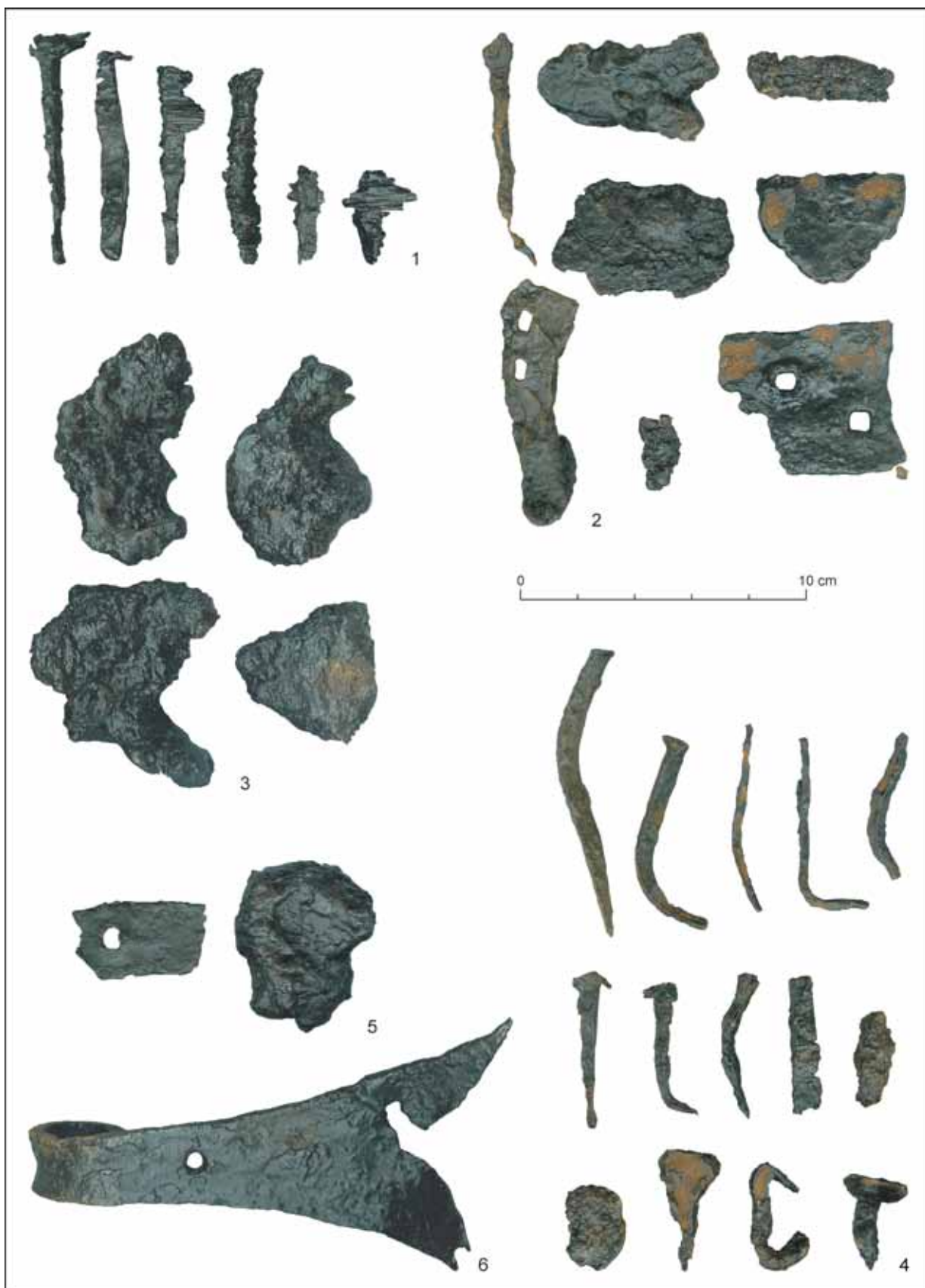

Tab. II. Košice. Kaplnka sv. Michala. Katalóg drobných predmetov (scan predmetov S. Štefanková).

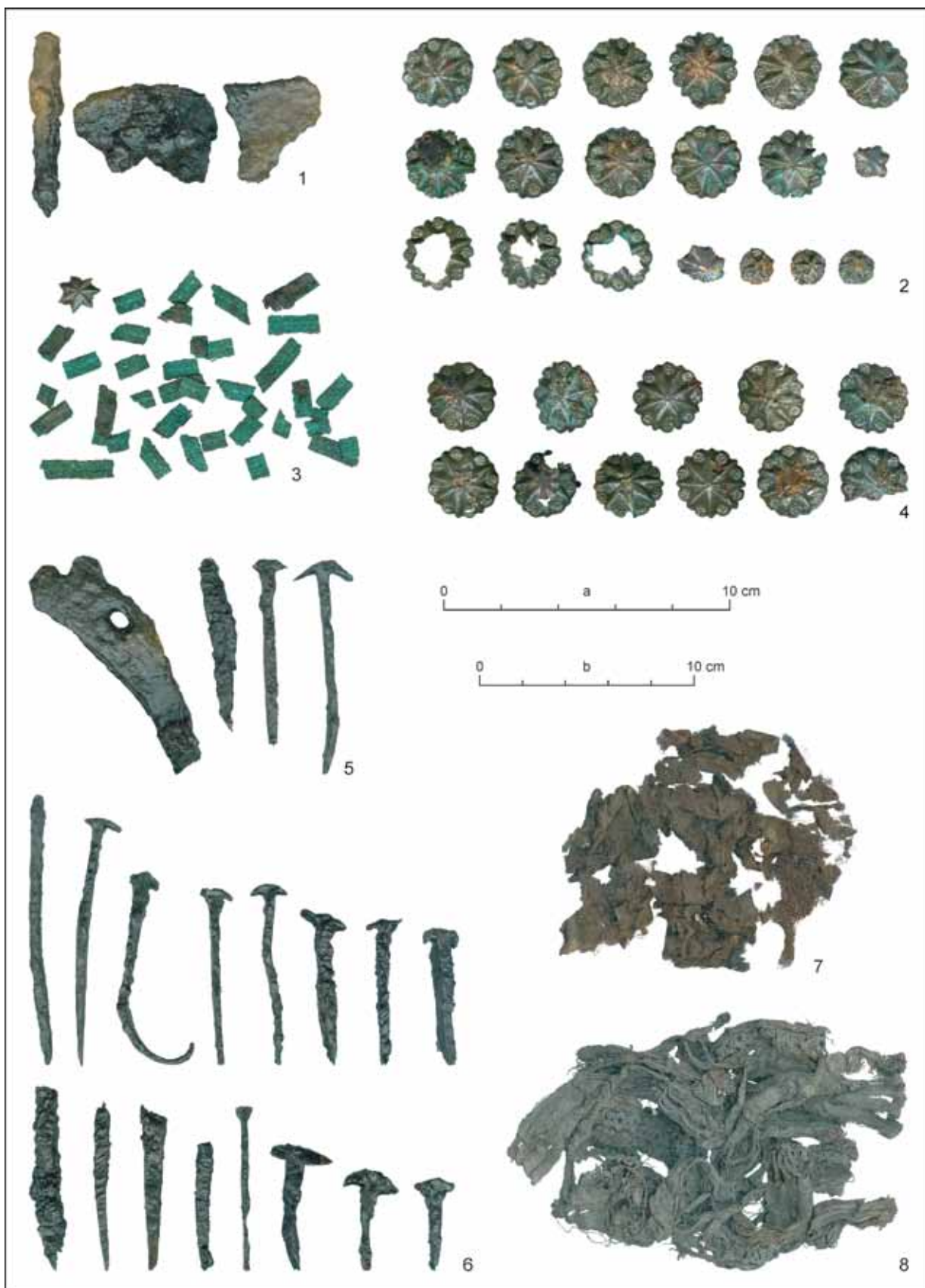

Tab. III. Košice. Kaplnka sv. Michala. Katalóg drobných predmetov (scan predmetov S. Štefanková).

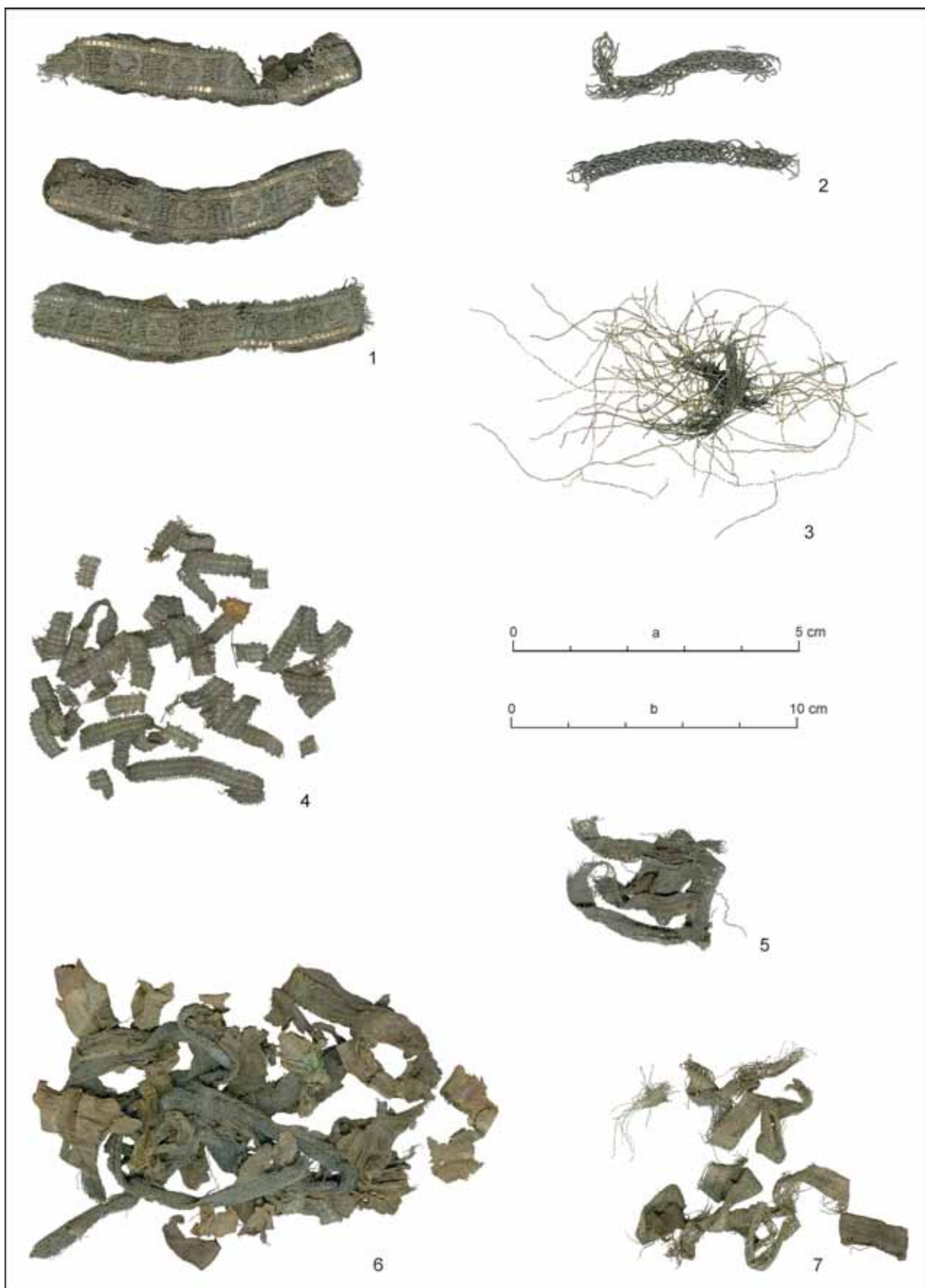

Tab. IV. Košice. Kaplnka sv. Michala. Katalóg drobných predmetov (scan predmetov S. Štefanková).

Tab. V. Košice. Kaplnka sv. Michala. Katalóg drobných predmetov (scan predmetov S. Štefanková).

Tab. VI. Košice. Kaplnka sv. Michala. Katalóg drobných predmetov (scan predmetov S. Štefanková).

Tab. VII. Košice. Kaplnka sv. Michala. Katalóg drobných predmetov (scan predmetov S. Štefanková).

Tab. VIII. Košice. Kaplnka sv. Michala. Katalóg drobných predmetov (scan predmetov S. Štefanková).

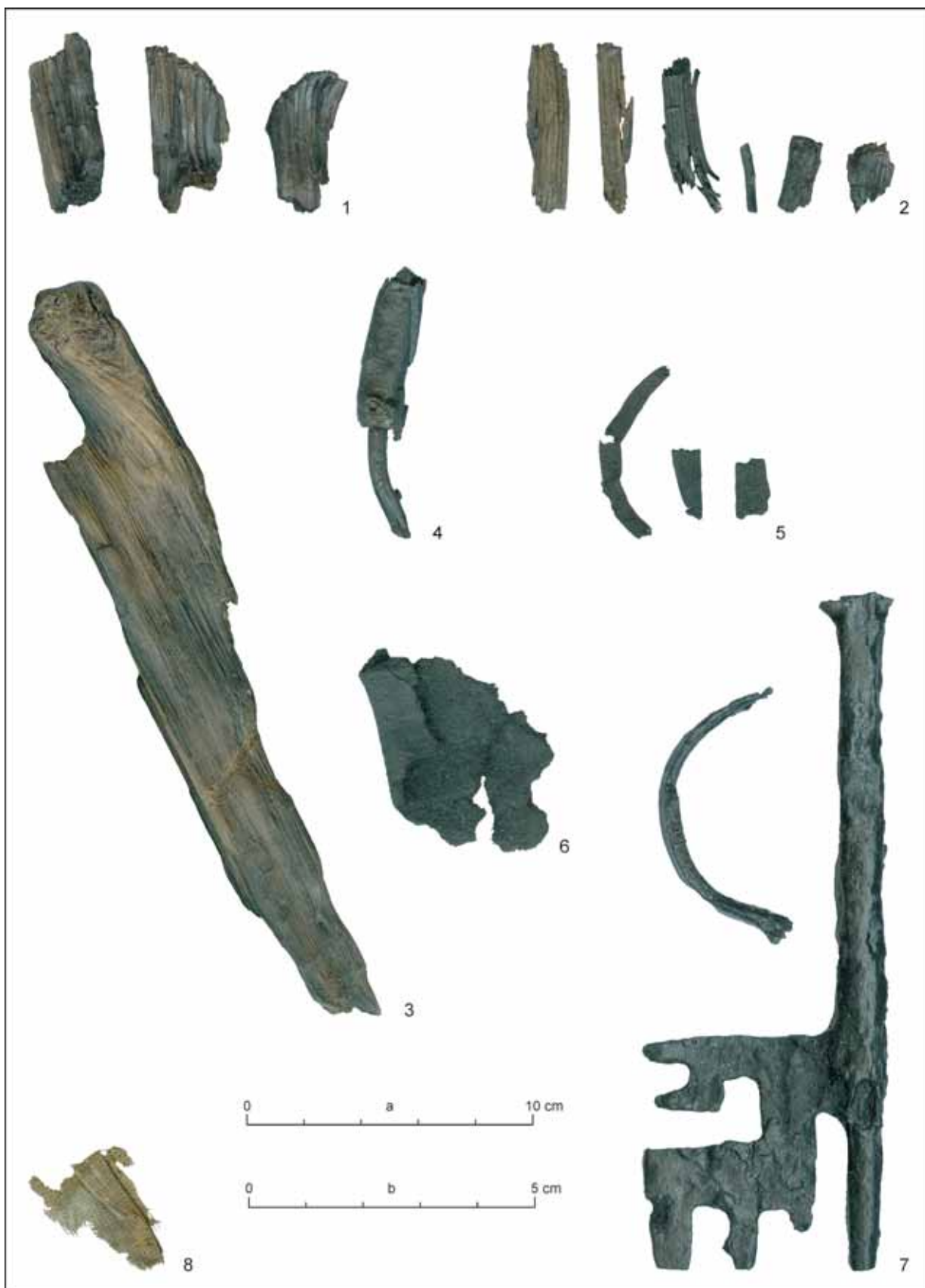

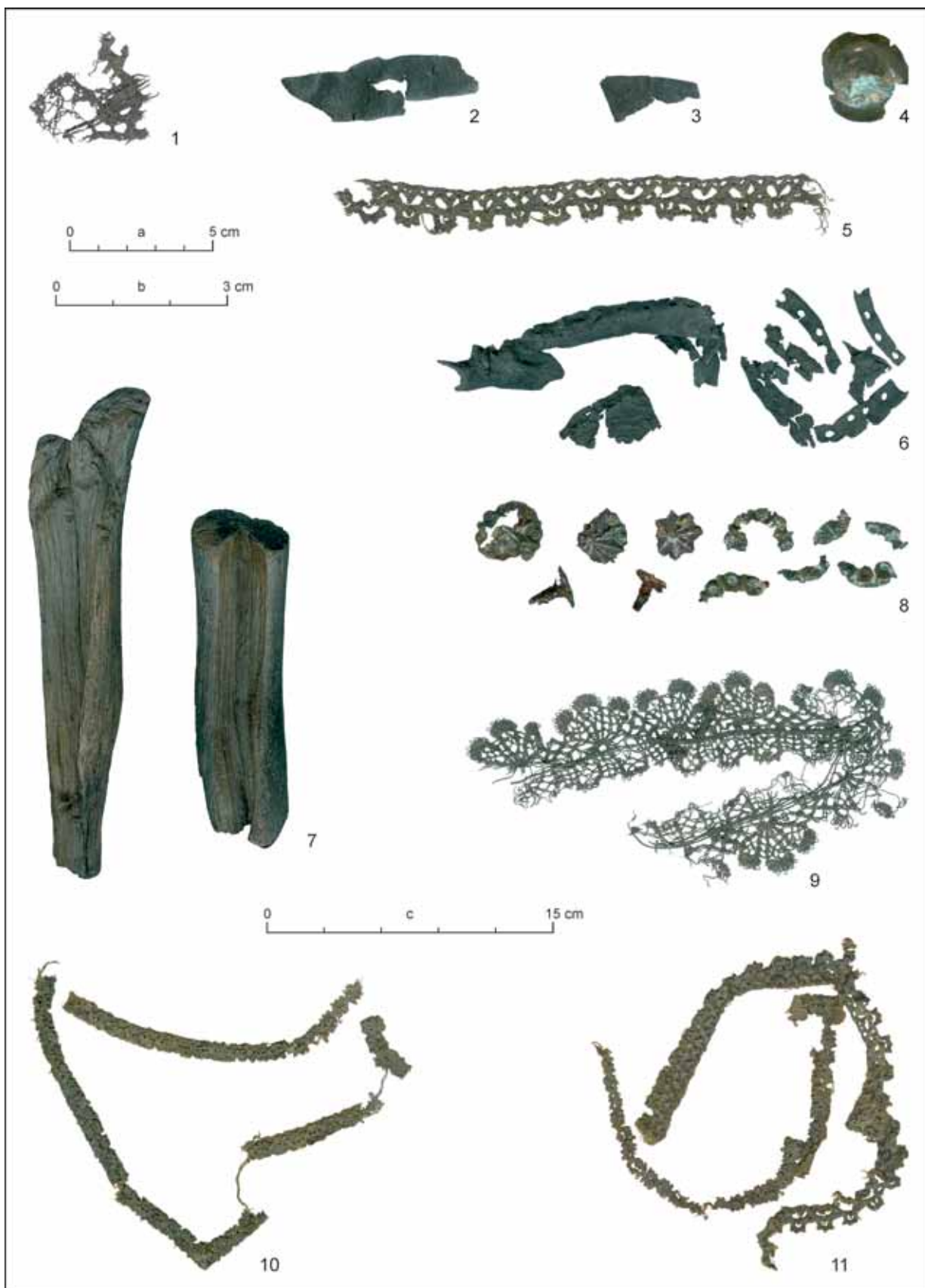
Tab. IX. Košice. Kaplnka sv. Michala. Katalóg drobných predmetov (scan predmetov S. Štefanková).

Tab. X. Košice. Kaplnka sv. Michala. Katalóg drobných predmetov (scan predmetov S. Štefanková).

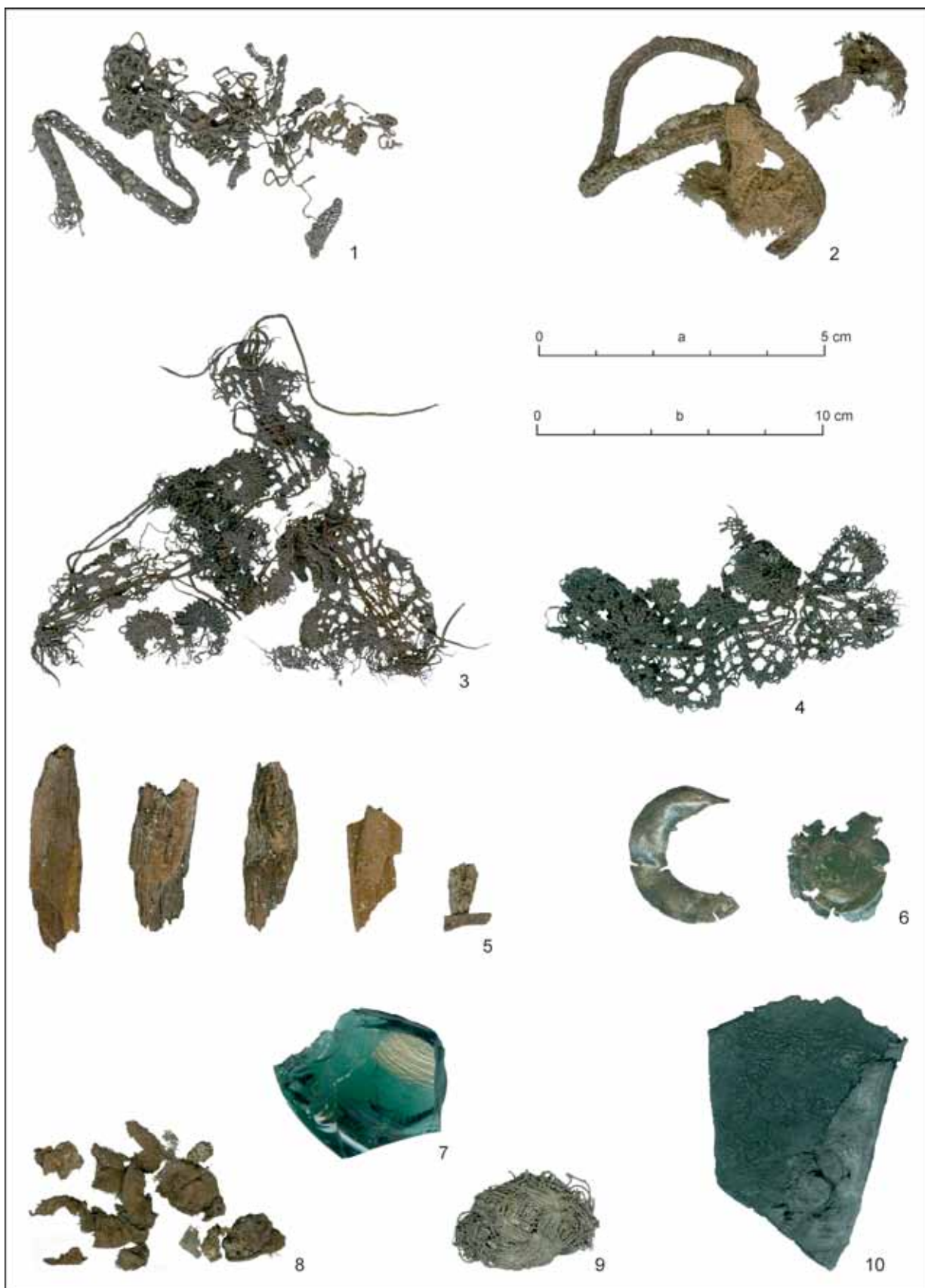

Tab. XI. Košice. Kaplnka sv. Michala. Katalóg drobných predmetov (scan predmetov S. Štefanková).

Tab. XII. Košice. Kaplnka sv. Michala. Katalóg drobných predmetov (scan predmetov S. Štefanková).

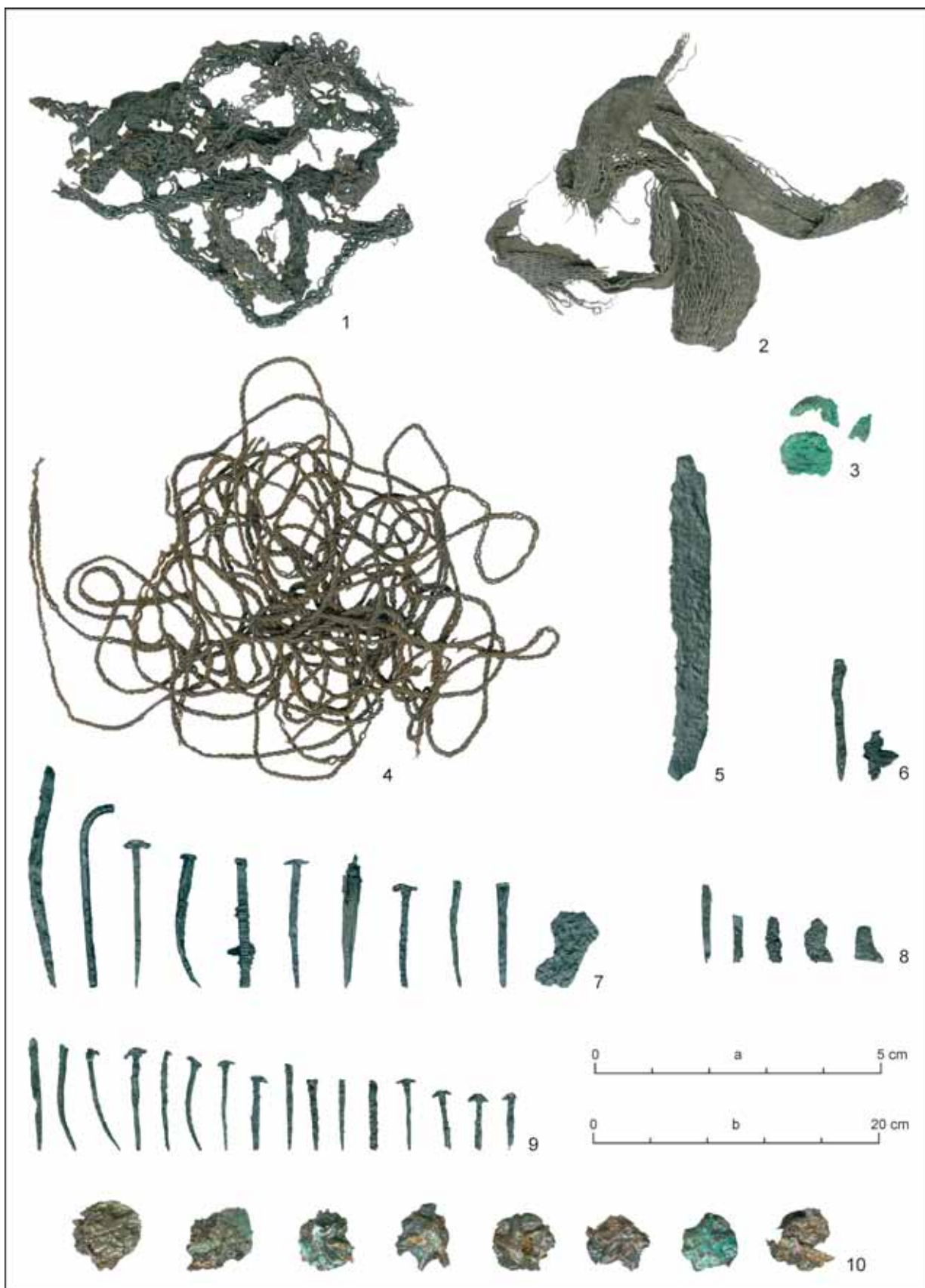

Tab. XIII. Košice. Kaplnka sv. Michala. Katalóg drobných predmetov (scan predmetov S. Štefanková).

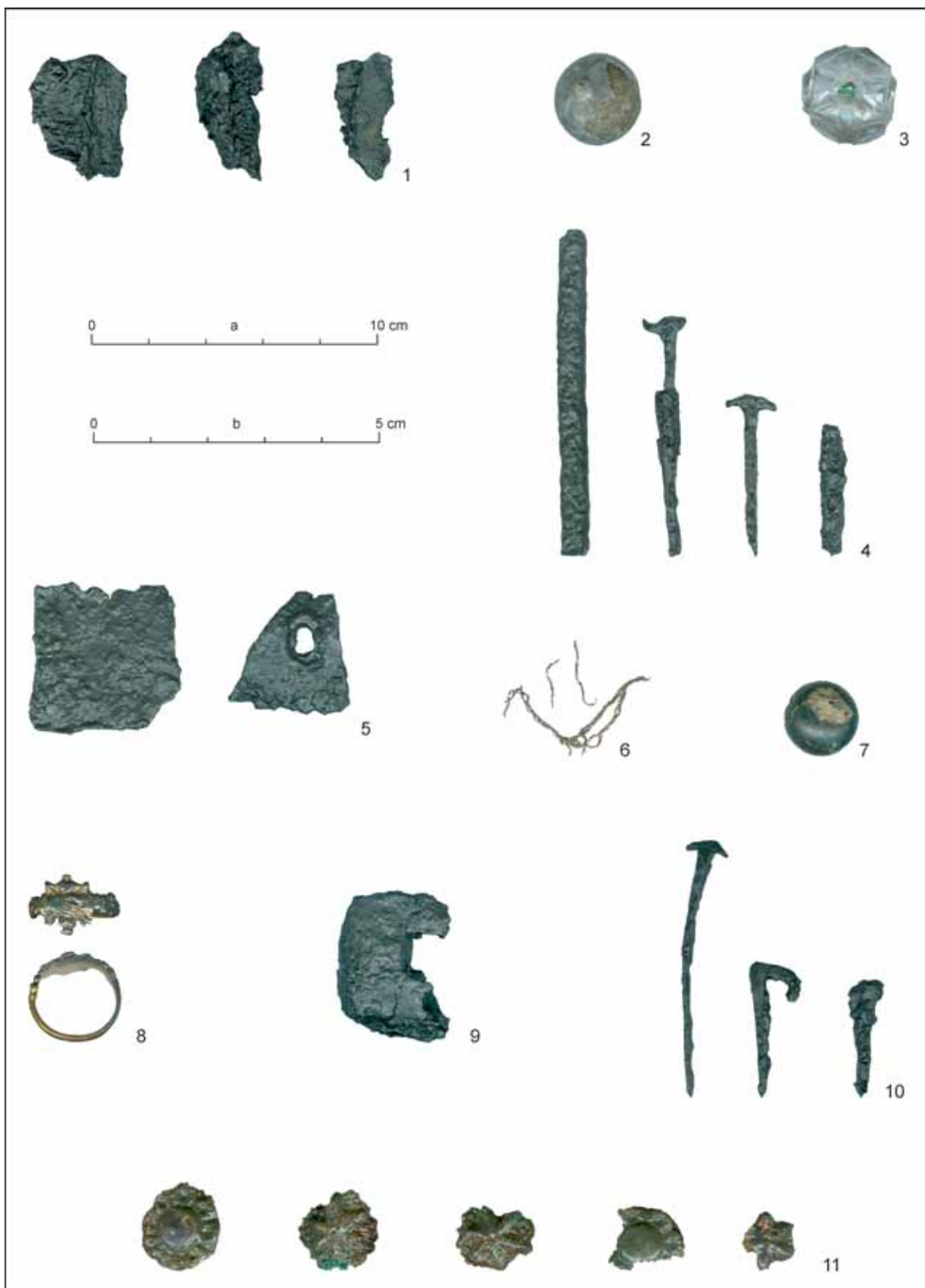

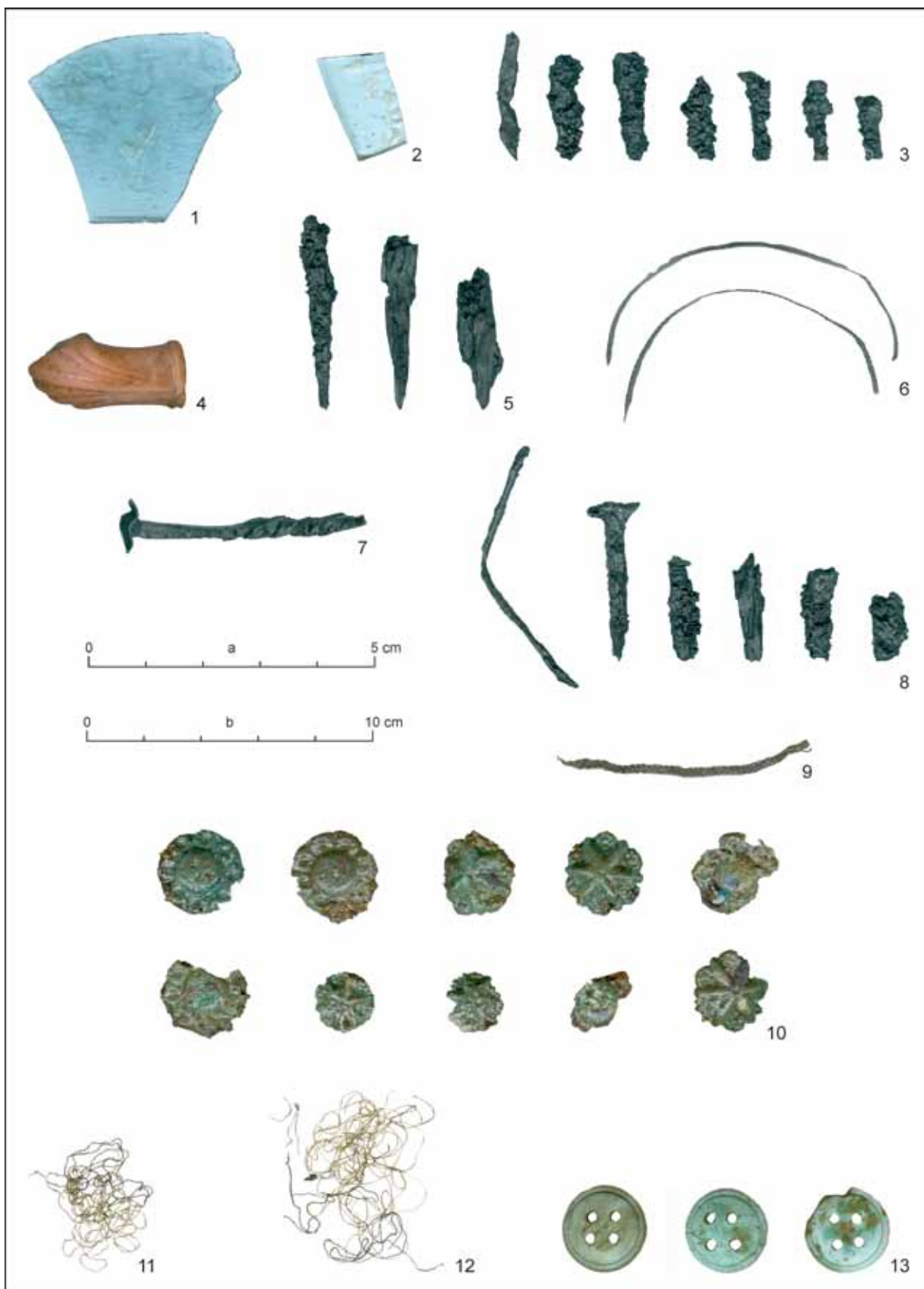
Tab. XIV. Košice. Kaplnka sv. Michala. Katalóg drobných predmetov (scan predmetov S. Štefanková).

Tab. XV. Košice. Kaplnka sv. Michala. Katalóg drobných predmetov (scan predmetov S. Štefanková).

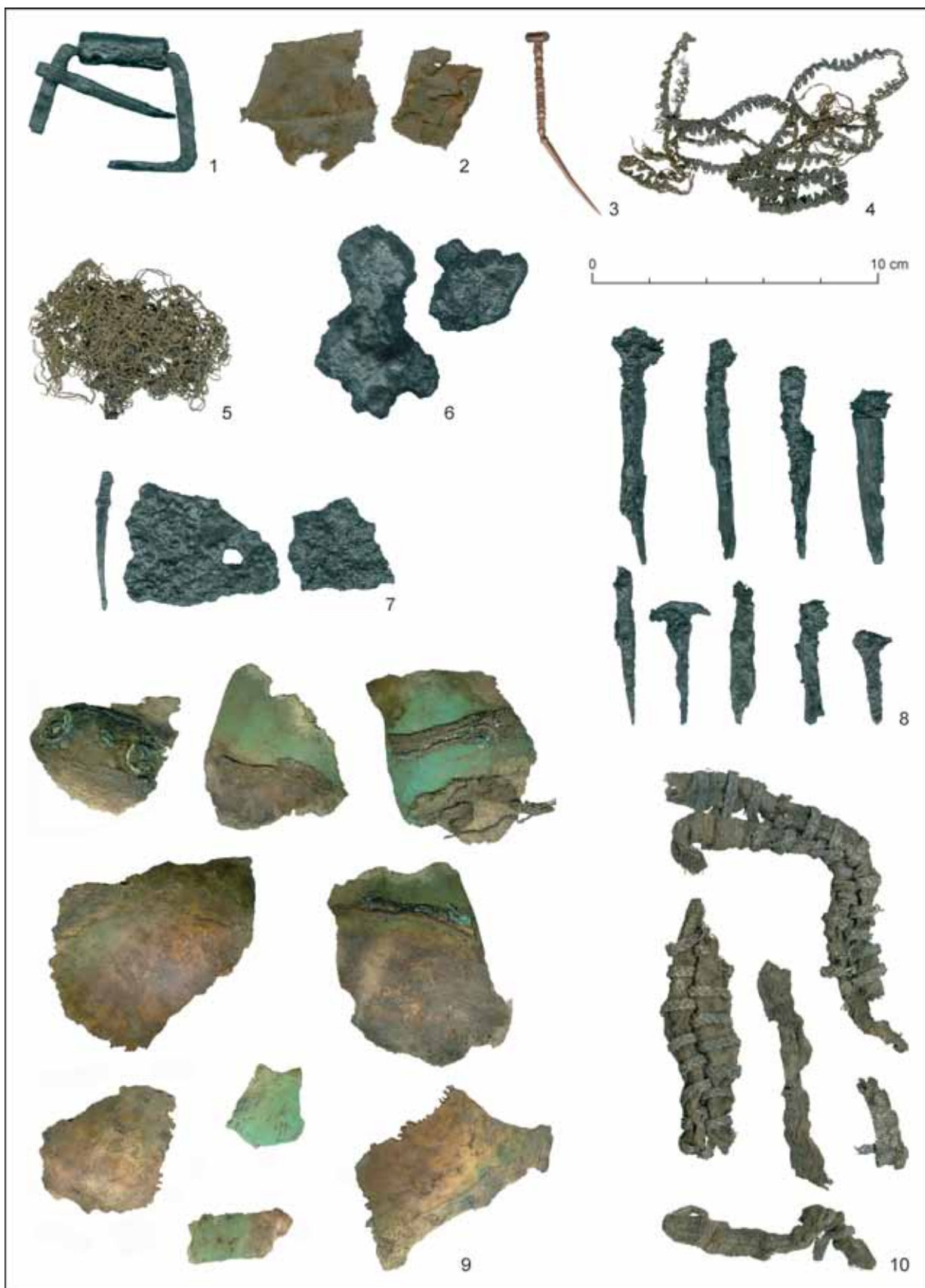

Tab. XVI. Košice. Kaplnka sv. Michala. Katalóg drobných predmetov (scan predmetov S. Štefanková).

Tab. XVII. Košice. Kaplnka sv. Michala. Katalóg drobných predmetov (scan predmetov S. Štefanková).

Tab. XVIII. Košice. Kaplnka sv. Michala. Katalóg drobných predmetov (scan predmetov S. Štefanková).

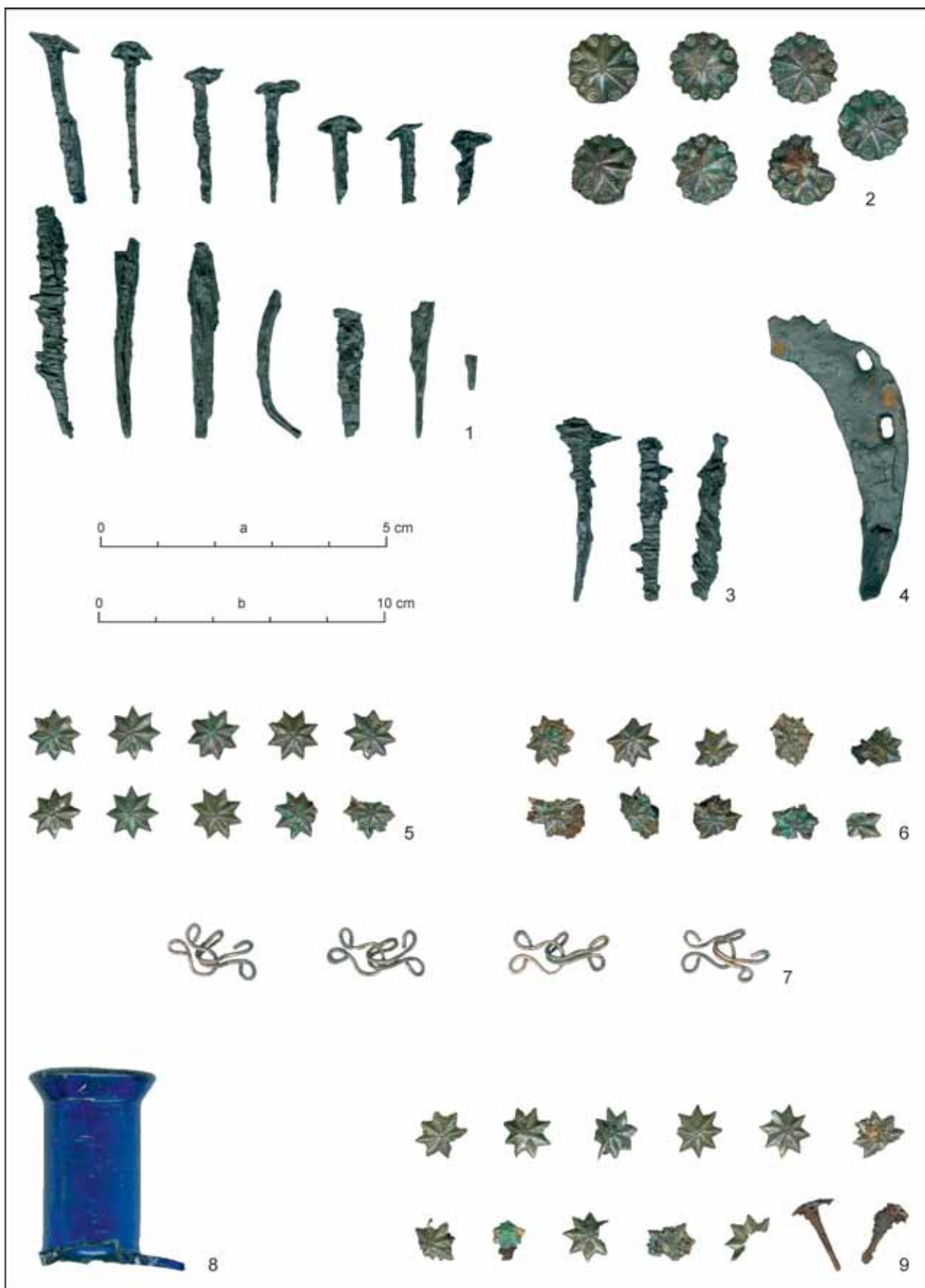

Tab. XIX. Košice. Kaplnka sv. Michala. Katalóg drobných predmetov (scan predmetov S. Štefanková).

Tab. XX. Košice. Kaplnka sv. Michala. Katalóg drobných predmetov (scan predmetov S. Štefanková).

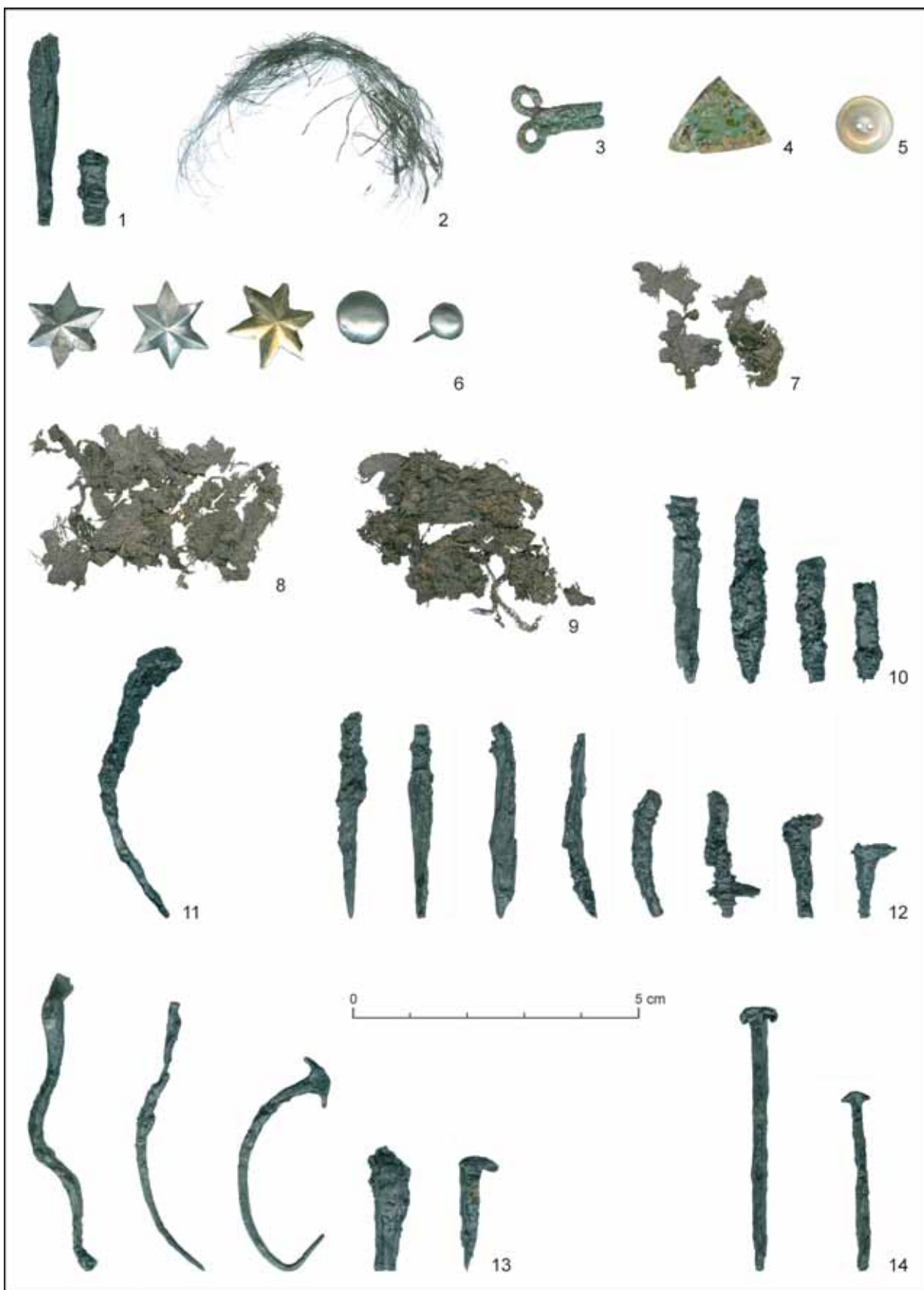

Tab. XXI. Košice. Kaplnka sv. Michala. Katalóg drobných predmetov (scan predmetov S. Štefanková).

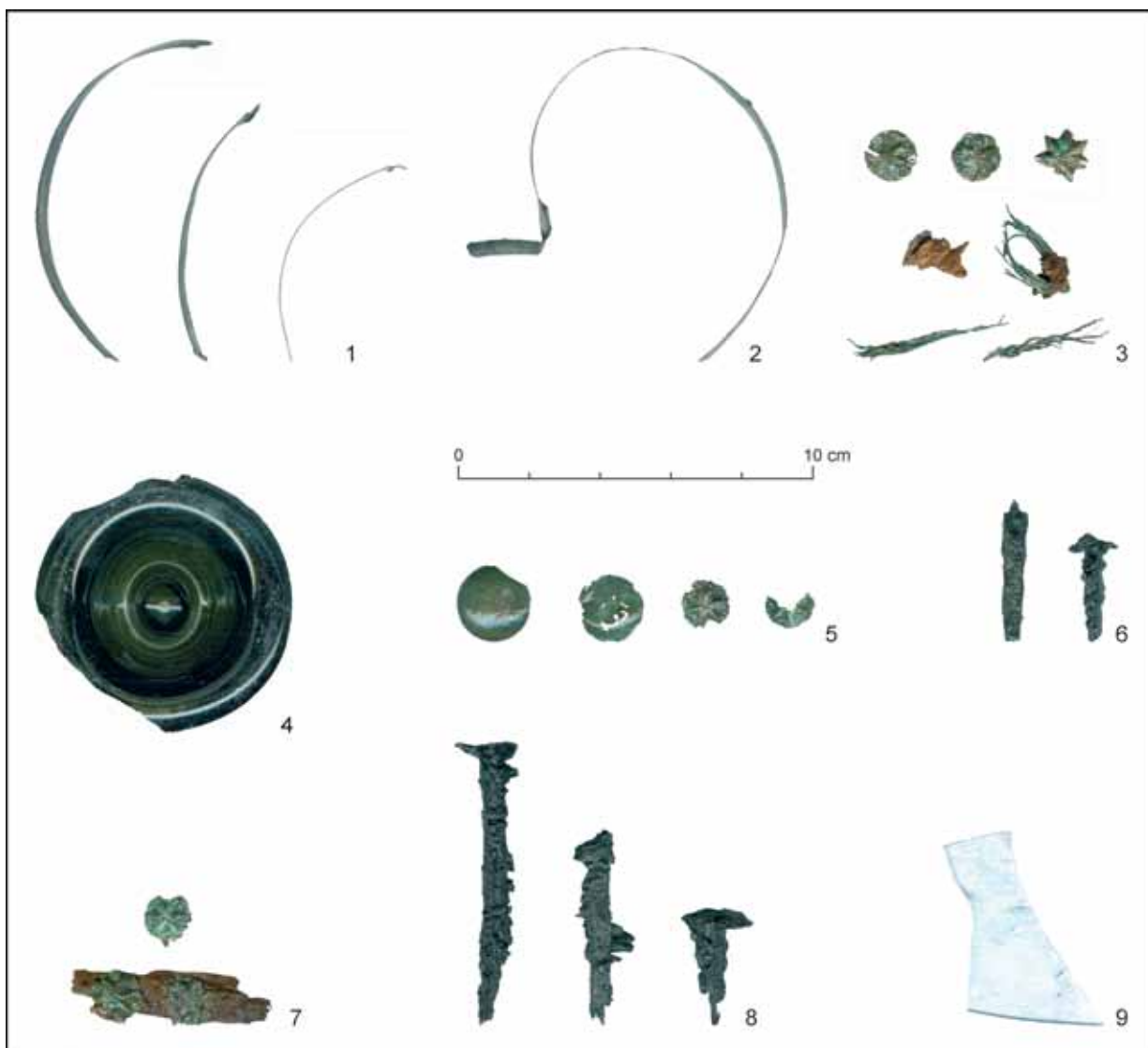
Tab. XXII. Košice. Kaplnka sv. Michala. Katalóg drobných predmetov (scan predmetov S. Štefanková).

Tab. XXIII. Košice. Kaplnka sv. Michala. Katalóg drobných predmetov (scan predmetov S. Štefanková).

Tab. XXIV. Košice. Kaplnka sv. Michala. Katalóg drobných predmetov (scan predmetov S. Štefanková).

ZOZNAM AUTOROV

Mgr. Mário Bielich, PhD.

Archeologický ústav SAV
Akademická 2
SK – 949 21 Nitra

Ing. Jana Miháľiová

Archeologický ústav SAV
Akademická 2
SK – 949 21 Nitra

Mgr. Marián Čurný, PhD.

Archeologický ústav SAV
Akademická 2
SK – 949 21 Nitra

Mgr. Tereza Štolcová, PhD.

Archeologický ústav SAV
Akademická 2
SK – 949 21 Nitra

PhDr. Ján Hunka, CSc.

Archeologický ústav SAV
Akademická 2
SK – 949 21 Nitra

doc. RNDr. Ján Tirpák, CSc.

Archeologický ústav SAV
Akademická 2
SK – 949 21 Nitra

RNDr. Ján Jahn, PhD.

Univerzita Konštantína Filozofa
Katedra ekológie a enviromentalistiky
Tr. A. Hlinku 1
SK – 949 01 Nitra

PhDr. Juraj Zajonc, CSc.

Ústav etnológie SAV
Klemensova 19
SK – 813 64 Bratislava